

ZENBAKIA: 135 EKAINA 2011 INGURUMENARI BURUZKO BEREZIA 6 euro

NATURAREN AHOTSA

La Voz de la Naturaleza

Bizkaiko Foru
Aldundia
Diputación
Foral de Bizkaia

Landa Ingurumenaren Garapenerako
Departamentua
Departamento para el Desarrollo del Medio
Rural
Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

LASARTEKO
UDALA
AYUNTAMIENTO
DE LASARTE-ORIA

EZAGUTU ITZAZU!

**EUSKAL HERRIKO INTERES
BEREZIKO ESPEZIEAK**

¡Súmate a la ola!

olas de energía ciudadana
cultura para la convivencia —

www.sansebastian2016.eu

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

EDITORIALA

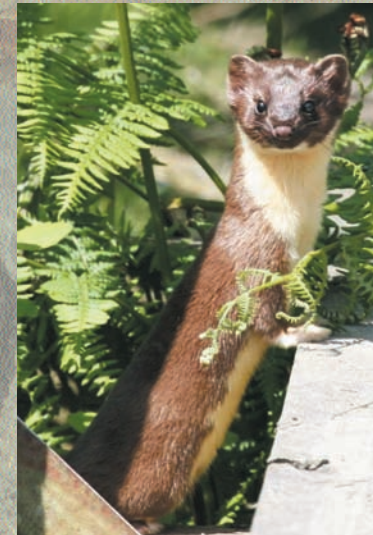

Con motivo del Día Mundial del Medio Ambiente 2011, este año os vamos a presentar a todas las especies consideradas de interés especial que viven en Euskadi.

Si bien el pasado año dimos a conocer a las especies más amenazadas de extinción y a las consideradas como raras y vulnerables por el Catálogo Vasco de especies Amenazadas, ahora les toca el turno a las que están consideradas como especies de interés especial.

Estas especies animales no son tan raras o escasas como las consideradas en peligro de extinción, las raras o las vulnerables, pero poseen importantes valores de tipo científico y cultural. Sin duda el primer paso para su cuidado y conservación es su conocimiento. Pero aún existe un gran desconocimiento entre la población sobre cuáles son estos animales, dónde se encuentran y cómo podemos preservarlos.

Por ello, la implicación de todos nosotros en su cuidado y conservación es fundamental para que podamos seguir disfrutando de su belleza y de su legado biológico.

Ingurumenaren Munduko Eguna dela eta, Euskadin bizi diren interes bereziko espezie guztiak aurkeztuko ditugu.

Pasaden urtean Galtzeko Arriskuan dauden espezieen Euskal Katalogoan agertzen diren espezie bakanak, kalteberak eta galtzeko arriskuan dauden espezieak ezagutzera eman genituen. Orain, interes bereziko espezieen txanda da. Interes bereziko espezieak ez dira galtzeko arriskuan dauden espezieak, espezie arrarorak eta espezie kalteberak bezain bakanak, baina balio zientifiko kultural handia daukate.

Espezie hauek zaintzeko eta kontserbatzeko lehenengo

pausua hauek ezagutzean datza, dudarik gabe. Oraindik biztanleriaren artean animalia hauek zeintzuk diren, non dauden eta nola babestu ahal ditugun gaiei buruzko ezjakintasun handia dago. Animalia hauek aspaldian ugariak ziren, baina hainbat faktoreengatik, batez ere, gizakiaren ekiteagatik, gaur egun espezie hauen populazioa, gure baso, erreka eta hezeguneetan, era kezagarri batean txikitzen ari da.

Funtsezkoa da guztion esku-hartzea espezie hauen zaintza eta kontserbazioan, hauen edertasuna eta legatu biologikoaz disfrutatzeko.

Fernando Pedro Pérez
(Zuzendaria)

Bizkaiko Foru
Aldundia
Diputación
Foral de Bizkaia

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Uhandre piriniarra (*Euproctus asper*).

Baso-igel iberiarra (*Rana iberica*).

Apo ezproidun (*Pelobates cultripes*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Txaradi sugandila (*Psammodromus algirus*).

Gardatxoia (*Lacerta lepida*).

Schreiber muskerra (*Lacerta schreiberi*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Eskailera suga (*Elaphe scalaris*).

Eskulapioren suga (*Elaphe longissima*).

Suge berde horia (*Coluber viridiflavus*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Montpellierko suga (*Malpolon monspessulanus*).

Murgil handia (*Podiceps cristatus*).

Lepo-beltza (*Podiceps nigricollis*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Sai arrea (*Gyps fulvus*).

Txori zezen arrunta (*Botaurus stellaris*).

Lertxuntxo karramarrozalea (*Ardeola ralloides*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Gabiraia (*Accipiter nisus*).

Urolandia pikarta (*Porzana porzana*).

Mirotz zuria (*Circus cyaneus*).

Giloia (*Crex crex*).

Urolandia txikia (*Porzana pusilla*).

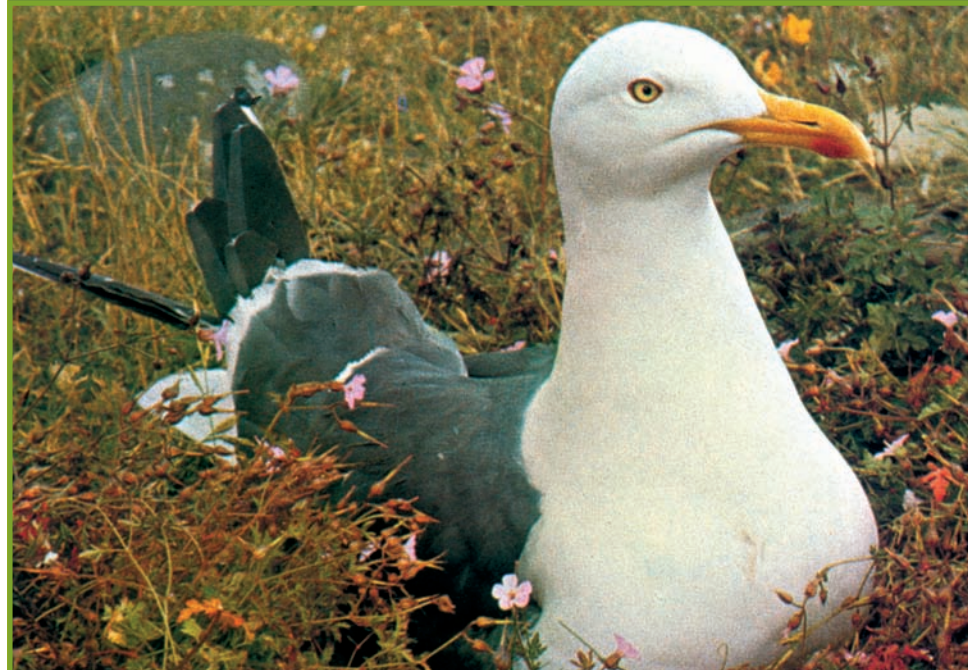
Kurrilo arrunta (*Grus grus*).

Zankuluzea (*Himantopus himantopus*).

Atalarra (*Burhinus oedicnemus*).

Kaio iluna (*Larus fuscus*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Martin arrantzalea (*Alcedo atthis*).

Malkar sorbeltza (*Tachymarptis melba*).

Zata arrunta (*Caprimulgus europaeus*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Lepitzullia (*Jynx torquilla*).

Okil txikia (*Dendrocopos minor*).

Erletxori arrunta (*Merops apiaster*).

Kalandria (*Melanocorypha calandra*).

Txoriandre arrunta (*Calandrella brachydactyla*).

Kutturlio mokolaburra (*Galerida theklae*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Landa txirta (*Anthus campestris*).

Ur zozoa (*Cinclus cinclus*).

Mendi tuntuna (*Prunella collaris*).

Pitxartxar Nabarra (*Saxicola rubetra*).

Buztanzuri horia (*Oenanthe hispanica*).

Harkaitz-zozo gorria (*Monticola saxatilis*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Harkaitz-zozo urdina (*Monticola solitarius*).

Zozo papazuria (*Turdus torquatus*).

Ur-benarriza (*Acrocephalus paludicola*).

Ezkal-txinboa (*Sylvia conspicillata*).

Txinbo papargorritza (*Sylvia cantillans*).

Zozo-txinboa (*Sylvia hortensis*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Mendi-erregetxo (*Regulus regulus*).

Dillindaria (*Remiz pendulinus*).

Belatxinga mokohoria (*Pyrrhocorax graculus*).

Belatxinga mokogorria (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*).

Erroia (*Corvus corax*).

Tarina (*Carduelis spinus*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Mokolodia (*Coccothraustes coccothraustes*).

Miarritza (*Emberiza hortulana*).

Gau-saguzar txiki (*Nyctalus leisleri*).

Savi saguzarra (*Hypsugo savii*).

Ur-saguzarra (*Myotis daubentonii*).

Nathusius pipistreloa (*Pipistrellus nathusii*).

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

Baratz-saguzarra (*Eptesicus serotinus*).

Gau-saguzarra (*Nyctalus noctula*).

Saguzar buztanluzea (*tadarida teniotis*).

Erbinude zuria (*Mustela erminea*).

Ipurtatsa (*Mustela putorius*).

Basakatua (*Felis sylvestris*).

INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK

UHANDRE PIRINIARRA

(*Euproctus asper*)

DESKRIBAPENA: pirinio mendikatea zeharkatzen duten ibai eta erreketako ur fresko, garden eta batere kutsadurarik gabeak maite ditu uhandre piriniarrak. Luzean, 14 cm har ditzake, eta azal lakarra du, arrexkara eskuarki, edo grisaxka, orban laranjez titaturikoa sarritan. Bizkarrezurrari orpoz orpo jarraiki, lerro hori batek zeharkatzen die –batik bat uhandre gazteei– bizkaraldearen erdigunea, hasi buru atze-atzetik eta isats-puntaraino.

Emeek nahiz arrek antzeko kolorea dute, baina emeek arrek ez bezalako itxura ageri dute. Arrek beren gorputza baino laburragoa dute isatsa; kloaka biribildua daukate –ia esferikoa–, luzerako arraildura batek erdibiturikoa, eta burua, berriz, gorputza bezain zabala.

Emeen isatsa, aldiz, gorputza bezain batekoa da luzean; kono-formako kloaka daukate, zulo txiki batek erdibiturikoa atzealdean. Emearen burua arrarena baino estuagoa da, eta ez gorputza bezain zabala.

Uhandre piriniarrek gorputz sendo eta apur bat zanpatua dute ezaugarri; begi txikiak eta ozta-ozta nabari zaien lepoa dituzte. Parotida guruinik gabea izaki, alboetatik zapaldutako isats konprimatua ageri dute; azala,

lakar eta zimurra.

Harrigarriro, adarkizko eskreszentzia ilunak dituzte hatz-puntetan, azazkalen zeregina betetzen dietenak.

Kolore aldakorra dute, hasi arretik -ugariena- eta oliba-antzeko kolore berde edo belzkararaino. Sabelaldea horixka du.

Uhandre piriniar ia zuriak ere ikusi izan dira, esaterako, haitzuloak zeharkatu ohi dituzten ur argigabeetan.

BIOLOGIA: espezie Mehatxatuen Euskal Katalogoaren baitan, interes bereziko espezieen atalean sartuta dago. Uhandre piriniarra oso zorrotza da uraren kalitatearekiko nahiz tenperaturarekiko, zeinak 8-16 °C bitartekoa izan behar baitu. Hala, udan 16 gradutik gorako tenperatura har dezaketen uretan bizi diren uhandre piriniarrak estibazio-egoera deiturikoa sartzen dira; orduan, urritik aurrera eta udaberri hasiera arte hibernatzera erretiratzen direnean egin ohi dutenez, ur-ibilguen ondoko zuhaitzenborren eta harrien azpian ezkutatzen dira. Orobat, salbuespenezko egoeratan baino ez dira bizi 5-6 gradutik beherako tenperatura duten uretan.

Amuarrainak dituzte areriorik handienak; amuarrainak uhandreen arrautzez, larbez eta are uhandre helduez ere elikatzen dira; horregatik, uhandreak ez dira amuarrainak usu dabil-tzan ur-ibilguetan ibili zale, eta sako-nera txikiko errekek aukeratzen dituzte errunaldirako.

Uraren tenperaturaren arabera daki uhandreak noiz dagokion ugalketa garaia, zeina udaberriaren hondarrean edota udaren hastapenean izaten baitute: Gipuzkoako populazioek, maiz-tzaren hasiera eta amaiera bitartean; ekainaren hasieran, aldiz, Hueskako Pirinioan (Ordesako Parke Nazionalan) 1.500 metrotik gora bizi direnek.

Beroaldian, ar galaiek eroapen handiz itxaroten dute erreka hondoetan, eme-ren bat noiz agertuko. Emea gertutik igarotzen zaienean, harengana oldar-tzen dira, gorputzaren atzealdetik tinko eutsiz; alabaina, beti ez dira arrak izaten jazarleak, eta zenbaitetan emeek harrapatzen dituzte arrak isa-tseko luzakinaz baliaturik.

Parekatu ostean, emeek erreketako harrien azpian erruten dituzte arrautzak; uraren tenperatura beti 21°C-koa bada, 40-46 egun barru zabaldu ohi dira. Larba jaioberriak 10-12 milime-trokoak izaten dira, eta beren kasa elika daitezke uretako intsektu ñimiño-

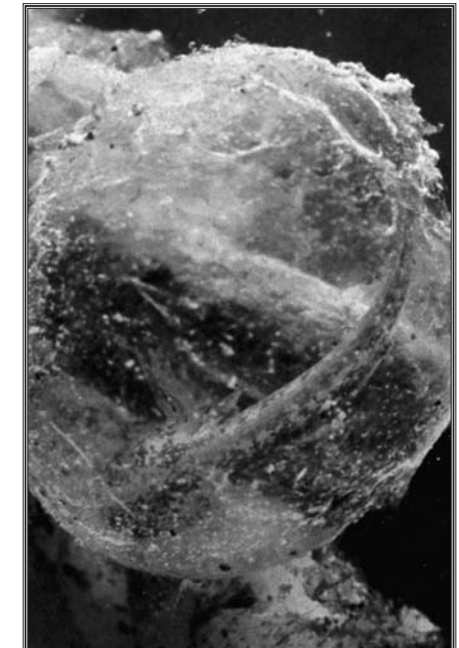
ez. Larba-aldiko garapena, hain zuzen, altitudearen eta uraren tenpe-raturaren arabera da. Uraren ten-peratura beti 12°C-koa izaten bada, gaztetxoak 18 hilabete barru bilaka-tzen dira heldu; uraren tenperatura 17 edo 18°C-koa bada, berriz, 11 hilabe-tera murriz daiteke larba-aldia.

Garapen edo hazkunde garai luze hori tarteko, arrainkumeek erreka hondoko lokatza artean ematen dute estreinako negua. Beren bigarren udan burutzen da metamorfosia, eta bi urte eta erdi-rekin erdiesten dute heldutasun sexuala, baldin eta espezieari apropos dagokion altituden eta tenperaturan gauzatzen bada garapena; osteran-tzean, hiru urte arte luza liteke.

ELIKADURA: uhandre piriniarrak gau partean eta egunsenti aldera izan ohi du jarduera handieneko tarte eta ondokoak ditu elikagai: uretako nahiz lehorreko intsektuak, lur-zizareak, araknidoak eta moluskuak.

Behin urpean, zelatan egonez ehiza-tzen du. Hondoko harkaitz artean babesturik, ezkutupean eta oharkabe-an geratu ohi da harrapakinen baten zain; behin harrapakina bere irismene-an duenean, eta isatsaren albo-mugi-menduek bultzaturik, oldarrean eraso-tzen dio, arrain baten antzera.

HABITATA: lehorreko ohiturak dituen

espeziea da hein batean. Ur-ibilguen ingurumarietako harrien azpian nahiz harri horiek estaltzen dituen goroldioaren pean egon daitezke. Aise iraun dezake uretatik kanpo, baldin eta hezetasun-maila altua bada.

HEDAPENA: urodelo eder bat da, iza-tez, uhandre piriniarra (*Euproctus asper*), Pirinio mendikatea duena bizileku bakartzat. Euskadin inork ez zuen horrelakorik ikusteko aukerarik izan 1989 arte. Ordu hartan, hain zuzen, herpetologo-ikertzaile talde batek uhandre piriniarren populazio bat aurkitu zuen, Leizaran ibaiari Gipuzkoan zeharko ibilbidean paraleloan dihoazkion errekaetoetan, Nafarroako mugal-

detik oso hurbil. Aurkikuntza hartatik aurrera, 17 izango ziren Euskal Herrian kokaturiko anfibio-espezieak.

Duela zenbait hamarkada ugari samarra zen Pirinio osoko ur-guetan, 400 metrotik gorako altituteetan. Egun, ordea, urriagoa da, ibaien kutsadurarengatik eta erbesteko harrapariak birsartu dituztelako, hala nola, amuarrain ortzadarrak edo amuarrain artikoak. Horrexegatik, nekez aurki daiteke 700 metrotik behera. Gai da, bestalde, 2.500 metroko altituteetan bizitzeko, ur garbi eta oxigenatuen premia duenez, muzin egiten baitie ur geldiei eta urmaelei.

A P O E Z P R O I D U N

(Pelobates cultripes)

DESKRIBAPENA: emerik handienek 100 mm.ko luzera har dezakete, baina ez da ohikoa 70 mm baino gehiago neurtzea. Gorputza trinkoa dute, burua nahiko handia eta muturra biribila. Begi irten-irtenak dituzte, eta begi-nini bertikala urre edo zilar-koloreko irisaren gainean. Azala leuna dute, alboetan izan ezik, bertan garatxo txikiak baitituzte. Bizkarraldea grisa edo krema-kolorekoa da, eta erretikulu-orban zabalak dituzte, berde ilun-nabarrak, azalerrik gehienean. Atzeko gorputzadarretan barneko metatartso-tuberkuluak agertzen zaizkie -ezproiak deiturikoak- eta, horretaz gain, kornea-eskrekentzia beltzak, horien bidez lur bigunetan zulatu eta izkutatzeko gordelekuak egiten dituztela.

Biologia. Udako egun beroetan, dezenteko sakoneran lurperatu ohi da. Eguraldia freskatu ahala eta lehendabiziko eurien etorrerarekin batera heltzen dio ohiko jardunari.

Apo ezproidun arruntaren espeziea ugaltzeko asmoz bakarrik ingurazten da ur-bazterrera, udaberri aldean, behin neguko lozorrotik iratzarri ostean. Emeak erakartzearen, beroaldiak jota dauden arrek "klok klok klok" biziak egiten dituzte, oilaloken karekaren oso antzekoak.

Hainbat egunez izaten dira amplexus edo besarkatzeak putzuetan, eta emeek uretako landareetan itsasten dituzte arrautzak, kordoi gelatinakara bat antzo kateaturik baileuden.

Errunaldiaren ostean, egun gutxiren buruan jaiotzen dira apaburuak, eta neurri handia hartzen dute, 13-15 zentimetro bitartekoa; alegia, gure putzuetako handienak lirakeke.

Tamaina handiko burua dute, baina behin igel itxurara aldatuz gero, nabarmen txikitzen zaie, harik eta 3-3,5 zentimetro inguru neurtzeraino.

Elikadura. Apo ezproidunak lurpean ezkutatuta egoten dira egunez. Gauez, gordelekuetatik irten eta elikagai bila abiatzen dira, hala nola: bereziki intsektuez eta batik bat inurriez elikatzen dira. Halaber, armiarma mordoa jaten dute, lur-zizareak, eta baita hainbat molusku ere, jatun ikaragarriak baitira izan.

BIOLOGIA: ohitura erabat lehortarrak dituzte, eta ugalketaldian besterik ez dira joaten uretara, arrautzak errutera joan ere. Lerro jelatinakara sendoetan elkartzen dituzte arrautzak eta tamaina handiko apaburuak sortzen dira horietatik.

HEDAPENA: Mediterraneoko mendebaldeko espeziea dugu, eta penintsula guztian zehar dago hedatuta, Kantabriako ingururik hezeenean ezik.

Arabian badaude apo ezproidun arruntak, baina probintziako hegoaldeko leku bakanetan besterik ez. Toki jakin batzuetan bakarrik egotea ezaggarri du espezie horrek, gure lurraldean baitu iparraldeko banaketa-mugetako bat.

BASO-IGEL IBERIARRA

(*Rana iberica*)

DESKRIBAPENA: baso-igel iberiarra nahiko potoloa da, eta bizkarraldean eta alboetan izur batzuk, bata bestetik oso bereziak, ditu. 7 zentimetro luze izan daiteke, baina normalean 6 zentimetro baino gutxiago izaten ditu.

Kolore oso aldakorra du. Goiko atalak arre-grisaskak edo arre-gorriskak izaten dira, askotan orbain horiekin. Sabelak hondo txuri zikin edo arrea izaten du, orbain beltz askorekin. Askok arrasto argia izaten dute zintzurrean.

Haren larrua bikortsu samarra da eta laua ere zenbait indibiduorengan. Burua proportzionatua da eta muturra puntadun samarra. Tinpanoa tamaina txikikoa da, eta ongi markatuta eta begitik bereizia dago. Oinetako hatzak mintz fin batez lotuta daude.

Baso-igel iberiarra ongi bereizten da baso-igel gorriarengandik atzeko hankak direla-eta -gehienetan luzeagoak dira- eta bizkarraldeko eta alboetako izurrak oso berezita dituelako. Arren eztei-babak grisaskak izaten dira.

BIOLOGIA: baso-igel jauzkariak ez bezala, anfibio honek lotura estua dauka urarekin. Urte osoan zehar, ia ez da urruntzen ur-ibilguetatik, salbu udazkeneko hilabete oso euritsuetan, non urrunagora jotzen du, nahiz eta

berehala bueltan dagoen berriz ere bere uretan. Hibernaziorako putzuetako hondoan dagoen lohia aukeratu ohi du.

Arin eta aktiboa da, jauzkari paregabea, zalantzarik gabe uretara botatzen baitu bere burua gero azkar igeri egiteko zerbaitek enbarazu egiten badio. Haren hanka luzeek aukera ematen diote jauzi handiak egiteko, baita bizi ohi den putzuetako inguruan diren iratzteen gainetik ere.

Eguneko jarduera du nagusiki. Goizean, oso goiz atera ohi da bere aterpetik, eta eguzkitan berotzen da; behin tenperatura egokia lortu duenean, ur bazterrera doa intsektuak, araknidoak eta krustazeoak harrapatu eta jateko.

Udaberriaren hasieran hasten da ugaltzen

Arrak eta emeak ur masetara joan eta parekatu egiten dira; emeek urloetan eta putzu eta erreketako leku ez oso sakonetan erruten dituzte arrautzak. Eme bakoitzak 350 eta 400 arrautza bitarte erruten ditu; arrautzek, betiere, jelatina itxurako masa bat izaten dute gainetik, eta hartan zehar ongi ikusten dira enbrioi txiki beltzak. Errunaldia eta gero, lehorrera jotzen dute, baina ez dira uretatik asko urruntzen.

Larbak uretan metamorfosian egoten dira hiru hilabetez, 2 zentimetro eduki arte. Orduan uretatik alde egiten dute.

Udako gauetan, haien kantua entzun daiteke: kro-kro-kro-kro.

ELIKADURA: insektuak, araknidoak eta krustazeoak

HABITATA: joera argia dauka bigarren mailako ur-ibilguetako edo mendiko erreketako altuera gutxiko lekuetan egoteko, itsasmailatik hasi eta 450

metro altu diren lekuetaraino, betiere ur bazter hondartsu edo harritsuetan.

HEDAPENA: baso igel iberiarra, hankaluzea ere esaten zaiona atzeko hankak duten luzerarengatik (7 zentimetroko bere gorputza baino luzeagoak dira), Iberiar penintsulako espezie endemikoa da, izenak berak adierazten duen bezala. Izan ere, penintsula horretako iparraldean eta erdialdean, bai eta Portugalen ere, bizi da, itsasmailatik hasi eta 2.000 metroko altuerara duten lekuetan ere.

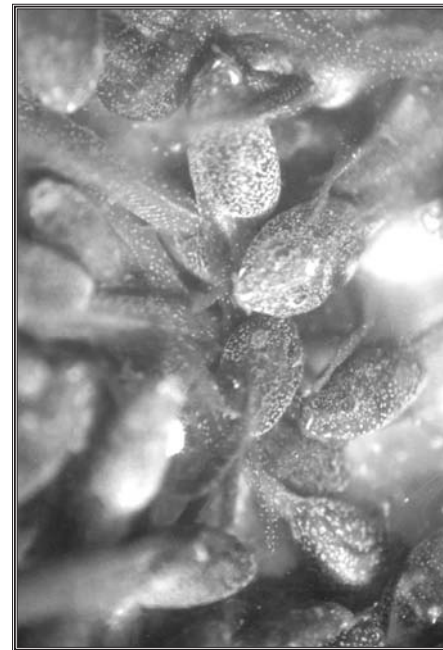
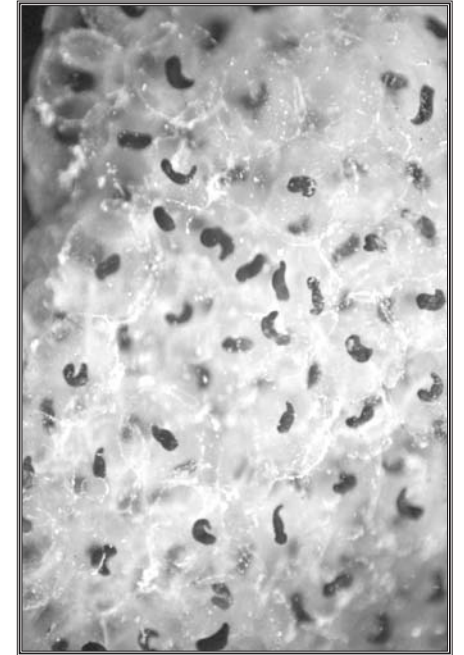
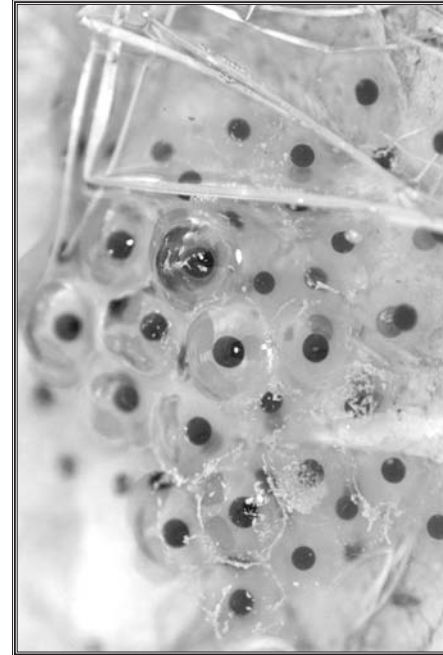
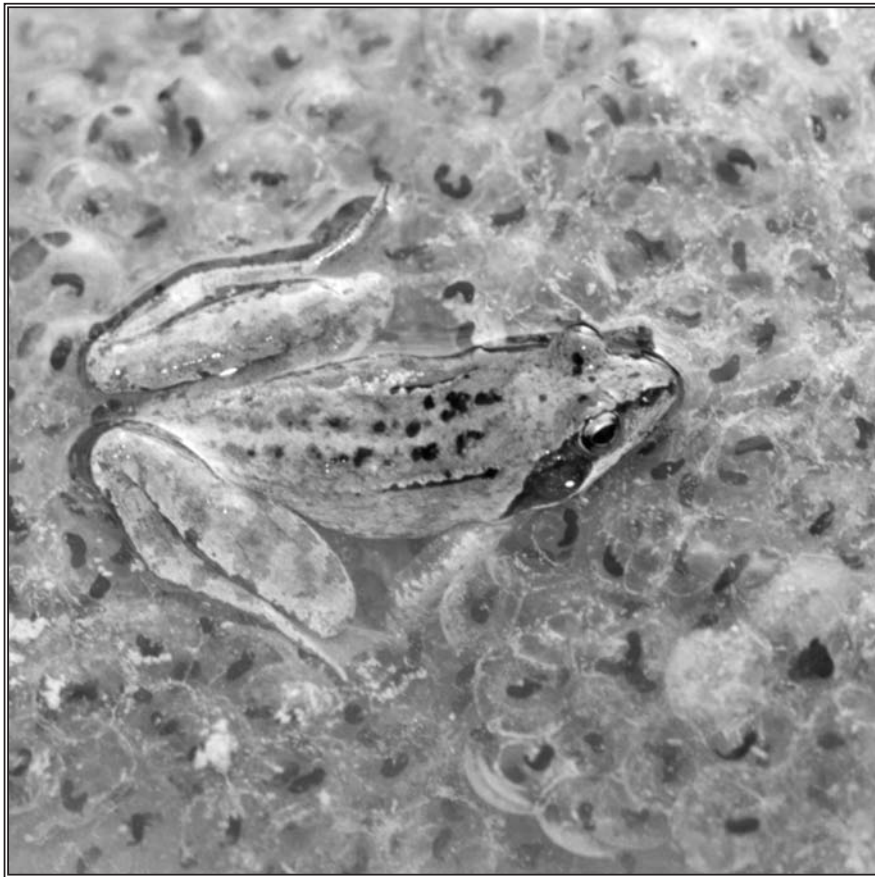

Euskadin Iparraldean ageri da, eta batez ere haren mendebaldean. Maizago aurki daiteke Bizkaian; Gipuzkoan, ordea, oso gutxi daude: Aralarren eta haren inguruko lurretan baizik ez da aurkitu. Araban ere leku gutxi batzuetan aurki daiteke, eta gehien bat Gorbeia-aren hegoaldeko isurian gehiena: kutsatu gabeko ur-ibilguetan (errekak eta putzu egonko-

rrak) bizi da hor.

Interes bereziko espezieetat jotako dago Espezie Mehatxatuen Euskal Katalogoan. Igel hau, bere banaketa eremuko mutur batean dago Euskal Herrian; horrenbestez, ingurumen baldintza muturrekoetan bizi dela eta hori hura hedatzeko traba dela jo daiteke.

GARDATXOA

(Lacerta lepida)

DESKRIBAPENA: hau da Arabako, Iberiar penintsulako eta Europako herpetofaunako sauriorik handiena. Guztira, metro erdi baino gehiagoko luzera har dezake. Arabako Natur Institutuak laginketak egiterakoan

Araban aurkitu duen handienak, hala ere, honako neurriak zituen: 171 mm luze muturretik kloakaraino, eta 380 mm luze muturretik buztaneraino. Arra emea baino luzeagoa da, eta buru handiagoa eta zabalagoa du. Alboetan, orban biribil (ozelo) lodiak ditu, urdinak eta kolore beltzaz inguratuta. Bizkaraldean arretikulu horia eta berdea du, azpi beltzaren gainean. Sabelalde osoa hori argia du. Ezaugarri horiek guztiak kontuan hartuta, gure lurraldeko lacertidae familiako espezierik ederrenetarikoa dela esan daiteke.

BIOLOGIA: musker arin, bizkor eta iheskor hau bero dagoen orduetan mugitzen da, eguzkia hodeiertzera hurbiltzen denean bere gordelekuan ezkutatzeko baita.

Zelatari izaeradu: arrisku zantzurik txikienaren aurrean, ihes egiten du sasi arantzatsuen artean edo harkaitzetako arrakletan ezkutatzeko, baina inguratuturik dagoela ikusten badu etsaiari haginka egiten dio gogorki.

Arrak oso lurraldekoiak dira: beren kidekoen aurka defendatzen dute gordelekua, eta bertatik ia inoiz ez dira berrogeita hamar metro baino

gehiago urruntzen.

Apirilaren amaiera edo maiatzaren hasiera aldean, saurio hauek araldian sartzen dira eta koloreak biziagotzen zaizkie. Estalketaren ondoren, maiatzaren amaieran edo ekainaren hasieran emeek hamar eta hogeitarte arraultze kopurua jartzen dute. Arraultze hauek obalatu eta luzangak dira, kolore zuriskakoak. Harri azpian edo zuhaitzetako hutsuneetan ipintzen dituzte, eta bertan behera uzten dituzte. Gazteak irailean jaiotzen dira eta berehala intsektuak jaten hasten dira. Urriaren amaiera aldean beren gordeleketara biltzen dira eta hor negu

guztia ematen dute lozorroturik, mar-
txoaren amaiera aldean esnatzen
baitira.

ELIKADURA: bere elikaduraren osa-
gai nagusia intsektuak dira, koleopte-
roak eta armiarmak batez ere. Horrez
gainera, barraskiloak eta lurreko ziza-
reak ere jaten ditu. Animalia helduek
narrasti eta ugaztun txikiak, hegaztien
arraultzeak eta fruitu azukredunak
jaten dituzte.

HABITATA: saurio hauek, batez ere,
artadi eta erkameztietan ibiltzen dira.
Bertan, adar artean, beren gorputz
tenperatura erregulatzen dute.

HEDAPENA: Arabako Errioxaren
hegomendebaldean eta Arabaren
barrualdeko hainbat tokitan, eskualde
subatlantikoak barne direla. Europako
sauriorik handiena bizi da: gardatxoa
da, aparteko zenbait kasutan 20 zenti-
metroko luzera eduki dezakeena,
horietatik 50 buztanari
dagozkiolarik.

Espezie hau mediterraniarra
da, lur idorrak atsegin zaizko
eta beroa ia-ia janaria bezain
beharrezkoa du bizitzeko.
Hori dela eta, Bizkaian eta
Gipuzkoan ez da inon ere
aurkitzen.

Araban dauden populazio
bakanak, Lacerta lepida
lepida subespeziekoak, oso
sakabanaturik aurkitzen
dira eta animalia kopurua txi-
kia da.

Populazioen egoera larria-
ren arrazoi nagusiak bi dira:
hainbat urtetan zehar mus-
ker hauek jateko hil izan
dituztela eta, bestetik, bere
natura ingurunea aldatuta
gertatu dela, neurri handi
batean nekazaritza ustiape-
nak suntsitu baitu.

SCHREIBER MUSKERRA

(Lacerta schreiberi)

DESKRIBAPENA: musker hauek 30 zentimetro baino gutxiago dituzte (horietatik 11 edo 12 gorputzarenak, muturretik kloakara); burua motza dute eta gorputz-adarrak oso indartsuak. Arrak nagusiki berdeak dira, orbani beltz txiki batzuekin, handiagoak bizkarraldean alboetan baino. Emeak, berriz, gehiago aldatzen dira: oro har kolore arreska dute, berde pixka batekin bizkarraldean. Hauek ere ozeloak dituzten alboetan eta bizkarraldean, askotan lerro irregular beltz eta handiekin markatuta. Sabelaldea horia da, orbain beltz

usuekin, luzeran eta ezkata zortzi ezkata sail dauzkate. Bizkarraldeko ezkata handi samarrak dira, eta gila txiki bat dute

Schreiber muskerra, zeinaren subespezierik ez baita deskribatu, interes bereziko espezieztat jotzen da Espezie Mehatxatuen Euskal Katalogoan (1996ko uztailaren 22ko EHAAn argitaraturiko uztailaren 9ko 167/166 Dekretua). Europako Basa Bizitza eta Natur Ingurunea Zaintzeari buruzko Bernako Hitzarmeneko II. eranskinean ere sartuta dago.

Eranskin horretan hertsiki babestutako espezieak ageri dira. EEEk 1992ko maiatzaren 21ean onetsiriko Habitatar buruzko Zuzentarauak ere Iberiar penintsulako endemismo hau jaso zuen bere II. eranskinean, non lehentasunezko tratamendua behar duten espezieak ageri diren; kudeatu daitezkeen espezieei buruzko IV. eranskinean ere aipatuta dago

BIOLOGIA: helduak oso lurraldekoia dira, eta beren lur zatia defendatzen dute beren espezieko edozein indibiduoren inbasioaren aurka.

Araldian bai emeak onartzen dituzte; hori udaberrian gertatzen da. Garai

horretan arren arteko gatazkak izaten dira emeak lortu eta gero estaltzeko.

Ugalketan zehar, arrak eta eme batzuek kolore urdin bizia erakusten dute buruaren bi aldetan eta zintzurrean.

Ekainaren hasieran, emeek 13 eta 20 arrautza bitarte lurperatzen dituzte beraiek lurlean edo zuhaitz enbor erorien azpian egindako zuloetan. Arrautza horiek iraila aldean irekitzen dira, eta jaio berriek ehizarako lurralde bat bilatzen hasten dira eta intsektuez elikatzen dira. Haien kolorea arre berdekara da, sabelaldean orbain zuri, beltzez inguratuta, dituztela; sabela

eta buztana horiak izaten dituzte. Hilabete eta erdi eskas dutenean, urriaren bukaeran, hibernatzera erretiratzen dira, eta ez dira esnatuko martxoaren erdialde edo bukaerara arte.

ELIKADURA: bere talai handientzuan zutik, inguruetak berdean ederki mimetizaturik, Schreiber muskerra zorigaiztoko intsekturen bat etorri zain egoten da, hozkada berehalako batez harrapatzeko.

Saurio honek, eguneko jardura izaten duena, abilezia berezia dauka zuhaitz eta sasietara igotzeko; haietan, armiarmak eta intsektuak ehiza-

tuko ditu. Askotan, halaber, fruitu azukredunak ere jaten ditu. Landareen artean sasi ezkutaturik luzaro egoteko ohitura ere badu.

Eguneko jardura duen saurio honek abilezi berezia dauka zuhaitz eta sasietara igotzeko; haietan, armiarmak eta intsektuak harrapatuko ditu, baina askotan fruitu azukredunak ere jaten ditu. Luzaroan landareen artean sasi ezkutaturik egon ohi da.

HABITATA: argia, bizia eta ornogabeen ehiztari ase ezina da. Ibai hertzetatik hurbil dauden baso eta eremuak ibiltzen ditu gehien; ez du zalantzarik

egiten arriskua sumatu eta bere burua uretara botatzeko, ezin ederkiago igeri egiten duelako eta ur azpira sartzen delako. Gauza da ur azpian luze egoteke (minutu bat baino gehiago). Jokaera hori guztiz ezohikoa da saurioen artean, eta leku hezeetan bizi eta Iberiar Penintsulan endemikoa den espezie honen bereizgarrietako bat da. Penintsulako mendebaldean, erdialdean eta iparmendebaldean bizi da.

HEDAPENA: Euskal Herrian, Atlantikoko isurialdean aurki daiteke; mendebaldean era uniformean banatuta dago. Gehienak Bizkaian bizi dira, Enkarterrietan, Lekeitio eta

Ondarroako kostaldeetako mendietan, Urdaibaiko Biosferaren Erreserban eta Urkiolako Parke Naturalean. Gipuzkoan, berriz, oso eskasa da, oso gutxi daude eta elkarrengandik isolaturik daude. Egiaztatu ahal izan da badagoela populazio txiki bat Jaizkibelen eta gutxi batzuk Lasarte-Orian. Araban, Bizkaiarekin mugakide den iparmendebaldean baizik ez da aurkitzen. Gure alor eta soroetan, ez da leku altuetan egoten, baizik eta guztiz kontrakoa: itsasmailatik hasi eta 350 metroko altuerara bitarte aurkituko dugu. Hala ere, Galizian, 1.800 metroko altueran ere aurkitu izan da alerik batere.

TXARADI - SUGANDILA

(Psammodromus algirus)

DESKRIBAPENA: luzean 22-27 cm izan ditzake, bereizgarri duen isats luze-luze eta zurruna barne; izan ere, gorputza bera baino bi aldiz luzeagoa izan ohi du, eta hortik datorkio gaztelaniazko izena, "sugandila buztanluzea". Euskal Herrian bizi diren sugandiletarik luzeena da, hala nola, horma-sugandilak, sugandila iberiarak edota sugandila bizierruleak baino luzeagoa.

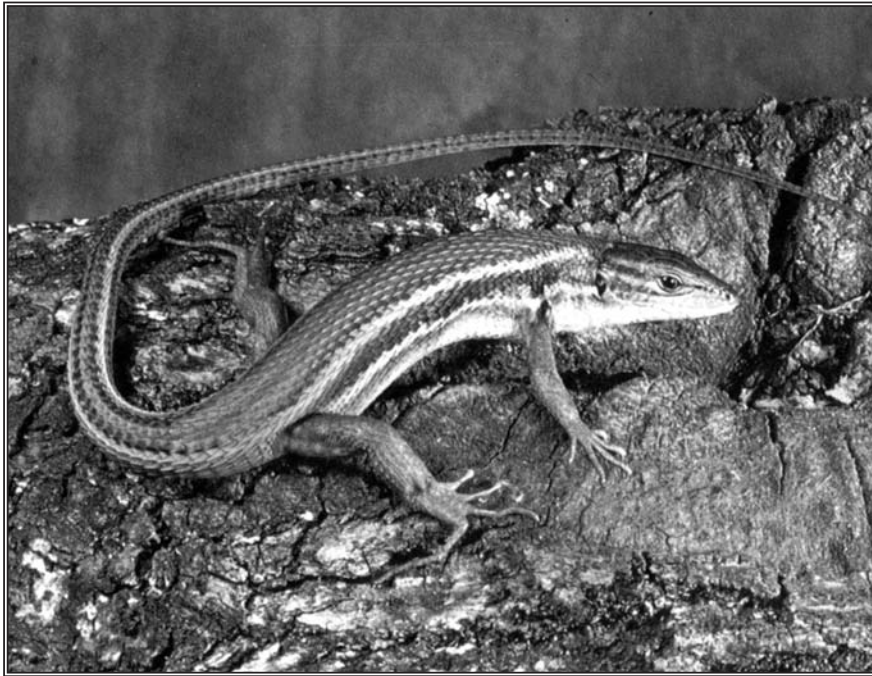
Gorputz sendo eta zilindrikoa dauka,

ondokoez horniturikoa: idunekorik gabeko lepo lodia; eta ezkatatza zapal eta punta-zorrotzak, zeharo inbrikatuak eta bizkar gainean gainjartzen zaizkionak. Arrak emeak baino apur bat handiagoak izan ohi dira; kolore urdin biziko puntutxo bat edo bi izaten dituzte bereizgarri, eta sorbalda ertzak ilunak. Beroaldian daudenean, ordea, laranja-kolorez pigmentatuta izaten dituzte eztarria eta masailak.

Txaradi-sugandilak kolore nahiko

iraunkorra du. Oro har, arrak nahiz emeak arre-grisaxkak izaten dira -distira gehiago edo gutxiagorekin-, eta bi lerro nabarmen zuri edo horixka izaten dituzte albo banatan; goialdekoek, bizkar-alboetako marra ilunak dituzte gainean ertzetatik. Saihetsalde iluna ageri dute, atzeko aldean lerro ilun meheez horniturikoa zenbaitetan. Sabelaldea eta beheko aldeak, berriz, zurixkak izaten dituzte, apur bat irisatuak; horko ezkatat apur bat inbrikatuak dira, luzeak barik zabalak, eta sei errenkadatan jarritakoak.

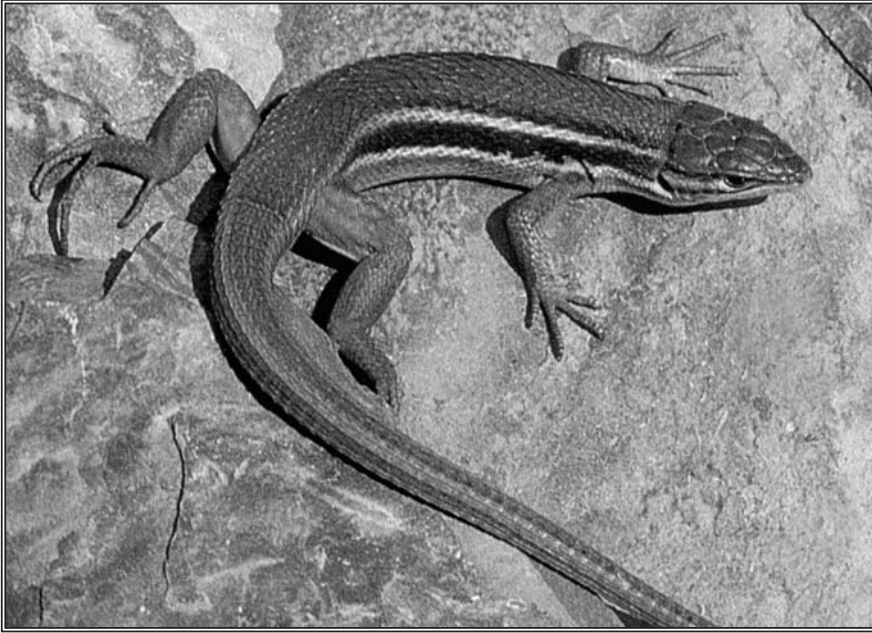
Gure landetan bizi den txaradi-sugandila, hain zuzen, *Psammodromus algirus algirus* subespezieari dagokio.

BIOLOGIA: jardun etengabea duen dihardu egun osoan. Txaradi-sugandilak bere kasa egin ohi du ezkutalekua, inguruko zuhaitz edo zuhaixken oin azpian; horien adarretara igo ohi da maiz, elikagai bila eta harrapariengandik ezkutatu nahian edo ihesi dabilean. Adar gainean luze irauten du, zirkinik egiteke, arerioen eta balizko harrapakinen begien oharkabea isilgordeka.

Biziki zalua eta lasterra da. Badu ahalmen bitxi bat -saurioen artean oso ezohikoa-: kurrixkatxo edo zarata karraskari bat egitea, harrapatzen dutenean. Orduan bortizki erantzun ohi du, kosk eginez; baina libratu orduko, askatzen saiatzen da apur bat

eta askatutakoan aise ezkutatzen da landaredi artean.

Espezie iberiarra eta Afrika iparraldekoa da, hedapen-eremu mugatua duena: Afrika iparraldean, Iberiar Penintsulan eta Mediterraneo frantseko zirrinda estu batean bakarrik aurki daiteke. Neguaren hondarrean hasi eta urriaren amaiera aldera arte luzatzen zaio jardun beteko aldia.

Udaberri sasoian, apirilaren amaiera aldera edota maiatzaren hasiera aldera gure basoetako saurio guztiek bezalatsu- bikote bila hasten dira arrak eta parekatu egiten dira. Handik hilabetera gutxi gorabehera, ekain aldera-edo, emeek 7-10 arrautza inguru erruten dituzte eta lurpean

ezkutatzen. Pare bat hilabeteren buruan jaiotzen dira kumeak eta kolore grisaxka argia izan ohi dute. Eme askok bigarren errunaldia izaten dute uztailaren amaiera aldera, baina lehendabizikoa baino urriagoa, 3-6 arrautza inguru bakarrik erruten baitituzte.

Udazkenaren amaiera aldean, goizetan hotz handiagoa egiten hasten duenean, hibernatzera erretiratu ohi da. Horretarako, harrien azpian lurperatzen da, edota ugaztun txikiek -lursaguek edo basasaguek- hondeatutako galeria sakonetan ezkutatzen da.

ELIKADURA: kumeen nahiz gurasoen elikadurak ondokoak ditu oinarritzeko gaitzat: intsektuak, armiarmak eta

molusku txikiak; erruz kontsumitzen dituzte horiek guztiak, daukaten neurriari dagokion arabera.

HABITATA: txaradi-sugandilaren bizileku dira, besteak beste, pinudiz eta karraskaz edo artediz osatutako basoak, eta eremu erabat eguzkitsuak, alegia sastrakadi mediterraneoak usu ageri dituztenak. Izan ere, eremu idor, zabal eta lehorretako biztanlea da, altitude baxuetan bizi den narrastia -itsas mailarekiko 600 metro inguru bitartean-; alabaina, Rodanotik mendebaldera ere aurkitu izan da alerik, 1.400 metroko altitudeetan.

HEDAPENA: Euskal Herrian bizi diren sugandiletarik urriena da txara-

di-sugandila. Arabako lurraldeko hegoaldean bakarrik aurki daiteke: Arabako Errioxan ez ezik, Ebro ibaiaren ingurumarietan ere ageri da han, Sobrón aldetik hasi eta Errioxaraino. Valderejoko Parke Naturalean ere ikusi ahal izan da, non populazio egonkorrak ageri baitira. Gainerako lurraldean, baina, oso urria da, batik bat landaredi naturala desagertzearen ondorioz eta bizilekutzat duen habitata aldatu egin delako ezari-ezarian. Horregatik, hain zuzen, interes bereziko sugandilatatzat jotzen du Espezie Mehatxatuen Euskal Katalogoak, 1996ko uztailaren 22an argitaraturiko Euskadiko Agintaritzaren Aldizkarian.

SUGE BERDE HORIA

(*Coluber viridiflavus*)

DESKRIBAPENA: suge lerden eta sendoa da. Buru txiki samarra baina ongi garatutakoa dauka, ezkata leunez eta begi-nini biribilduko begi irtezez horniturikoa. Arrak emeak baino handiagoak dira, neurriz.

Ofidiorik ikusgarrientzat jotzen da suge berde-horia, ageri dituen kolore deigarriengatik. Heldutasuna erdiesaten duenean, lau urteko bizia duenean gutxi gorabehera, bi kolore edo jantzi izan ditzake: berde-horixka eta beltza. Suge berde-horixkek, dago-kien izenak ondo adierazten duenez, hondo hori-berdexka ageri ohi dute, zirrinta edo marra arre edo beltz-berdexkez ilundutakoa; sabelaldea horixka edo berdexka dute, puntutxo ilunez zipriztindurikoa zenbaitetan.

Jantzi beltza dutenek, kolore beltz

edo belzkara ageri dute gorputzaren goiko aldeetan, eta grisaxka beheko aldeetan.

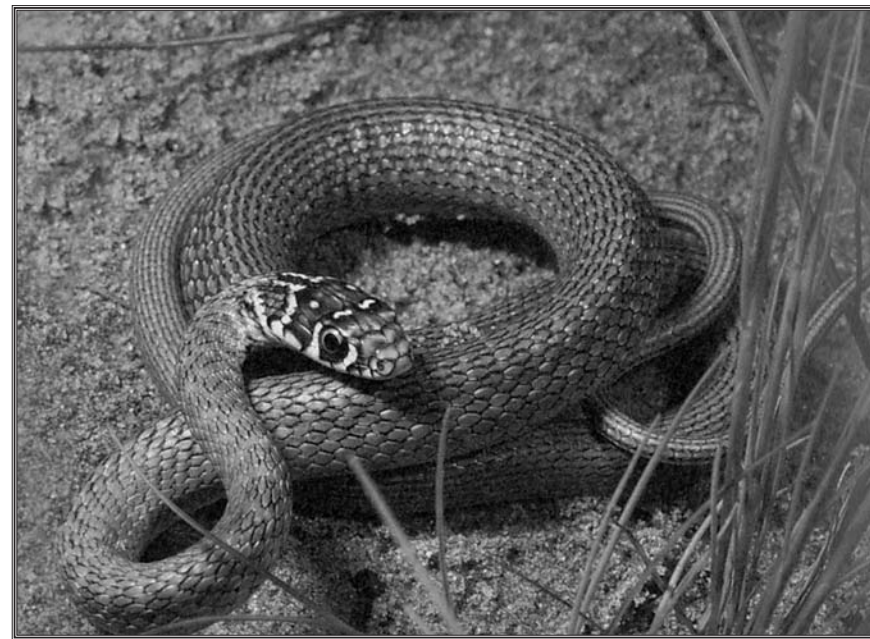
Suge gazteek helduek baino kolore grisaxkagoa dute bizkarraldean, eta hori eta beltz biziz zipriztinduta egon ohi dira.

Gorputzaren erdialdean, bizkar-ezka-tez osaturiko hemeretzi ilara ageri dituzte, 180-230 sabel-ezkata inguru, isats-azpiko 87-130 ezkata pare, eta zortzi ezpain-gaineko.

BIOLOGIA: negu parteko lozorroa amaitu ostean, apiril aldera, elikatzen hasten da, eta handik hilabetera hasten dira parekatzeen aurretiko erritoborrokak -maiatzaren hasieran edo erdialdean-; baina eguraldia aurkako bada, ekainera arte atzera daitezke.

Suge arrak bortizki borrokatzen dira orduan; bortizki kolpatzen dira elkar, krudelki kosk egiten diote elkarri, eta isatsa astinduz zigorkada galantak ematen dizkiete batzuek besteei.

Garaileak garondotik edo lepotik kosk egiten dio emeari, gero isatsarekin kiri-

bilkatu eta estali egiten du. Hilabete baten buruan, ekainaren erdialdera, arrautzak erruteko toki egoki baten bila hasiko da emea, harkaitz arteko arrakaletan, eta landarediaren ezkutupean geratzen da harrizko murruetan. Errunaldi bakoitzean 5-15 arrautza inguru izaten dituzte, 20 x 35-40 mm inguru neurtzen dutenak; arrautza-oskolek marrazki izarkara bat dute ezaugarri eta hilabete eta erdi edo hilabete biren buruan zabaltzen dira.

Kumeak irailean jaiotzen dira, eta 20-24 cm inguru izaten dituzte luzean. Intsektuez elikatzen dira: batik bat matxinsalto handiez, saurioen arrautzez eta sugandila txikiez.

Urriaren erdialdera edo amaiera aldera hasten da hibernazioa eta udabe-

rrian jada sartuxera arte luzatu ohi da.

ELIKADURA: ehiztari nekaezina da eta ikusmenari esker hautematen ditu bere harrapakinak. Ehizaki handiak hertsaduraz akabatzen ditu -itotzeraino estutuz- eta gero oso-osorik irensten ditu.

Jatun ikaragarria da eta ondokoak ditu elikagai: ugaztun txikiak -saguak, satitsuak- txoritxoak eta txorikumeak -zuhaitz artean dabilelarik harrapatzen baititu-, muskerrak eta sugandilak, ziraunak eta beste hainbat suge kaltebako, beraren espeziekoak ere barne. Noizbehinka, halere, aspis sugegorriak eta igelak ere harrapatzen ditu.

HABITATA: interes bereziko espezieztat jotzen du Espezie Mehatxatuen

Euskal Katalogoak. Habitat ugariko ofidioa da, toki lehorretan eta landare-di joria ageri dutenetan bizi da batik bat, esaterako: mendi-mazela eguzkitu eta arroksuetan, zuhaixkez jositako esparruetan, basoen mugaldeen, eta inoiz baita otalur hezeetan ere. Habitat horietan, lurzoruan geratu ohi da, edota zuhaitz gainetako adar artera igotzen da eguzki berotan egotera. Aise igotzen da zuhaitzetara, eta haietanxe eman dezake egun osoa; suge oso zuhaitzerra da, beraz.

Eskuarki ura saihesteko joera du, baina arriskuren baten mehatxupear sentituz gero, azkar askorik murgil egiten du uretara edo zeharkatzen du edozein ur-korrante.

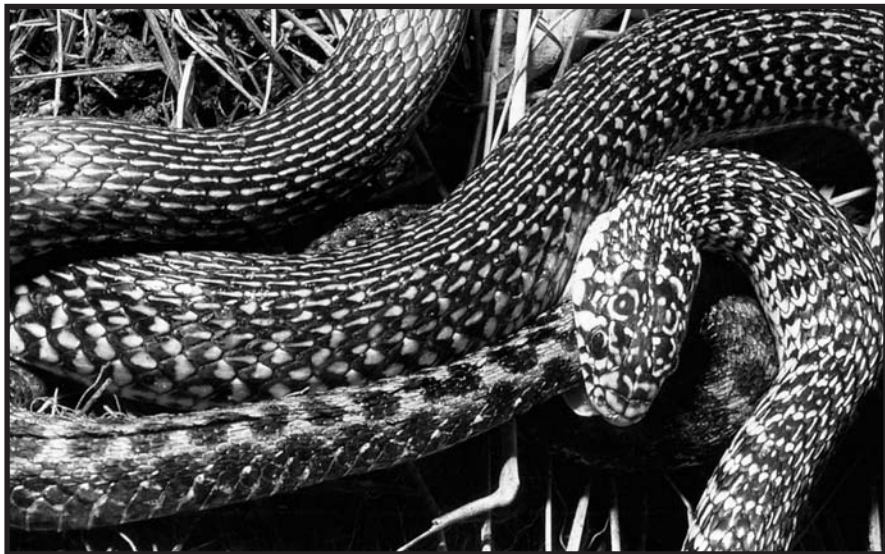
Indibiduoek eremu mugatu baten baitan irauten dute maiz, esparru horretatik oso urrun lekualdatu gabe.

HEDAPENA: coluber viridiflavus edo suge berde-horia Euskadin bizi diren-tarik urrienetakoa da. Gipuzkoako ipar-ekialdean baino ez da ageri, eta Leitza aldeko baso hosto-erorkorretan.

Eguneko sugea da, zalua eta lasterra, Europa erdialdean duena jatorria. Honako herrialdeotan zehar sakabana-tuta dago: Frantzia, Luxemburg, Suitza hegoaldea (eta ez Jugoslavia); hegoaldean, Sizilia eta Maltaraino hedatzen da. Korsika eta Sardinian eta Mediterraneoko beste hainbat uharte txikitan ere ageri da, hala nola,

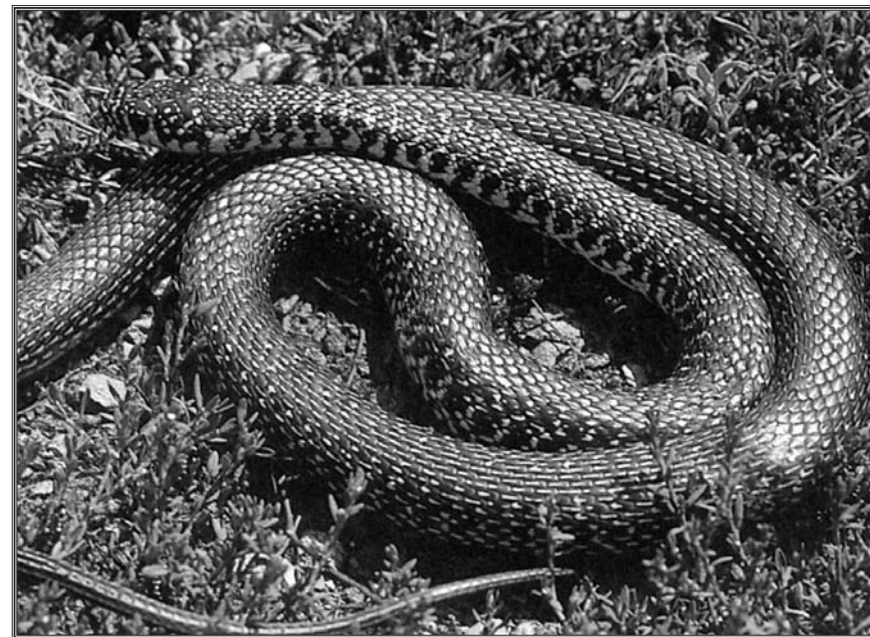
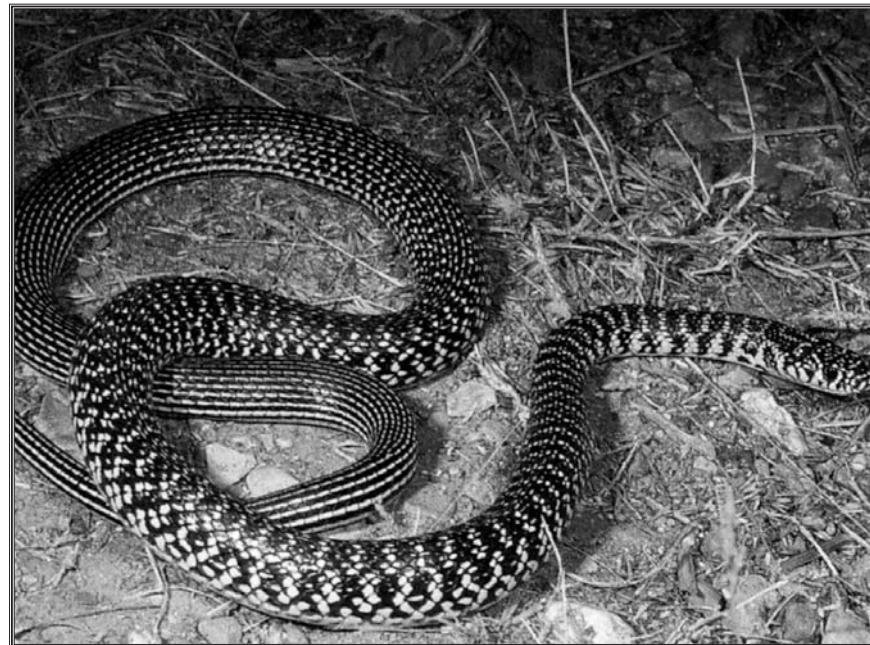
Elba, Pelagosa eta Potini irletan. Itsasoaren mailatik hasi eta 1.500 metrorainoko altituteetan aurki daiteke -Alpeetan, esaterako, 2.000 metrorainokoetan-; nonahi ageri denez, Europako espezierik hedatuena dela esan liteke.

ARRISKUA: gure basoetako suge berde-horiak 90-115 cm bitartean neur ditzake luzean, isatsa barne; batzuetan, ordea, metro eta erdi edo metro bi ere izan ditzake. Suge ipur-tarina eta oldarkorra da oso. Edozein areririk enbarazu egiten diolarik, gizakia ere tartean delarik, berehala aurpegi ematen dio eta bortizki kosk egiten. Gizakiak gogaitarazi orduko, aise saiatzzen da kosk egiten, eta tinko ekin ere: ez du berehalakoan askatzen kosk egindakoa, irmoki eta bortizki oratzen dio dena delakoari,

oinetakoak, galtzak, esku-makila, edota eskua atxikitzen dituelarik ere; horrexegatik, laborariek ez dute batere gogoko suge berde-horia.

Suge berde-horiaren koskada mingarria bada ere, ez da arriskutsua inolaz ere; larruazalean zauritxo arin batzuk baino ez ditu eragiten, lahar artean gabiltzala egindako urratuen oso antzekoak. Hatzen batean kosk egiten badugu, eta eskua haren ahotik libratu nahi badugu, tentuz ibili beharra daukagu sugearen astinaldi bortitzekin, hortz apur bat gakodunak baitaizka.

Suge berde-horiren bat harrapatzen badugu, berriz, guri kosk egiten saiatzeaz gain, biziki ahaleginduko da bere burua askatzen isatsa erabiliz zigor gisa.

ESKULAPIOREN SUGEA

(*Elaphe longissima*)

DESKRIBAPENA: eskulapioren sugea zuhaitzetan bizi da, Euskal Herrian eta Europan bizi diren ofidioetatik arinen eta azkarrenetakoa da. Zuhaitz eta zuhaixken adarretara igo-tzen da eguzkitan berotzera eta ehi-zatzera. Gure inguruan bizi diren sugerik handienetakoa ere bada, batzuk bi metro luze izaten baitira, isa-tsa barne; nolanahi ere, oro har metro bat eta metro eta erdi luze inguru izaten dira.

Suge honen izen zientifikoak ongi azaltzen du nolakoa den: *Elaphe* generokoa da, eta grekerazko hitz horrek ("élaps") sendotasuna adierazten du (halaxe esaten zioten antzina-ko greziarrek suga handiei); espezie izena (*longissima*) latinezko "longus" adjektiboaren superlatiboa da, eta "oso luzea" esan nahi du.

Suge handi eta liraina da; buru estu, luze eta ongi definitua du, eta mutur biribila. Begi biribilak ditu eta gorputzeko ezkatak leunak eta lauak dira, eta sabelaldekoek ertz nabarmenak dituzte alboetan.

Helduek bizkaralde arre-berdeska edo arre argia dute, oso uniformea, eta sarritan orbaintxo zuriak dituzte ezkata ertzetan. Indibiduo batzuk beltzeskak eta griseskak dira, eta beste batzuek lerro argiak edo ilunak dituz-

te gorputzean zehar. Sabelaldea horiska edo zuri-horiska da indibiduo guztietan. Indibiduo askok orbain iluna izaten dute garondoan, nahikoa antzemangaitza, eta haren oinarrian bi orbain semilunar horiska izaten dituzte.

Suge gazteen koloreak biziagoak dira, ezpainetako ezkatak zuriak dira, eta zerrenda beltzak dituzte begietatik ezpain-ertzeraino. Bizkaraldean 2-4 saldo orbain ilun dituzte; luzetara eta paraleloan ageri badira, zeharretara zerrenda argiagoak izaten dituzte; hala ageri ez badira, aldiz, mosaiko erara taxuturik egoten dira, teselak txandakaturik daudela.

Espezie honetako sugeek bizkaraldeko ezkatat 23 ilaratan jarrita izaten dituzte, zeharretarako lerroan eratzen dutela; ezkaten goialdean puntutxo zuria dago. Denetara, sabelaldean 210-248 ezkata dituzte eta isatsean 60-90 bikote.

Eskulapioren sugea bizi den eremua eztabaidagaia izan da betidanik ofidologo-en artean. Batzuen ustez Europako iparraldean bizi direnak Tertiarioko erlikiak dira: orduan Europako erdialdean bizi zen eta geroago glaziazioek kliman eragindako aldaketek populazioak barreiatu zituzten. Beste batzuen iritziz

Europako iparraldeko populazioak Europako erdialdera duela 3-4 milioi urteko iparraldeko klima epel idorrek hegoalderantz bultzatutako populazioen erlikia xerotermikoak dira. Eta beste hipotesi baten arabera Eskulapioren sugea izatez Europako hegoaldekoa da eta apurka-apurka iparrerantz egin du, klimak bide eman dion tokietaraino; beraren bizi-eremuaren iparreko muga bat dator mahastizaintzaren iparreko mugarekin. Eta badago laugarren hipotesia ere, esaten duena Eskulapioren sugea gizakiak berak lekualdatu zuela beraren berezko eremutik kanpo erlijioak bultzatuta, eta orain zenbait toki-

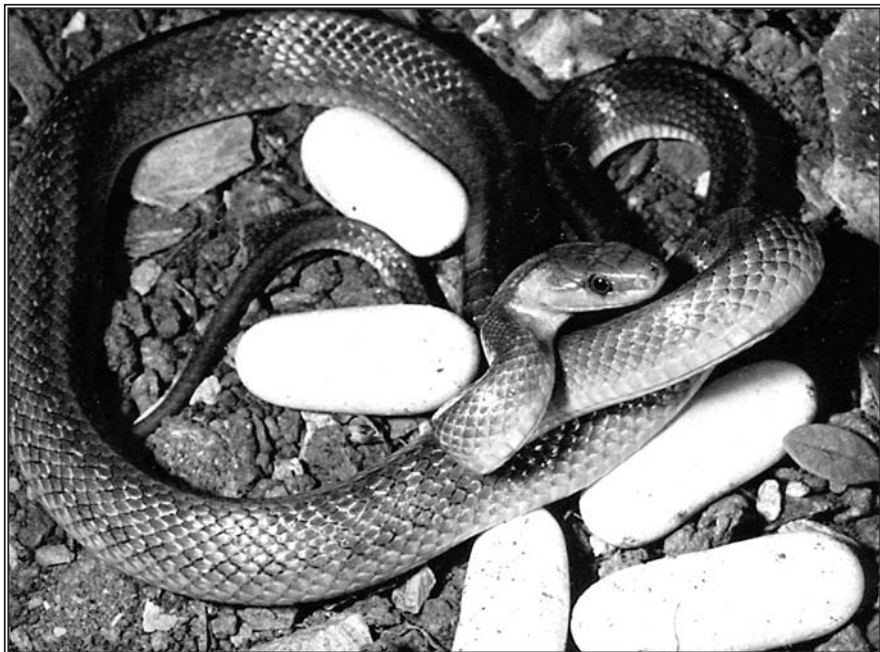
tan bakarturik geratu dela.

BIOLOGIA: suge hau egunez aritzen da, hots, espezie heliofiloa da, baina hori gora-behera sentibera da beroarekiko, eta ondorioz batez ere goizean eta ilunabarrean aritzen da. Atseginen duen temperatura 26-30 °C bitartekoa da, baina 35 °C jasan ditzake.

Martxo bukaera aldean neguko gordelekuetatik irteten dira (karraskariek utzitako galeriak edo haitzetako zuloak izan ohi dira) eta hilabete eta erdi jaten eman ondoren arrak eme bila hasten dira. Arren jazarpena ikusgarria izaten da, eta estalaldia maiatza-

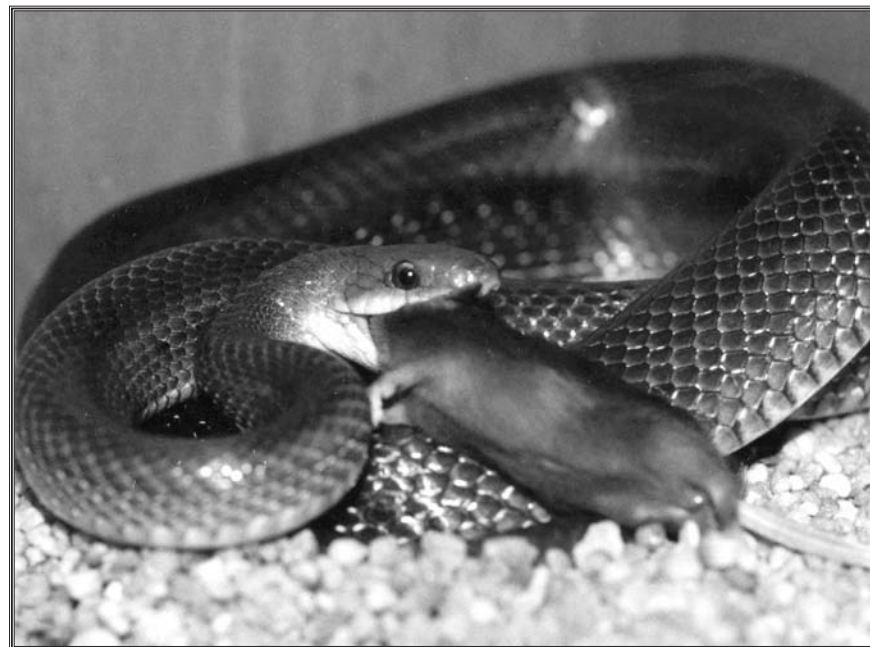

ren azkenetan izaten da. Emea estali aurretik, arrak buruan edo lepoan ausikitzen dio, geldirik egon dadin. Aste batzuk geroago, uztalean edo abuztuko lehen egunetan, emeak 5-20 (gehienetan 5-9) arrautza erruten ditu haitzen arteko zulo batean, zuhaitz baten zuloan, harrizko horma batean edo basoko zidorren batean; arrautzak luzangak eta horiskak dira, eta oskolean luzetarako ildaxka meheak dituzte. Arrautzen tamaina 40-50 x 18-24 mm izaten da umeak irten aurretixe, eta batez beste 10 gramoko pisua izaten dute.

Errun eta bi hilabete igarota, irail aldean, umeak jaiotzen dira, 18-25 zentimetro luze. Munduratu eta berehala

hasten dira jaki bila; hasieran intsektuak eta sugandilak jaten dituzte batik bat. Bizitzako lehen urtean 35 cm izan arte hazten dira. Bi urte geroago heldutasun sexualera iristen dira eta bizitzaren zikloan sartu eta ugaltzeko gauza izaten dira.

ELIKADURA: maiz, Eskulapioren sugeak egunak eta egunak ematen ditu zuhaixken adarretan barna. Adar artean zoruan bezain ongi moldatzen da sabelaldeko ezkatari taxuerari eta ezkatok dituzten ertzei esker, gorputzak ukipen-eremu zabala du eta. Zuhaixketan dabilenean, hegaztiak eta haien habietako arrautzak eta umeak harrapatzen ditu, bai eta muxarrak, muskerrak eta sugandilak

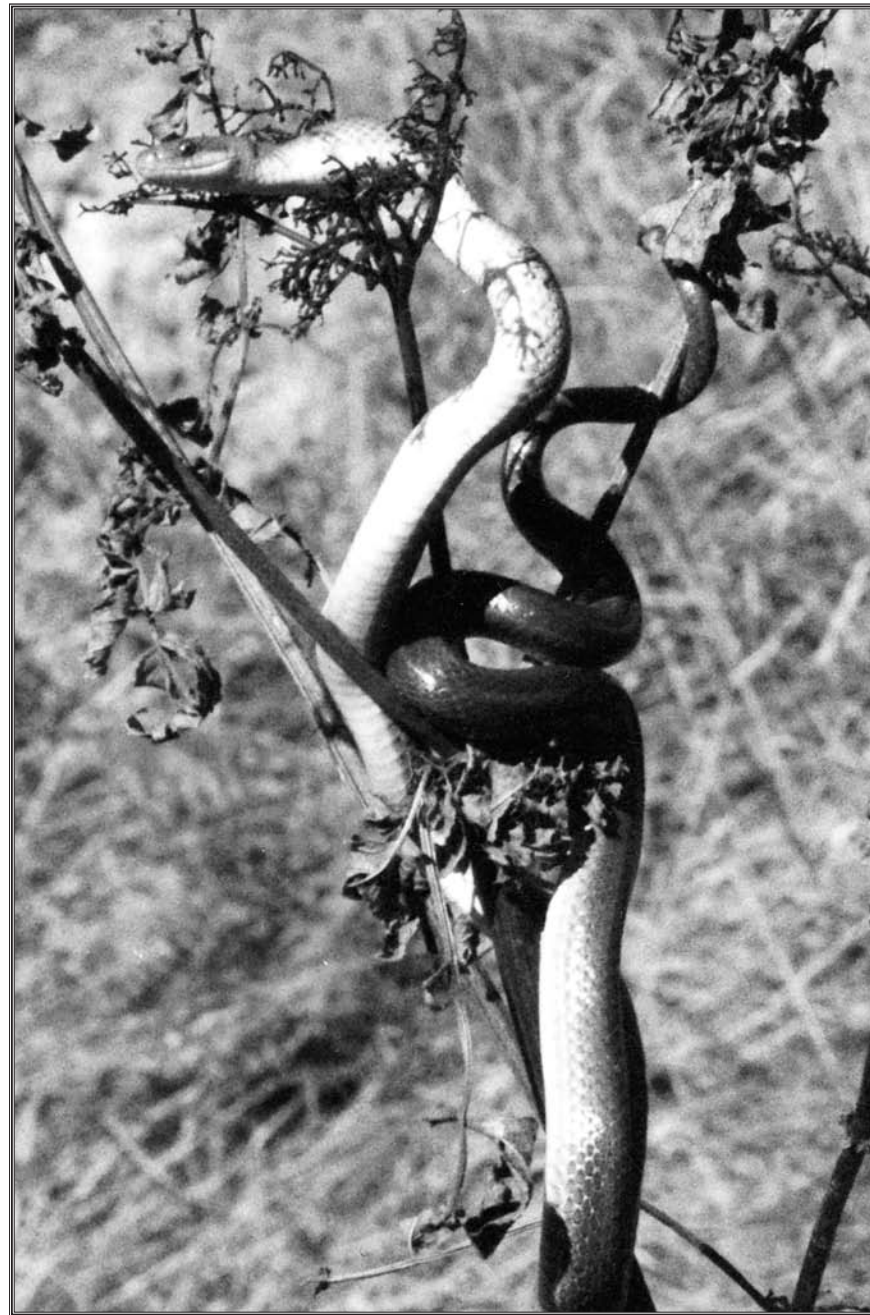
ere. Lurgainean denetariko saguak, satitsuak eta intsektuak (kilkerrak eta matxinsaltoak) atzematen ditu. Jatun handia da eta trebezia handiarekin jotzen du eraso. Harrapakinak tinko estutuz hiltzen ditu, eta jarraian oso-
osorik irensten ditu, burutik hasita.

HABITATA: narrasti honek landak, hariztiak eta beraien ertzetako lurak hobesten ditu, eta halakoetan zoruan zein zuhaitzen enbor eta adarretara eguzkia hartzera igota aurki daiteke. Galzorian dauden Espezieen Euskal Katalogoan interes berezikoa dela agertarazi da. Halaber, Eskulapioren sugea maiz ibiltzen da huntzak eta sasiak hartutako horma eraitsietan,

laborantzako sailen arteko palaxuetan eta landare ugariro troketan.

Europako toki batzuetan 2.000 metrotik gora bizi diren indibiduoak aurkitu dira, esaterako Belasican (Bulgaria), baina gure basoetan ez dira hain gora igotzen eta 600 metrotik behera ibili ohi dira.

HEDAPENA: espezie hau Europako erdialdean eta Mediterraneoko ekialdean bizi da: Frantzia, Suitza, Austria, Txekia, Eslovakia, Polonia, URSS ohiaren hegomendebaldea, Grezia, Sardinia, Espainiako iparraldea, eta Alemaniako toki batzuk. Europatik kanpo Turkian eta Irango

iparraldean bizi da.

Euskal Herrian isurialde atlantiarrean soilik bizi da (Bizkaia eta Gipuzkoa), isurialdeen mugatik kostaraino. Izan ere, espezie hau ez da bizi alde lehor eta idorretan, hezetasuna maite du eta.

ARRISKUA: eskulapioren sugea ez da arriskutsua gizakiarentzat. Hala ere, molestatuz gero erasokor jartzen da, eta horrelakoetan baliteke hagin-ka egitea, baina inoiz ere ez eskaile-
ra-sugeak edo Montpellierko sugeak

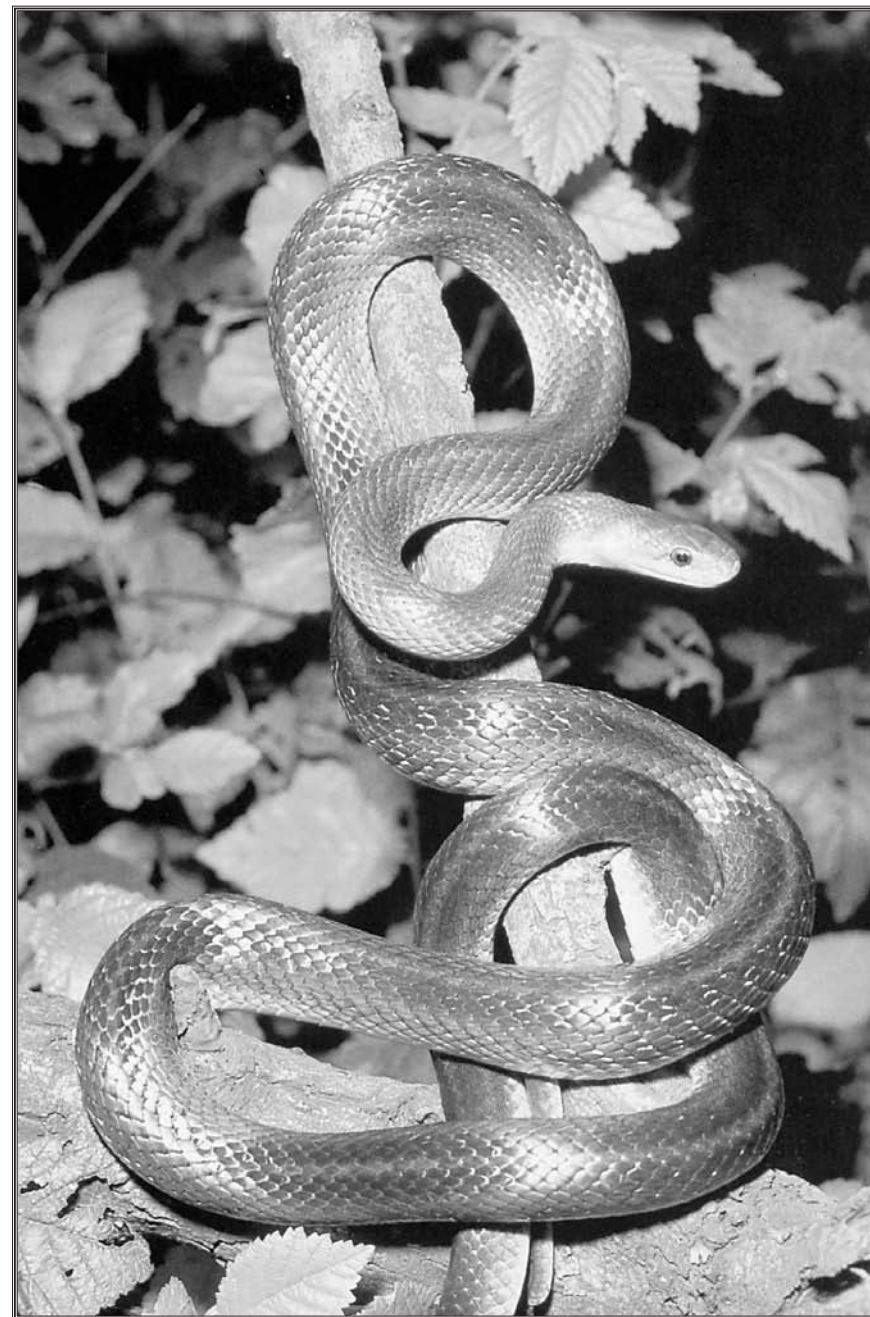
bezain tinko eta luze.

Dena den, haginkada sendoa du, eta beraren hortz meheak min ematen dute azala urratzen dutenean.

Gehienetan kiribildu egiten da dagoen tokian (zuhaixka bateko adarra, kasurako), eta bere burua defendatu behar duenean kloakako guruinek jariatzen duten likido kiratsa jaurtitzen du.

Zerbaitek eragozten badu zuhaitz batik jaisten edo bertara igotzen ari delarik, azalari atxikitzen zaio eta burua ostentzen saiatzen da, baina batzuetan adi geratzen da eta masalezurrei eragiten die zerbait jaten ari balitz bezala.

Eskulapioren sugeak harreman handiak izan ditu gizakiarentzat. Sarri agertzen da istorioetan, aztarna arkeologikoetan, mitoetan eta naturari buruzko azterlanetan, eta ezbairik gabe Europako sugerik ospetsuena da. Herpetologoek uste dute antzina herri askok gurtzen zutela, Asclepios-en (erromatarren Esculapio) adierazgarria baitzen, hots, greziarren osasunaren jainkoarena; haren makila magikoan irudikatzen zuten, eta gaur egun makila eta sugea medikuntzaren ikur bihurtu dira.

ESKAILERA SUGEA

(*Elaphe scalaris*)

DESKRIBAPENA: gorputz sendoa du, gris horiska arrea, bizkarraldean marra ilun pare bat duena, eta orbanik gabekoa sabelean. Burua zabala eta sendoa du eta buztana motza.

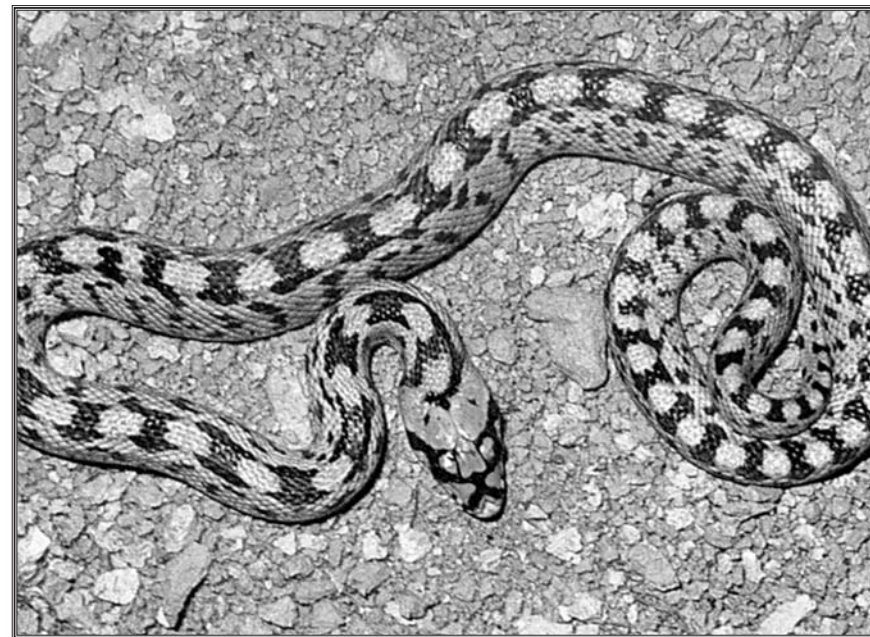
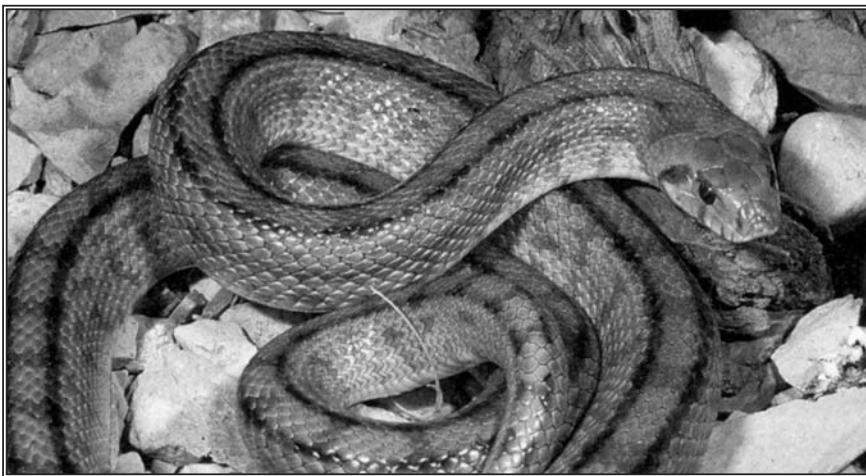
Handia eta sendoa da suge hau, eta erdiko luzera hartu ohi du.

Emea arra baino handiagoa da. Araban metrotik gorako ale gutxi ikusten da. Bizkarralde marroia du, erabat uniforme, baina zaharrek marrazki berezia dute: bi lerro ilun paraleloan. Marrazki hori monotipikoa da, hau da, ale guztiek dute marrazki bera. Bizkarraldeko lerro horiez gain, ale gazteek zeharkako barrak dituzte,

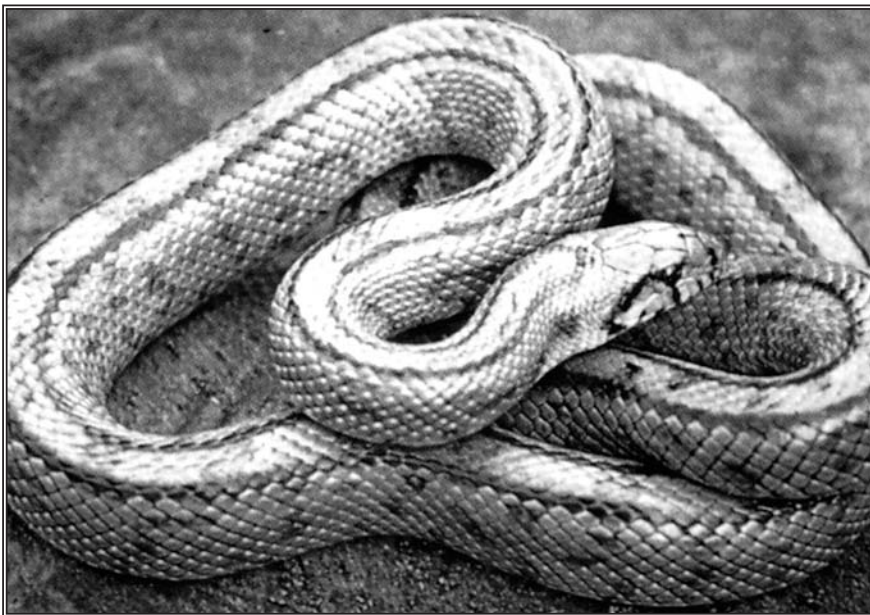
eskailera moduan tarteka-tarteka jarritak. Zahartu ahala, galdu egiten dituzte eskailera horiek. Ale gazteek xake taularen erako marrazkiez orbandurik izan dezakete sabelaldea; zaharrek, berriz, sabelalde horixka uniforme dute. Hala ere, ale zahar batzuek sabelaldeko ezkatetan orban marroi handiak izaten jarraitzen dute. Gorputzaren erdialdean, bizkarraldeko ezkatak lauak dira, 27 lerrotan banaturik.

Burua motza du, eta muturra zorrotza, aurpegian oso ezkata handia duelako.

Bizkarraldean marrazki berezia dute ale gazteek nahiz zaharrek.

Horregatik, erraz ezagutzen dira, eta beste espezieekin nahastezinak dira.

BIOLOGIA: eskailera-sugea oso erasokorra da eta, arriskutan sentitzen denean lehenengo momentuan ihes egiten saiatzen bada ere, inguratuta dagoela ikusten duenean, txistu egin eta ezpairik gabe haginka egiten du.

ELIKADURA: askotarikoa: estutuz hiltzen dituen hegazti txikiak eta mikrougaztunak, tamaina ertaineko sugandilak

HABITATA: ofidio hau, gure lurraldean batzuetan metro bateko luzera duena, zuhaixka-landarek estalitako lur karedun edosilizeoetan eta eguzkiak sendo jotzen duen ingurune harritsu eta malkartsuetan ibiltzen da.

Bertan karraskariak, hegazti txikiak eta narrastia jaten ditu.

HEDAPENA: eskailera-sugea, indartsua, sendoa, bizkorra, arina, artaga eta oso lurterra, espezie urria da Araban. Bakar-bakarrik Arabako Errioxako soro, mahasti eta artadietan eta Portilloko mendizerran aurkitzen da. Honen arrazoa da, batez ere, mediterraniar giro beroetako espeziea dela, Iberiar Penintsulan, Frantziako hegoaldean eta Italiako iparmendebaldean bakarrik bizi dena.

ARRISKUA: harrapariren batek erasotzen duenean baino ez du erasotzen, eta horrelakoetan hozka egiten du. Baina hozkak ez dio kalterik eragiten gizakiari, sugeak ez baitu pozoirik.

MONTPELLIERKO SUGEA

(*Malpolon monspessulanus*)

DESKRIBAPENA: bi metroko luzera izatera hel daiteke ofidio hau. Bere gorputza, subzilindrikoa, arrea, berdeska edo gris zilarkara da bizkarraldean eta horiska sabelaldean.

Gorputzaren aurrealdean, lepotik bizkarraldea eta alboetara, orban ilun bat du. Sabelalde horixka du, baina ezkaten erdialdean orban ilunak edo apur bat jaspeztatuak izan ditzake. Sabelalde horixka eta bizkarralde

arre-olibaren artean ezkata urdineko lerro bat dute, eta bi ertzak orban beltzez. Ale gazteek kolore biziagoak dituzte: bizkarraldea arrea, zeharka zuri zikin edo hori argi batez orbanduta, ezpainetako ezkata ozelo ziriz apaindurik. Marrazki hori galdu egiten dute zahartzearekin batera. Buru luzea du, eta ezpian gaineko ezkatak betazalaren itxura. Hori dela eta, ematen du espezie honek begirada zorrotza duela. Bizkarraldeko ezkata

lauak dira.

BIOLOGIA: daukan neurria daukalarik, suge ezinago zalua eta lasterra da, zuhaixken gainera igotzeko gai dena harrapakinen bila. Gainera, igelilari bikaina da.

Arratsaldeko azken orduetan, eguzkiak jada berotzeari utzi dionean -eta batik bat udaren amaiera aldera-, errepideetako asfaltoaren gainean kokatu ohi da berotze aldera. Udaberriko goiz hotzetan ere, errepide ertzer inguratzen da bere gorputzeko tenperatura erregulatzeko asmoz; horrexegatik, autoek kolpatuta hiltzen da asko eta asko. Eguneko ohiturak ditu. Euskal Herrian, martxo-

aren bigarren erdialdetik azaroaren hasiera edo erdialdera bitartean gartzen du jardun beteko aldia -Iberiar Penintsulan, aldiz, ez da hibernatzera erretiratzen abendura arte-; aldi horretan, eguzkia gogor berotzen hasten denean irteten da sugea bere ezkutalekutik, eta inguruko leku eguzkitsuren batera hurbiltzen da, esaterako, harriren baten gainazal leunera edota zuhaixka-enborren batera. Eta hantxe jarraitzen du, harik eta gorputz-tenperaturarik onena erdietsi arte; 18°C-tik hasi eta 34°C bitartean ibili ohi ditu gutxienekoak eta handienekoak.

Ofidio gutxi bezala, ezkutalekutik ateratzen da euri handirik botatzen ez

duen egunetan edota haizeak ahul jotzen duenetan. Udako egunik kiskalgarrienenetan, temperatura 35°C-tik gora igotzen denetan, eguerdi arte baino ez dihardu jardunean; gero, zuhaixka artean ezkututzen da, edota arroka handien azpian eta karraskariak lagatako ezkutaleku sakonetan dituzten gordelekuetan. Orduan, jardunean ibili ohi da ilunabar aldean ere.

Gorputza eta isatsa muturraren kontra marruskatzeko ohitura du Montpellierko suge ipurtarinak, sudurguruinetatik datorkion jariakin fluido eta kolorge bat aplikatu ahal izateko.

Ugalketa. Maiatzaren amaiera aldera eta ekainaren hasiera aldera pareka-

tzen dira, eta orduan gertatzen da estalketa. Gure basoetako nahiz Europa osoko gainerako ofidioek ez bezala, estalketa-prozesua nahi erara eten dezake, eta gero edozein unetan ekin diezaioke oster, arren hemipe-neak leun eta argalak direlako.

Obulazioa ekainaren lehendabiziko hamabostaldian izaten da eskuarki; arrautzak uztailean erruten dituzte, bai karraskarien galerietan, bai harri handien azpian. Errunaldi bakoitzean 4-14 arrautza inguru errun ditzakete -20 arrautza erruteraino-, 19x55 mm-ko neurria dutenak eta 8-9 gramo bitarteko pisua.

Kumeak 45 eta 60 egun inguruko

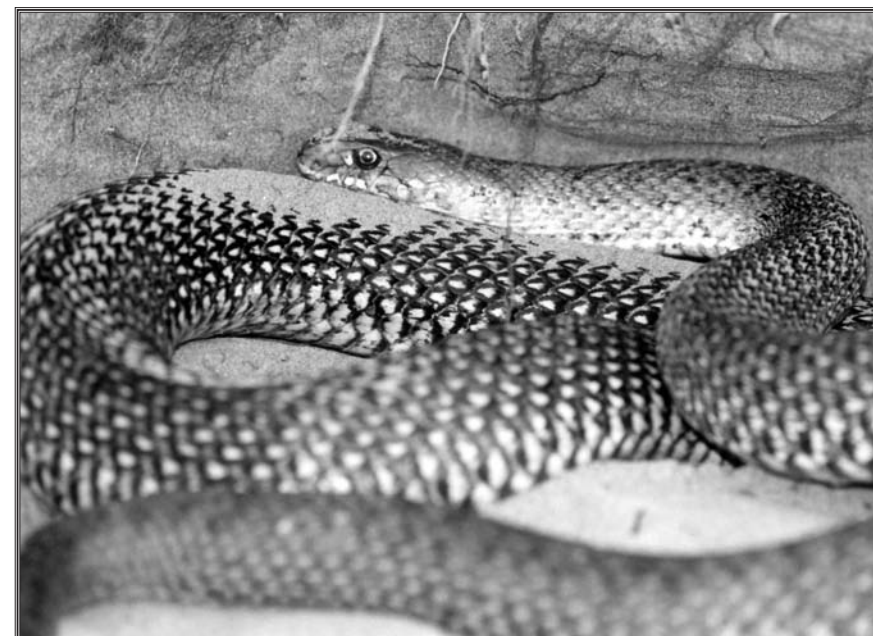
sabelaldiaren ostean jaiotzen dira, abuztutik irailera bitartean; gaztetxo jaioberriek 23-27 cm inguru izaten dituzte luzean. Mundu honetara jalgitzeko, berriz, babesleku izan duten arrautza-oskola apurtzeaz gain, erru-naldien kokaleku izandako lurzorua hondeatu beharra daukate. Bizitasun handikoak dira kumeak, berehala oldartzen dira ingurumariak arakatze-
ra eta lehendabiziko elikagaien bila

(edonolako larba, ornogabe eta intsektuen atzetik).

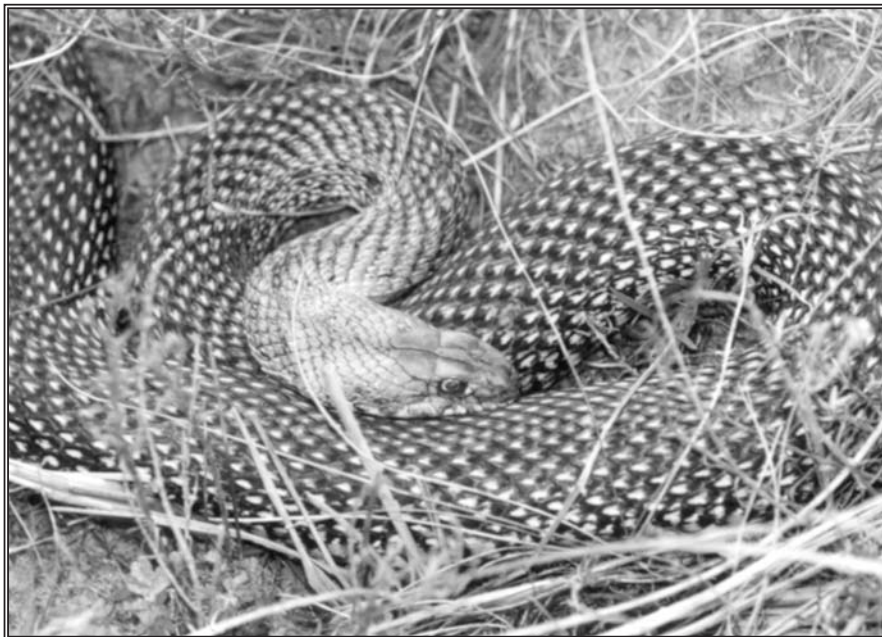
Sugetxo jaioberriek hondo arre-berdexkako bizkarraldean ageri ohi dute, puntu beltzez jositakoa; mozturro aproposa, inondik ere, ehizatua ere izan daitekeen ehiztari baten ehizalantarako.

ELIKADURA: oso handiak eta zaluak direnez, beste suge batzuek baino harripakingehiago harripatzen dute. Batez ere narrastia ehizatzen ditu: gardatxoak, sugandilak, hegialdeko suge leunak, eta abar. Era berean, zenbait mikrougatzun, hegazti eta bere espezieko alde gazteak ere ehizatzen ditu. Hazi ahala, Montpellierko sugueak harripakin handiagoak ehizatzen ditu: ugaztunak eta muskerak.

HABITATA: espezie termofila denez, mediterranean habitatetan bizi da: baso-beran sastraka artean, eta soroetan harri artean (mahastiak, zereal soroak), sastrakak eta harritzak euren burua

ezkutatzeko behar baitituzte.

HEDAPENA: eskailera-sugea bezalaxe, Montpellierko sugea Arabako Errioxan, Ebro ibaiaren inguruetan Portillo mendizerran bakarrik bizi da. Iparraldean, Toloñoko, mendilerroa baino honantzago ere ikusi izan da, Trebiñoko konderrian aipatu baitute. Iberiar peninsulan oso hedaturik dago, Bizkaiko itsasoko kostaldean, hau da, Galiziatik Euskal Herrira bitarteko kostaldean izan ezik.

Bere kopurua urria da eta hanhemenka agertzen da mahastietan eta soroetan barrena, baita egoera onean dauden zuhaixka eremuetan eta muskerrak bizi diren soilune

lehor eta harritsuetan ere, animalia horiek, karraskariekin batera, bere elikagai nagusia baitira.

ARRISKUA: ofidio hau, goiko barailaren atzeko aldean pozindun gurui-nekin loturiko hagin ildaskatuak baditu ere, ezin daiteke gizakiarentzat arriskugarritzat jo, zeren eta eraso egiten dion gehienetan ez baitu lortzen haiek azalean sartzerik.

Hozka oso sakona denean bakarrik izan daiteke arriskutsua gizakiarentzat, baina hori oso gutxitan gertatzen da, ofidioa denbora luzez esku artean izan ondoren baino ez. Ez dugu ezagutzen suge honek pozoi-tutako inor gure.

MURGIL HANDIA

(Podiceps cristatus)

DESKRIBAPENA: buruaren alboetan kokatutako luma-apaingarri beltzak eta masail gorriak murgil handiaren eztei-jantzi deigarriaren ezaugarri ikusgarrienak dira. Neguan tonu apalagoak agertzen ditu, masailetatik eta begien gainetik zabaltzen den kolore zuria eta pileo beltza nabarmentzen direlarik.

Igeri egiterakoan tonu zuriz apaindu-tako lepo fin eta luzea tente, eta gorputza erdi murgilduta eraman ohi du. Aireratzera-koan, metro batzuetan zehar uraren gaineran korrika egin

ondoren hegari hasten da.

TAMAINA: luzera: 47-56 cm. Hego luzera: 73-86 cm.

BIOLOGIA: zingira, aintzira eta urgeldietan ugaltzen da, ertzetan landarezko estaldura ugaria eta igeri egiteko gutxienez 2-3 hektareatako gainazal librekoa izan behar dutelarik. Habigintza maiatzak aldera ematen da, emea bereganatzeko arrek lumaje erakusketak ikusgarriak eta dantza bereizgarriak burutu ondoren, baina data hau izugarri alda daiteke.

Habia uretan egiten du, urertzeko landaredian ezkutatuta. Euskal Herrian, hainbat urtegi eta lakutan bizi da eta oso urria da.

ELIKADURA: urtarra da eta arrainak eta ornogabe urtar txikiak jaten ditu, batez ere.

HABITATA: ugalgaraiak zehar, inguruan kanaberradiak daukaten lakuetan eta ibaie-
tako urgeldietan bizi ohi da.

Izaki iheskorra denez pasealekutatik hurbil aurkitzea zail samarra izaten da.

TXILINPORTA LEPO- BELTZA

(Podiceps nigricolis)

DESKRIBAPENA: udako lumajeako lepoko kolore beltzak beste txilinportengandik bereizten du. Neguan zehar bereizketa hau zailago bihurtzen da, lumajea, tonu zuriak eta beltzak nahastuz, grisaskago bilakatzen baita. Baina urtaro honetan ere, bada-go espezie honetako beste hegaztietatik, batez ere antz handien duen txilinporta lepagorritik, bereizten duen ezaugarri multzoa: begia estaliz honen ezpiraino zabaltzen den buruko tonu beltza, masailen kolore gris bera erakusten duen lepo fin eta luze-agoa, eta txilinporta txiki eta lepagorriaren bitarteko tamaina.

Begien kolore gorribizia oso ikusgarria da. Uretan urduri ageri da, etengabe-ki eta denbora tarte luzeetan zehar murgilduz.

TAMAINA: luzera:30 cm. Hego luzera: 55 cm.

BIOLOGIA. urpekari bikaina da, eta batez beste denbora dezente iraun dezake urpean murgilduta. Ohitura iheskorak dagozkio, izua da. Denbora gehiago ematen du landare-di artean ezkutaturik, ur askeetan baino; negu partean, ordea, soilgunetan ibiltzeko joera handiagoa du.

Kolonietan ugaltu ohi da, batzuetan tamaina handikoak ere izan baitaitezke. Landaredi artean egiten du habia ezkutupean, eta azaleko urak ageri dituzten eremuetan. Eskuarki errunaldi bakarra dagokio; hiruzpalau arrautza erruten ditu aldian.

Guztira, 50 ingurukoa da indibiduo negutarren kopurua denboraldi bakoitzean; horietatik 30etik gora, Ulibarrin kokaturikoak. Dirudienez, goranzko joera sumatzen da gure lurraldean azken urteotan begiztaturiko aleen artean, bereziki barrualdeko hezeguneetan.

Ondoko mehatxuak azpimarra daitezke habiagintza-garaian: habitataren eraldaketa; harrapaketa; eta gizakiek eragindako enbrazuak. Hala eta guztiz ere, eta espezie negutar gisa, ez dirudi arazo larriegi aurpegi eman behar dienik.

ELIKADURA: elikadura urtaroaren arabera aldatzen da: ugalgaraietan zehar hegazti helduek txitoak intsektuz elikatzen dituzte, beraiek, horretaz gain, moluskuak eta krustazeoak ere jaten dituztelarik, baina neguan, sardetan mugitzen diren arrain txikiak trebetasun handiz harrapatzen dituzte.

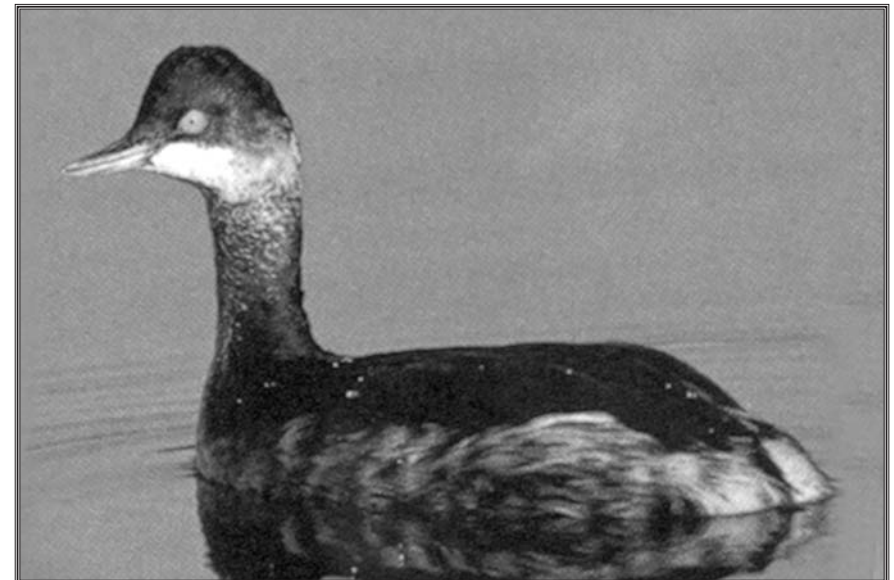

sun handiz harrapatzen dituzte.

Ikusgarria da txilinportak arrantza lanetan ikustea, urpean denbora luzea eman ondoren murgildu diren puntutik urrun agertzen baitira

HABITATA: estuarioetan eta urtegi handietan bizi da, neguan ageri ohi duen joerari men eginez: kostaldeko alderdi babestuetara eta barrualdeko hezegune zabaletara jotzen baitu. Habiagintza-eremuetan, aldiz, lakuak eta aintzirak hautatzen ditu.

Euskal Herrian espezie negutarra da, kostaldean ageri dena, nahiz eta oso bakanka; barrualdean ere bada alerik, Ulibarriko urtegiaren zehatz-mehatz.

TXORI ZEZEN ARRUNTA

(Botaurus stellaris)

DESKRIBAPENA: laurogei cm-ko luzerara heldu dezakeen tamaina handiko hegazti honek, itxura zaparratekoa da. Arre, urredun nabar eta marraduna da. Goialdea, burua kontutan izanda, beltzez marraduna eta motaduna da, eta behealdea argiagoa. Hori-berde koloretako mokoa du eta hankak berdeak dira ere.

TAMAINA: luzera: 80 cm.

BIOLOGIA: aktibitate egunsentikoko animalia da, landaretzan ematen du denbora asko, erdi ezkutuan eta bakardadean adar eta kanaberen artean mugitzen. Ia ez du inoiz hegan egiten, hori dela eta hegazti hau ikus-

teko zailtasun handia dago.

Arraren oihua ematen digu bere presentziaren aztarna. Orro antzeko bat gogoratzen duen oihu honek kilometrotara entzun daiteke. Landaretzaren artean tamaina handiko habiak egiten du, lezka eta uretako landareen artean. Bost edo sei arraultzeko errunaldi bakar bat egiten du.

Espezie honen populazio handienak Holandan, Frantzia eta Alemanian daude, eta Euskal Herrian izandako lau kontzentrazioen berri besterik ez dago. Europako populazioen atzerakadak, Penintsula Iberiarrean dagoen indarberritzearekin kontrastatzen du.

Gure lurraldean egokiak diren habitaten ausentzia dela eta, espezie honek dituen habiak egiteko gaitasuna murrizten da. Horrez gain, ehizak, hibernatzaileak diren espezieei egindako kaltea azpimarratzekoa da. Europan, ehizak egiten dituen ondorio kaltegarriaz gain, lezkadien aldakuntza eta desagertzea, hau da, gehien gustatzen zaien habitata, uren poluzioari gehituta, atzerakadaren arrazoiak bilakatu dira.

Zonalde hezeen babesketa finkatzea eta kostaldeko ehiza ezkutukoarekin amaitzea, gure lurraldean lortu behar diren kontserbaziorako neurriak dira.

ELIKADURA: arrainez, anfibioz eta

uretako beste bizkarrezurdun txikiak elikatzen da, horrez gain artropodoak, muluzkoak, krustazeoak eta landareak ere jaten du.

HABITATA: kostaldeko zein barnekaldeko alde hezeetan bizitzen da. Habitatak aukeratzean espezie zorrotza da, ur lasaiak eta zonalde palustre heze handiak okupatzen ditu eta.

HEDAPENA: paleartikoko erdiko latitudeetan kokatzen da espezie hau eta Afrikako Hegoaldean populazio bakartua dute. Gure lurraldean hegazti migratzailea da eta batzuetan hibernatzailea. Urdaibain, Txingudin eta Ullibarrin ikusita izan da.

LERTXUNTZO KARRAMARROZALEA

(*Ardeola ralloides*)

DESKRIBAPENA: hegazti handia da, 50 cm luze izateraino haz daitekeena. Gorputz potoloa dauka. Luma-motto luze eta zintzilikaria du bereizgarri, batik bat ugalaldian nabari ohi zaiona. Bizkaraldean kolore arre-argia edo horixka izan ohi du, eta zuria hegoetan eta ipurtxuntxurrean. Burua eta lepoa zerrenda edo orban meheez ildaskatuta dauzka. Mokoia berdexka edo urdinxka ageri ohi du ezteigaraian, eta punta-beltza. Hankak, berriz, berdexka edo horiak ditu neguan eta goriztak aldiz udaberrian.

TAMAINA: luzera: 50 cm.

BIOLOGIA: espezie migratzailea da, beraz, noizik behin edo aldizka baino ageri ez dena.

Umatze-garitik at, ia edonolako hezegunetan ager daiteke; habia egiteko, baina, nahiago ditu uholde-eremuak, ur gezen azpian gelditutakoak eta sakonera handiegirik ez dutenak. Ohitura bakartiak ditu eta gaueko nahiz ilunabarreko jardunaldia dago-kio. Udazkenean talde txikietan biltzen

da. Gainerako ardeidoek baino bizkorrago egiten du hegan. Halere, lurzorian mugitzen da ongien harat-honat, landaredi, kanabera eta adar artean; igokari zalua da horietan. Bakarka nahiz kolonietan egiten du habia; landaredi zingiratarrean, zuhaitzetan, zuhaixketan, kanaberadietan edo lezkadietan kokatzen ditu habiak. Errunaldi bakarra dagokio; lau edo sei arrautza erruten ditu orduan, gero emeak bakarrik txitatu ohi dituenak.

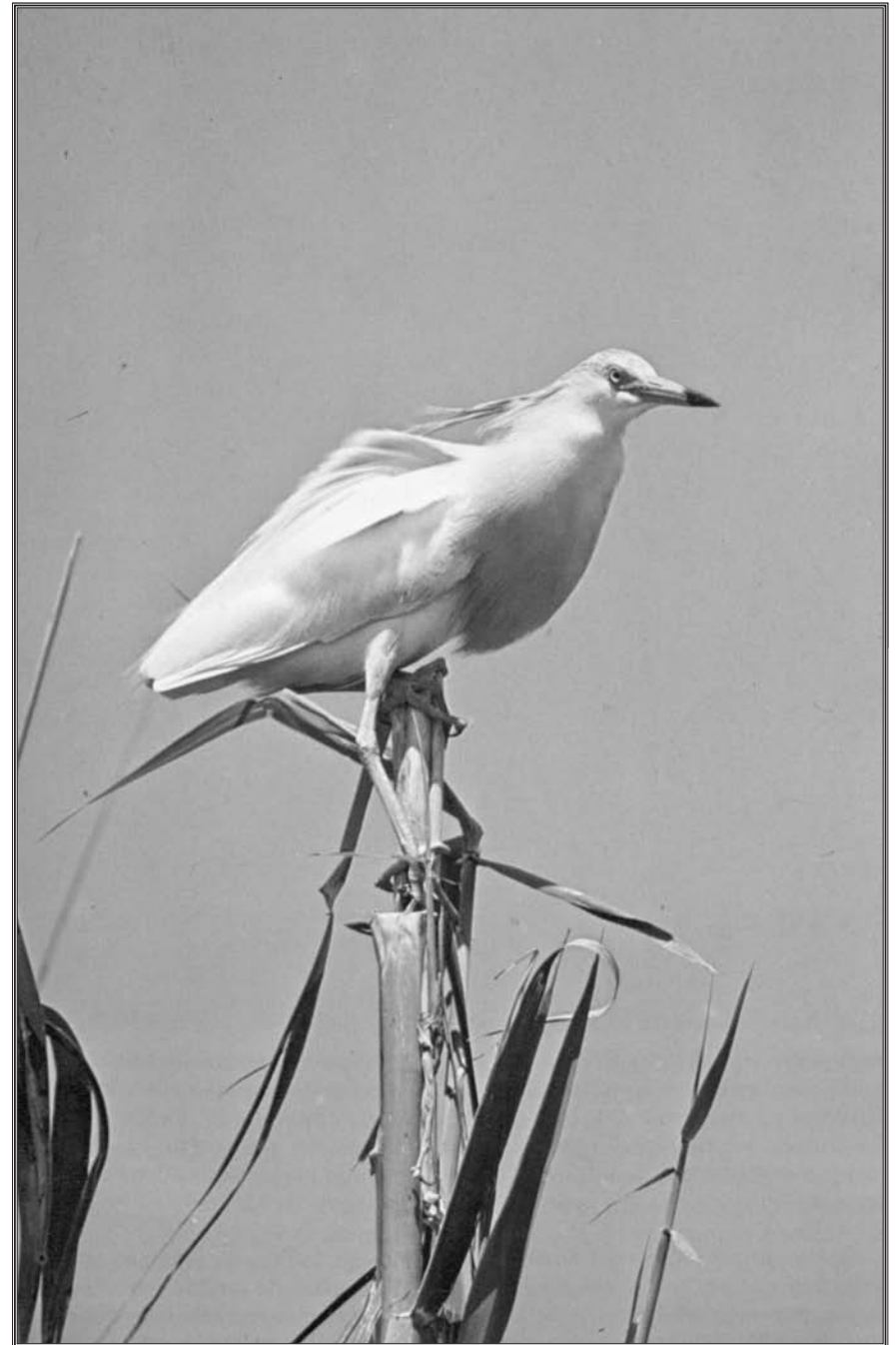
Dirudienez, Iberiako Penintsulan gora egin du azken aldi honetan lertxuntxo karramarrozaleen kopuruak, baina Europan atzeranzko joera da nagusi; gure lurraldean, aldiz, ale bakan batzuk baino ez dira hauteman ahal izan.

Ondokoak dira espezie honen populazioak jasandako atzerakadaren eragile nagusi: bizilekutzat duen habitataren suntsiketa, eraldaketa eta ezabaketa; eta umatze-kolonietan eragindako enbarazu eta eragozpenak.

ELIKADURA: bakarka ibili ohi da janari bila, zelatan ehiza eginez edota bide batez fortunaturiko harrapakinak baliatuz. Uretako animaliek edo erdi-uretakoek osatzen dute lertxuntxo karramarrozalearen dieta.

HABITATA: Euskal Herrian, dozena-erdiren bat agerpen hauteman ahal izan dira kostaldean eta Ulibarriko urtegian. Espezie bitxia itsasaldeko Euskal Herrian.

SAI ARREA

(*Gyps fulvus*)

DESKRIBAPENA: sai arrearen anatomian bereizgarri dira buru eta lepo lumarik gabeak, krema kolorezko lumatxa motz batez estaliak baina. Gorputzaren gainerakoan lumajeak kolore marroia agertzen du, lehoiak duenaren antzerakoa, hortik bere izen arrunta, bizi den harkaiztegieta ikusia ez izateko baliagarri zaiona.

Lepo oinean, sorbalda gainean, luma zuri ugari ateratzen zaizkio, iduneko gisa, eta papar gainean bi soilune edo lumarik gabeko alde ditu, kolore gorri, urdin eta zuri bizikoak, hegaztiak nahita agerian jartzen dituenak generokideei bere emozio egoera erakusteko.

Hego luze-zabalen puntetako lumak, primarioak, txirbilik gabeak eta beltzak dira, hego-erpin biribildua eratzen dutela. Isats iluna laburra eta karratua da. Harrapari hau interes berezikotzat jotzen da Euskal Herriko Espezie Mehatxatuen Katalogoan.

TAMAINA: sai arruntaren luzera 97 eta 104 cm bitartean dago eta bere pisua 6,5 eta 8 kilo bitartean

BIOLOGIA: heriotzaren iragarle honen izaera eguargitara azaleratzen da horizontetik lehenengo argi-izpiak ageri orduko. Orduan, hegazti hauek, hego-muturretik muturrera 2 metro eta erditik gora zabal, Euskal Herian bizi diren handienak, 7,5 kilogramoko

pisura iristen direnak, gaua eman duten labarrak utzi eta zeru urdinera altxatzen dira kiribil handiak eginez, haize-boladez baliatuta, haratustel bila joateko.

Urte askotan iritzi zen sai arreek gorpuk aurkitzen zituztela usaimenaz baliaturik, amerikar kide batzuek, aura izenekoak kasu, kontinente horretako hegoaldeko oihanetan egiten duten bezalaxe. Baina 1964an, Kenneth Stager naturalistak, sai amerikar horri buruz azterlan zehatzak egin ondoren, frogatu zuenez, sai amerikarra zen usaimena garaturik zeukan hegazti gutxietakoa. Izan ere, gero, europar saiei buruz egindako azterlanek agerian jarri dute espezie honen usaimena oso txikia dela eta, beraz, ez direla horretaz baliatzen harrapakinak aurkitzeko, baizik eta beren ikusmen izugarri zorrotza erabiltzen dutela. Horrez gainera, halako portaera sozial berezi bat agertzen dute: eragin-aldeak banatzen dituzte bakoitzak ikuskapen egokia egiteko, eta koloniako kideen arteko ikusizko kontaktuari eusten diote gorpua erraz aurkitu ahal izateko moduan.

Oro har, beleak eta mikak izan ohi dira abere hilak aurkitzen lehenak, eta saiak sarraskijale txiki horien kontzentrazioei behatzera mugatzen dira jakia zehazki non dagoen detektatzeko. Janaria aurkitutakoan zuzen-behera oldartzen dira, eta zirkulu batzuk egin eta gero, piezatik halako distantzia

batera pausatzen dira. Bere lurreratze moduak saitegietan dauden beste banako batzuk erakartzen ditu. Era horretan, oso denbora gutxitan, alde bateko ia sai guztiak bildu dira hilaren inguru.

Harrapari hauek, harrigarriro, oso fidagaitzak dira haratustela jatera hurreratzekoan, oturuntzari ekin baino lehen hainbat ordutan, edo are egunetan, itxaroten ohi baitute, abereak azken heriotza-kurrunkak egin ez baditu.

Sekulan ere ez dira gorpua zati-zati egitera oldartzen, goseak jota egonda ere; ordea, taldeko bat izan ohi da, oro har, agian gosetiena, begiak edo mihia mokokatzera aurrenik hurreratzeko dena, beleek eta mitek lehenago jan ez badituzte. Jarraian, mokoak sartzatzen du aberearen sabelean eta burua sartzen du zulotik, erraiak jateko. Bitartean, zain dagoen taldea artegatu egiten da, gero eta gehiago, eta beste kide goseti bat hurreratzeko jatera, eta borroka bat hasten du jaten ari zenarekin, borroka amorratua barik erritual baten antz handiagoa duena. Horrela, harrapakina jateko borroka jarraitzen dira bata bestearen ondoan, eta taldeko gehienak, artaga, borrokaldiak aprobetxatuz, gorpuari geratzen zaiona jatera oldartzen dira.

Harrigarria da ikustea nola behi edo ardi hil batetik minutu gutxi batzuetan eskeletoa baino ez den geratzen (Alde honetatik, Afrikako sai bizkarzuriak du errekorra, bi minututan kilogramo bat haragi jateko gauza baita). Oturuntzaren ondoren hezurrei itsatsi-

ta geratzen diren haragi zatitxoak aprobetxatzen dituzte basoko nekrofago txikiek, hau da, mitek eta beleek. Saiak sabelbete handiak egin ohi dituzte, eta, batzuetan, oturuntza oparo baten ondoren, nekeza gertatzen zaie hegan egitea, eta batzuek, haize boladak aprobetxatuz, ozta-ozta hegan egiten duten bitartean, besteak hainbat ordutan geratu behar dira gorpua ondoan, janaria digeritu arte.

Labarraren itxura malkartsuarekin bat datorrela, sai arrearen itzal-errainua ageri da bisuts bortitzek, euriak edo elurak zigortutako harkaitz-hormetan, abenduaren azken egun labur eta hotzetan, egun hauetan hasten dela hegazti honen araldia.

Goiz argi eta eguzkitsua iristean, bi silueta handi marrazten dira zeru urdin hotz amaigabearen kontra, estaldura aurretiko ezte-hegalaldiari ekiten diotela. Arrak eta emeak maitasun-jokoari ekiten diote guztiz sinkronizaturik, eta airean planeatzen dute, altuera handian, oso elkarrekin, hegomuturrekin ozta-ozta ukitzen dutela elkar. Emeak, orduan, hautsi egiten du une liluragarria eta zuzen-behera oldartzen da abiada handian, atzean bere laguna uzten duela; honek unerik galdu gabe atzetik jarraitzen dio, akrobazia sinestezina imitatuz. Orduan, arrak pertsekuzio bat hasten du eta hegokada indartsuekin laster heltzen dio emeari, eta gainean jartzen zaio zenbait segundotan. Ondoren, gora egiten du eta berriro ekiten dio maitasun erakuste horri.

Josteta jarduera bizia amaitzen da

bikoteko kide biek zirkuluak egiten dituztenean abiadura handian habia egiteko aukeratu dituzten labarren gainetik. Leku horrexetan, hain zuzen ere, egiten dute estaldura, lepo eta burua kulunkatzen duten bitartean bata besteari urreratuzko erritual harrigarri bat egin eta gero.

Bikotearen sendotasuna erakusteko, kideetako bat hil arte loturik eta fidel iraungo baitu, estaldura errepikatzen dute behin eta berriz.

Eztei-jarduerak suposatzen duen barbuileriak bultzatuta, heldutasun sexualera iritsiak ez diren eta, beraz, oraindik, bikotea egin gabe dauden koloniako sai gazteek helduen portara imitatzen dute eta koloniatik hurbileko haitzetan jartzen dira estaldura ezina burutu nahian.

Egindako bikoteak habia egiteko aukeratu duten harkaiztegira joaten dira eta bertan ematen dute gaua. Egunsentiarekin, habiagintzari ekiten diote leku hurbilgaitz eta irteneren batez euritik edo elurretik babestuetan.

Sai arreen habiak beren iraizkinez zuriz margoturik egon ohi dira, eta gainerako hegaztienak ez bezala, habien tamainak ez du hegaztiaren tamainarekin zerikusirik, izugarri txikiak izaten baitira.

Bikoteko kide biek ekinkor parte hartzen dute materialak biltzen -adarrak, hostoak, ilekiak edo lumak-, edonola metatzen dituztenak. Banako batzuk auzokoei materialak lapurtzen ausartzen dira, baina gure harkaiztegietan habiak ez daude inoiz ere bata bestetik bi metro baino gutxiagotara, alde

hori norberaren lurraldetzat jotzen dutela.

Materialaren lapurreta hegaztieta bat bertan dagoela gertatzen bada, erantzuna erasokorra zein arduragabekoa izan daiteke, biktimaren izaera nolakoa den. Era berean, habiaren itxura aldakorra da zeinek egiten duen.

Emeek arrautza zuri bakarria erruten dute, batzuetan pikarda arrexkak dituen, 9 x 7 zentimetrokoa. Erruteak Euskal Herrian otsailaren erdi aldera gertatzen dira, baina Espainiako hegoaldean ugaltzen diren bikoteak hilabete lehenagotik daude txitaldian, urtarilaren erdi aldetik.

Ohiz bestera, lehenengo arrautza hausten bada, emeak beste bat errun dezake apiril aldera.

Guraso biek zaindu eta babesten dute geroko kumea bi hilabetetan, hiru egun jarraiez behin txandakatzen direla inkubazio jardueran. Txandakatzerako orduan, agurtze erritual bat burutzen dute bata eta besteak, buru eta lepoaren mugimendu errepikatuetan datzana. Inkubazioari ekiten dion bikoteko kidea mugimendu geldoekin jesartzen da, sabelaldeko lumak harrotzen dituela arrautza estaltzeko.

Martxoaren amaiera aldera, udaberriaren sorrerarekin, jaiotzen da sai txikia, begiak guztiz itxita eta kremakolorezko lumatxa bigun eta urri samarra dituela.

Maitasun handiaz zaintzen dute gurasoek hain izaki txiki eta babesgabe hori, babesteko eta jaten ema-

teko txandakatzen direla; baina denbora igaro ahala, nahita aldatzen dute otorduak.

Txitoaren lehenengo bizi-egunetan, haren mokokadaz zirikatuta, helduek jan batzuk eskaintzen badizkiote, ore lodiaren eran goitikatzen dituztenak, hilabete eta erdi bete izanez geroztik jan bat bakarrik ematen diote egunean, eta are jan bat bi egunez behin, lehenengo hegaldiak egin aurreaurreko garaian.

Baina ez da janaldien ugaritasuna bakarrik aldatzen dena, baizik eta goitikatutako janariaren kantitatea ere aldatzen dela -askoz ere handiagoa dela txittoa hazten den neurrian-, eta irenste-gradua ere bai, ez baitago hain digerituta.

Bi hilabete eta erdi dituela, gurasoak ausartu egiten dira txittoa bakarrik uzten, janari bila doazenean, behin egitura nerbioso eta muskularrak hobetu eta egokitzeo eboluzio psikikoa egiaztatu ondoren.

Esaterako, lehenengo bizi-asteetan txittoa axolagabe geratzen da habiaraino iristen den edozein arrotzen aurrean, geldi geratzen dela begiak itxita. Geroztik, erreakzio positiboa agertzen du bere amaren mokoa gogorarazten dion edozein objektu luzangaren aurrean, eta portaera janari-eskalearen eragingarri gertatzen zaio. Laurogeita hamar egun dituela, kontraste handia dago txitoak hartu duen tamaina eta indar izugarriaren eta bere erreflexu geldo eta mugimendu traketzen artean, dagoeneko guztiz lumaturik dagoela. Izan ere, oraindik ez da habia uzteko gauza,

ez bada erlaitzetatik mugitzen den aldi laburretan.

Ia lau hilabete dituenean, ordea, gazte ausarta bilakatu da, egunean-egunean hegan egiteko teknika berria ikasten duena.

Zenbait egunetan gurasoek jaten ematen jarraitzen diote, haratustela bere kabuz bilatzeko behar adinako trebetasuna hartu duen arte. Bere hegoen indarrak independentzia ematen dio sai arre gazteari, eta bere hegada dela bide familiaratik urundu-irailaren amaiera aldera gertatu ohi dena- eta bizimodu erratu bati ekiten dio habitat faboragarria aurkitu arte. Kolonia batean ezarri baino lehen, ehundaka kilometro egin ohi ditu zerra eta harkaiztegietatik nora ezean ibilita.

Harrapari handiek bezala, denbora luzea behar du heldutasun sexualera iristeko, lau urtekoa izan ohi dena, eta, ohiz bestera, zazpi eta zortzi urtetara luza daitekeena.

ELIKADURA: bere berezitasunik garrantzitsuena, guztiontzat ezaguna, elikera da, sarraskijale bait da erabat.

HABITATA: beti heriotza gainetik hegan egiten duten harrapari hauek kolonietan ezarri ohi dira mendizerretako haitzarte eta gailurretan, eta bertatik barreiatzen dira janari bila joateko; beraz, gure Lurraldearen parte handi batean ikusiak izan daitezke, eta, batez ere, mendialdeetan eta beren inguruetan, dela abeltzaintzako aranetan edo landako larreetan.

HEDAPENA. hegazti honen banaketa-lurraldean sartzen dira Afrikako iparraldea, Asia txikia eta erdi-hegoaldekoa, eta Europa. Europari gagozkiola, hegazti hau aurki daiteke Iberiar penintsulan eta Balkanetakoan (Grezia, Jugoslavia ohia, Bulgaria), Frantzian, Italiako iparraldean, Cerdeña eta Sizilian.

POPULAZIO BANAKETA: saiaren ehizagaiak eta habia egiten dueneko lekuak -Urkiola, Aizkorri edo Aralarreko harkaiztegiak, Sobron, Valderejoko gailurrak...- babestu izanak eta suspertzeko hartu diren neurriek, esaterako, haien elikadura errazteko, saitegietatik hurbil jarri diren janlekuek, bide eman dute arian-arian suspertzearen miraria gertatzeko. Horrela, 1979an zentsaturiko 35 bikote ugaltzaileetatik gaur egun habia egiten duten 4004etara aldatu da.

Oraingoaz haxe dugu populazio-gehikuntzaren egiazko balorazioa egin dakioken hegazti harrapari bakarra, unean-unean zentsatua izan baita duela hamasei urtetatik hona. Gipuzkoan hirurogeiko urteetan batere hegaztirik ez bazegoen habia egiten zuenik, gaur egun 35 bikotek umatzen dutela kalkulatzen da, kopuru hori oraindik oso txikia izan arren euskal Autonomia Erkidegoko gainerako probintzien aldean; izan ere, ugalketa egiten dute soilik hiru lekutan: Aiako Haitzetako Parke naturalean, Aitzgorri mendizerran eta Aralar mendizerran. Mendizerra magiko horren nafar isurialdean,

populazioak askoz ere handiagoak dira, eta, kalkulatzen denez, 270 bikote habiagile baino gehiago bizi dira han. Nafar lurraldean dagoen sai ugaritasun horrek hain zuzen ere ekarri du umatzeko feudo bat lehenbiziko aldiz bilatzen duten gazteek Aralarreko gipuzkoar haitzarteak kolonizatu izana.

Bizkaiari dagokionez, habia egiten dute Atxarte eta Mugarrako gailurretan eta Urkiolako Parke Naturalean.

Karrantzako aranean ere ikusi ahal ditugu sarri, baina bizileku horretan bikote banaka batzuek baino ez dute habiarik egiten, ikusten diren gehienek kantabriar lurraldean egiten baitute habia, nahiz eta abeltzaintzazko aran honetan eragina izan, bertan elikatzen baitira. Bizkaian 43 bikote habiagile dira guztira. Arabako lurraldean aurkitzen dira harrapari honen populazio handienak, habia egiten dutela Valderejo, Sobron eta Salvada mendilerroan. Kalkulatzen denez, haien kopurua 322 bikotekoa da, beraz Heuskal Herriko guztirako populazioa 400 bikote habiagilekoa izango litzateke eta Euskal Herria osoan 670.

Egiaztatu egin da hainbat sai igarotzen direla Afrikarantz Gibraltarko itsasartean zehar, eta hainbat hegazti berreskuratu direla Andaluzian eta Marokkon, Nafarroan eraztuneztatuak izan zirenak, baina beti izan dira heldugabeak; izan ere, gure basoetan heldutasun sexualera iritsi eta lurralde propio batez jabetzen diren banakoak geldikor bihurtzen dira, eta bertan geratzen dira hil artean.

MIROTZ ZURIA

(Circus cyaneus)

DESKRIBAPENA: tamaina ertaineko harraparia, gorputz lirainekoa eta hego eta buztan luzekoa. Heldua denean, mirotz zuria 43-51 cm luze da eta 300-500 gr izaten ditu.

Arra gris errauskara da goialdean, beltzak diren lehenengo arraun-lumak eta zuria den ipurtxuntxurra izan ezik.

Azpialdean, nabarmena da lumadiaren kolore zurixka, hegoen muturreta-ko beltza izan ezik. Emeek ez dute kolore grisik, ipurtxuntxurraren kolore zuri deigarria izanik.

BIOLOGIA: mirotz zuria migratzaile partziala da; udazkenean denak joaten dira gure basoetatik eta martxo amaiera aldean itzultzen dira. Itzulitakoan, arrak, gris hauskara kolorekoak, beren habia-lurraldeaz jabetzen dira eta eztei-hegaldi akrobatikoak egiten hasten dira: txandaka planeatzen dira eta txandaka 30 bat metroko altueratik amiltze-jauzi azkarrak egiten dituzte, hegala ia itxita dituztela; halako jauzietan, lurrera heldu aurretik norabidea aldatu eta bihurgunea eginez berriro igotzen dira; behin eta berriro aritzen dira gora-behera joko honetan, batzuetan are hogeita hamar aldiz jarraian ere. Arra bere erakustaldian ari delarik, emea (gaztaintakara, behealde okreska eta zerrenda zabalekin) berari so egoten da; batzuetan hegaz aritzen da arra-

ren azpian, beraren jauzi eta igoera etengabeetan lagunduz. Halakoetan ohikoa da arrak emeari erasotzen diolako plantak egitea; orduan emea defentsa-posturan jartzen da eta arrak hegadaren azkartasuna moteltzen du. Emeak, arraren atzean hegan ibili ondoren, lurgainean pausatu eta janari-eskekoak diruditen garrasiak egiten dituenen, ernaltzeko prest dagoen seinale argia ematen ari zaio arrari. Hark berehala ulertzen du eta emearen gainera jauzten da; emeak isatsa jasotzen du, ados dagoela adierazteko. Bitxia bada ere, arrak harrapakinaren bat eman ondoren estaltzen du emea, eta horregatik ia beti du animalia baten batzapatetan. Errunaldian zehar eta emeak azken arrautza errun duenetik astebete igaro bitartean bikoteak hainbat aldiz kopulatzen du. Oro har, habia emeak egiten du batez ere; arrak abarrak eta orriak ekarri besterik ez du egiten. Nolanahi ere, batzuetan lagun gabeko arren bat habia eraikitzen hasten da, emeari zer erakutsia izateko. Mirotz zuriek toki beren egin ohi dute habia urtero. Otadietan, zereal-soroetan edo pinudietan, belarrak, kirtanak eta abartxoak bilbatuz 40-45 bat cm-ko diametroa duen plataforma eraikitzen dute, 4-5 cm sakon dena.

Maiatza eta ekaina bitartean emeak 4-6 arrautza erruten ditu, batetik bestera bi egun igarotzen direla; arrau-

tzak zuri urdinkarak izaten dira, puntu grisez edo arre-gorriakaz pikartatuak, 45 x 35 mm-koak eta 9-34 gr-ko pisu-koak. Urtean behin bakarrik ugaltzen dira, baina lehenbiziko errunaldiko arrautzak galduz gero, bikotea berriro saiatzen da. Emeak berak bakarrik txitatzen ditu arrautza hilabetez; hiltzen bada, arrak arrautzak estaltzen ditu, baina ez ditu behar bezala txitatzen, eta horrelakoetan arrautzetatik gutxitan jaiotzen dira txitoak. Arrak habiara harrapakina eramaten duenean, emeari urrunetik jakinarazten dio garrasiz; arraren mezuaz oharturik, emea habiatik irten eta hegalez abiatzen da bide erdira; arra dagoen tokira heldutakoan, hark harrapakina askatu eta emeak airea harrapatzen du; ondoren habiara itzuli eta txitatzen ari dela jaten du.

Txitoak jaiotzen direnean, amak arrautza-oskolak kentzen ditu habiatik; batzuetan ia osorik jaten ditu. Lehenengo astean amak ez du zirkinik egiten habiatik eta arreta handiarekin zaintzen ditu kumeak; bigarren astean, berriz, irtenaldiak egiten hasten da, baina ez janari bila, ehiza arraren ardura baita, baizik eta paseatzen ibiltzera. Hala ere, habiara itzultzen denean kumeak eguraldi txarretik begiratze jarraitzen du hirugarren astea arte. Lehenbiziko lumak hazitakoan, artean jaiotzatik lau egun baizik ez direla igaro, kumeek hegalei eragiten hasten dira, tartsoen gainean sendo finkaturik daudela. Bi aste dituztela, habiatik irten daitezke eta landaretzan murgildu, eta hamabost

egun geroago beren kabuz jan ditzakete gurasoek ekarritako harrapakinak; izan ere, hirugarren asterako emea arrarekin batera aritzen da ehizan. 30-35 bat egun igarota, behin betiko uzten dute habia. Txitoen hazkuntza hasten den unetik beretik arrak lehenengo eta bi gurasoek gero gogotsu defendatzen dute habia etsaien erasoetatik, dela habia gainetik hegan ibili eta garrasi eginez, dela talaia batean kokatu eta garrasi eginez isatsari gora eta behera eragiten dioten artean. Sarkinak ohar-mezu horiek aintzat hartzen ez baditu, mirotz zuriak ez du dudarik egiten eta zuzenean oldartzen zaio, emea batez ere, honetan arra baino suminkorragoa baita.

Gure basoetatik gazteek migratzen dute lehenengo, Europako toki gehienetan bezala eta Siberiakoez ez bezala. Bakarrik migratzen dute. Negua igaroko duten lurraldera iristen direnean, egunez ehizan aritzen dira eta gauez elkarretara biltzen dira lo egiteko, batzuetan talde handietan gainera.

ELIKADURA: mirotz zuriaren harrapakinik maizenak lurgaineko ugaztun txikiak (lursaguak, karraskariak, satsiak) eta txori txikiak (hegatxabalak, kuturlioak) dira, lurgaineko animalietan espezializatuta dago eta. Halaber, limoetako hegaztiak ere ehizatzen ditu: txirriak, hegaberak, lertxuntxoak.

HABITATA: Euskal Herriko landetako sastraka eta iratzeen gainean bi

metro eskaseko altueran hegaka, gris hauskara koloreko harrapari eder bat, zeru urdin zilarkaran nekez ikusten dela, ugaztun eta hegazti txikitan ari da buru-belarri; mirotz zuria da. Gure mendietan udazkenean eta udan izaten dugu.

Ehizarako zein ugaltzeko eremu irekiak behar dituen espeziea da.

HEDAPENA: orduak eman ditzake airean nekatu gabe, beste mirotz espezie biek bezala (zingiretakoa eta urdina); mirotz zuria Lurreko alde epel eta boreal guztietan bizi da, hau da,

Ipar Amerika eta Europako hainbat lurraldetan, Iberiar penintsulako iparretik hasi (Portugalgo iparralde eta Pirinioetako erdialdea) eta Eskandinaviako iparraldeko mutur-muturreko lurraldeetaraino.

Euskal Herrian, Cantabria mendilerroan bizi da, hain zuzen ere Pipaón eta Bernedo bitarteko mendi-hegietan; lurralde horietan mirotz urdinarekin batera bizi da. Kantaurialdeko mendialdean bizi da. Hala ere, Arabako Errioxan ez da ageri, ez baitago aski zuhaitz ez hezetasunik. Atlantikoaldea, Bizkaian eta Gipuzkoan, zuhaitz gutxiko hegietan muinoetan ibiltzen da, eta baso berrietan ere bai, sasiz eta otez inguratutako pinu gazteen artean. Gipuzkoan Bizkaian baino ugariagoa da eta hobeto banaturik dago; hiru lurraldeetan zenbatetsi da 190-146 bat bikotek egiten dutela habia. Mirotz zuria oso erra ezagutzen da landa zabaletan hegaz dabilela, taxuera luzanga eta liraina baitu. Gehienak kantaurialdeko barrualdean bizi dira (%63), alde atlantikoan bikoteen %31 bizi dira eta alde mediterranean %6.

POPULAZIO BANAKETA: azkenengo zentsuen arabera, Iberiar penintsulan 839-999 bat bikotek egiten dute habia, eta Europa osoan bizi diren bikoteen kopurua 22.000 eta 32.000 bitartekoa da. Euskadin interes bereziko espeziea da Espezie Mehatxatuen Euskal Katalogoan.

GABIRAI

(Accipiter nisus)

DESKRIBAPENA: adarrarteko benetako iratxoa den gabiraia, egia esan, miniaturazko aztorea da. Alabaina, badiu ezaugarri bereizgarri batzuk, esaterako, begi horiak, bere ahaide nagusiarenak laranja kolorekoak diren bitartean; gabirai arren kasuan, gainera, kolore laranja nabarmena dute sabelaldean, aztore arrek ez dutena. Halaber, xeheagoak eta hanka-luzeagoak dira, hanketan behatz izugarri luze eta finak dituztela, baina behatz hauek, izatez, beren elikatze-erregimenari moldatzearen ondorioak dira, basoko txoritxoetan batez ere oinarritzen baita.

Urtebetea gainditu ez duten gabirai gazteen lumajea helduenaz nabarmenki bestelakoa da; izan ere, arren lumajeak tonuera arrexka agertzen du, izpil arre-goriztekin, eta adin berdintsuko emeen izpilak txikiagoak eta grisak dira.

TAMAINA: beren tamaina 28 eta 30 cm bitartean dago eta beren pisua 140 eta 320 gramo bitartean; aztorea, ordea, 1.200 gramotara iristen da.

BIOLOGIA: apirilaren lehenengo egunetan, udaberria jaio bezain laster entzun daitezke gure basoetako gabiraiei garrasiak oso urrunetik, "maitasun-garaia"ren hasiera iragartzen dutela. Arrak beren ugalketa-lurraldeez jabetzen dira azkar asko, emea

erakartzeko hegada akrobatikoak egiten dituzten bitartean. Bikoteak egin ondoren, kideek hegan egiten dute elkarrekin, elkarri limurketa eginez eta beren gorputza estaldurarako prestatuz. Sarritan altuera handira igotzen dira kiribila eginez eta isatseko lumamotto zuri ikusgarria erakutsiz, elkarrekin zuzen-beherako oldarraldi harri-garria egiten dutela, berriro ere, bat-batean, goranzko hegadari jotzeko.

Limurtzeko beste teknika bat ikusi ohi da hegazti hauengan: bikoteko kide biek hegada horizontalak egiten dituzte, joan-etorritakoak, pausaleku batetik beren lurraldearen mugaraino, eta, horrekin nahasita, bat-bateko igoerak egiten dituzte, eta zuzen-beherako jaitzierak ondoren.

"Maitasun" erakuste hauetan, bikotea adar batean pausatu ohi da, arrak emea estaltzen du eta ondoren hegada-agerraldiarekin jarraitzen dute.

Gabiraiek leku berberetan egin ohi dute habia urtean-urtean. Oro har, inguruak zaindu ahal izateko moduko lekuak izaten dira; beraz, zuhaitzetako soilguneak edo mendi-mugetako ertzak aukeratzen dituzte. Aztoreak ez bezala, ez ditu basoko lekuri ezkutuenak aukeratzen.

Batzuetan, bikote batek habia bat baino gehiago dauka, emeak guztiz

egina edo mika edo bele batena izan baina bertan behera utzia izan daitekeena. Horrela, harrapari eder honek handitu eta berriztatzen du.

Hala ere, hegazti hauek halako hobespena agertzen dute habia halako altuera batean eta ia enborrari itsatsita kokatzeko, ikusgaitzagoak gerta daitezten. Aztoeen bikoteek habia elkarrekin egiten badute, gabiraien kasuan zeregin hori emeen ardurakoa da soil-soilik, eta habia egitea amaitu dutenean ez dute hosto eta adar berdez estaltzen, baizik eta adar ihartuekin prestaturik uzten dutela.

Estaldura gertatu ondoren, emeek 2 eta 6 arrautza bitartean erruten dituzte, eta 9 eta 10 arrautzako txitaldiak gertatu diren arren, ohikoena da 4 edo 5ekoak izatea, tamaina ertainekoak, 39 x 31 milimetro ingurukoak.

Arrautza bakoitza bi eguneko tartean erruten da, eta, ondorioz, agerikoak dira txitoen arteko adin-diferentziak, nabariagoak direla familia ugariagoa izan ahala.

Harrigarriro, inkubazioaren iraunaldia, 35 egunekoa -aztoarearena baino nahikoa laburragoa-, izugarri luzea da halako tamainako hegazti batentzat; izan ere, naturan lege da zenbat eta txikiagoa izan hegazti hainbat eta txikiagoa dela arrautzen txitaldia.

Denboraldi horretan emea ia ez da habiatik mugitzen. Txitoak jaio eta hiru aste bete artean, arrak hartzen du familia osoari elikatzearen ardura, salbu eta harrapakin-eskasiako urtea izan eta emea irtetera beharturik egon. Geroztik, emea arrarekin batera irteten da ehizan, kumaldia elikatzeke.

Lau aste dituztela hasten dira txitoak habiatik kanpo ibiltzen. Hasieran, habiatik hurbileko adarretan soilik ibiltzen ausartzen dira, baina laster asko hasten dira inguruko zuhaitz eta zuhaixketara hegan egiten, eta bertan itxaroten dituzte gurasoak, janaria hartzeko zain. Bi aste eta erdian lagun egiten diete gurasoei ehizan, eta basoko txoritxoak eta karraskariak itsumustuan harrapatzen eta atzematen ikasten dute. Gero, gurasoek ardura kenduko diete eta beren buruz bilatu beharko dute janaria; hasieran guraso-

en lurraldean bertan, eta, gero, lurralde berrietan.

Ipar Europako hegaztiak Afrikara migratzen dute neguan -batzuk Iberiar penintsulan geratzen dira-, baina Euskal Herrian bizi direnek, aztoreek bezala, ez dute kontinente beltz handiaren deia sentitzen.

ELIKADURA: harrapari honen dietari buruz egindako azterlanek aditzera ematen dutenez, txolarreak jaten ditu batez ere -%40raino-. Hortik dator, hain zuzen ere, bere ingelerazko izena: "sparrow hawk", txolarre-azto-rea adiera duena. Halako hegaztitxo txikiekiko dependentzia areagotu egiten da neguan batez ere; izan ere, sasoi horretan, harrapakinaren eskasia dela eta, begirada sakoneko harraparia landagune inguruko basotxoetara ibili behar da. Birigarro arruntak ditu, txolarreen ondoren, harrapakin nahienak, eta gero, txontak, hegatzabalak, berdantzak, kaskabeltzak, txinboak eta txantxangorriak. Batzuetan, goseak jotzen duenean, basasaguak, lursaguak eta katagorriren bat harrapatzeko ditu.

Harrapari hauek teknika batzuk erabiltzen dituzte beren harrapakinak atzemateko; horien artean ditugu basoko soilguneetan edo txoritxoak daudenean zuhaixketan itsumustuan agertzea, eta zelatan ehizatzea. Azken taktika hori burutzeko, hegazti harraparia geldi geratzen da ikuspegi bikaineko leku batean, basoan zer gertatzen den arakatu eta edozein mugimendu

susmagarri kontrolatu ahal izateko moduan. Sistema horretaz baliatzen dira batez ere udaren hasieran, oso onuragarria gertatzen baitzaie habia utzi berri duten txito trebatu gabe eta ustetsuekin.

Aztoreek bezala, zati-zati egin eta kontsumitu ohi dituzte beren harrapakinak leku garaietan.

Askotan, gabiraiak ibilera handiak egiten ditu hegada bizkor eta baxuan, harrapakinik ikusten ez badu ere; badaki edonon ager daitekeela eta nahikoa duela azken unean ikustea, zeren bere abiadura handiari eta maniobra egiteko gaitasun handiari esker, segundo gutxitan norabideaz aldatu eta harrapa baitezake.

Ehiza-hegaldian dagoenean oso altuera baxuan dabil, landaretza eta gora-beheretan (montorrak, harresiak,...) ezkutaturik, animaliak edateko edo jateko bisitatu ohi dituzten lekuak arakatuz, esaterako, iturburuak edo baso masustez edo baiez beteriko sasiarteak.

HABITATA: zuhaitzak dituzten edozein motatako eremuetan bizi da, baina nahiago izaten ditu giza-kien eraginetik urrun dauden baso helduak.

HEDAPENA: mundu-mailan, espezie hau palearktiko da, klima-alde borealetatik Europako, Asiako mediterraniar aldeetara eta Afrikako ipar-mendebaldeetara hedatzen dena.

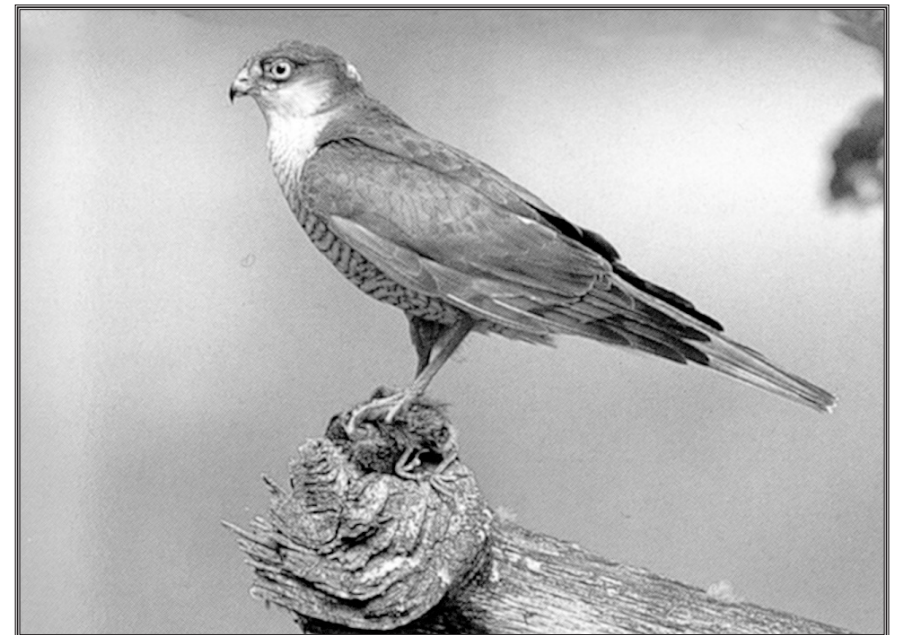
POPULAZIO BANAKETA: ez dira aztoareak bezain exijenteak, basoalde urriago eta txikiagoetan bizi baitira, eta zaskardi eta espazio irekietan ere. Hala ere, ez dira batere ikusterrazak, gure basoetan duten populazioa onargarritzat jo daitekeen arren, Parte Natural guztietan bizi baita (Valderejo, Urkiola, Aralar, Gorbeia, Aiako Haitzak). Arrunta ere bada kantauri-mediterraniar uren mugalerroko mendilerroan. Ordea, ez da aurkitzen Arabako parte handi batean, ezta lautadan ere, oso baso-soilduta baitago. Oso urria da, berebat, Gasteizko Mendietan eta Iturrietan, bertan ezartzeko baldintzak egokiak eskaintzen dituzten arren. Badira gabiraiak, ordea, are habiagileak ere, Ebroko makaldietan. Kalkulatzen denez, Araban 90 bikote habiagile inguru egongo dira, Bizkaian eta Gipuzkoan habia egiten dutenak bikote banaka batzuk baino ez diren bitartean, beraz, guztizko kopurua 100 bikote ingurukoa baino ez da izango. Iberiar penintsulan 3.000 eta 8.000 bikote bitarteko kopurua kalkulatzen da; Europan, berriz, 50.000 eta 54.000 bikote bitartean daudela kalkulatzen da.

Euskal Herrian bizi diren gabiraiak geldikorrak dira, hau da, ez dute migratzen negua iristen denean. Garai horretan Europako iparraldetik datozen bikote migratzaile batzuk batzen zaizkie daudenei.

Duela hiru hamarkada, harrapari hauek oso populazio-maila ona zeukaten europar kontinente osoan, ugarienen artean baitzeuden; baina nekazaritzan erabilitako pestizida eta intsektiziden abusuak beherakada izugarria gertarazi du haien dentsitatean, eta espezie arraroa izatera aldatu da. Hori gertatu da, baita ere, intsektuez eta guztiz kutsaturiko beste ornogabe batzuek elikatzen diren txoritxoak ia soil-soilik jaten dituelako. Horretara, metaturiko pestizida batetik bestera igarotzen da elika-katearen bitartez.

Belatz handien erruteetan gertatu den bezala, gabiraien erruteek ere arrautzen apurketa jasan izan dute emeek inkubatzeko estaltzen zituztenean; horren zergatia dugu pestizidek gero-ko amei gertarazten dieten kaltzio falta, horrek oskolen gehiegizko ahuldura ekartzen baitu.

UROILANDA PIKARTA

(Porzana porzana)

DESKRIBAPENA: urtar txori txiki honek ia ez du 20 cm-ko luzera gainditzen. Bizkaraldekoa eta albokoa arre beltz koloretakoak dira, oliba-koloreko bazterrekin lumetan eta zuri ildaskak. Beheko aldeak oliba-grisa koloretakoak dira, bularra zuriz izpiduna eta sabelaldea zurbilagoa. Mookoa, berde-horia koloretakoa da, oinalde gorrizkoarekin. Zangoak oliba-berde koloretakoak.

TAMAINA: luzera: 20 cm.

BIOLOGIA ETA HABITATA: oso banatuta dago Europatik, ohizkoagoa ekialde herrialdetan. Gure lurraldean datu bat bakarrik jakiten da bere ugalketari buruz. Bertako espeziea da eta migrazio sasoian beste lagun emate-

ak izaten ditu eta batzuk, negusasoia pasatzera geratzen dira.

Uretako masa gutxi sakonetan bizitzen da, orokorrean eztiak. Zonalde hauek palustre landaretzaz estalita daude. Eguneke eta egunsentiko hegaztia da. Oso iheskorra da, eta oso saila izaten da ikusteko, batez ere bere kantuz detektatzen da. Eskututa egoten da landaretza artean edo zonalde hezeetako ertzetan. Hegazti bakartia da, gaez egiten du migrazioa eta ez du hegan egiten oso sarritan. Lurrazaletik goratasun eskasak edota lokatzartean edo ur azalekotan habia egiten du. Urtean bitan jartzen du 8-12 arraultzeko errunaldia bakoitza.

ELIKADURA: lokatzartean ehizatu-tako ehizakiak jaten du, adibidez intsektuak, moluskuak eta krustazeoak. Landare materia ere jaten du. Populazio ugaltzailea oso eskasa da zeren eta bakarrik esagutzen da habia egin duen bikote bat. Europar populazioek egonkor edo fluktuatzaile mantentzen dira, baina nolana ere, hurreko hamarkadetan atzerapen handia egon da. Europan egon den espezie honen atzerakada, habitaten galdura eta gizatar perturbazioagatik izan da.

Espezie hau eta berroetan bizitzen diren beste espezien kontserbaziorako neurriak, palustre landaretza zainketa eta hobekuntza lortzera helbideratu behar dira.

UROILANDA TXIKIA

(Porzana pusilla)

DESKRIBAPENA: uretako hegaztia da, tamaina txikikoa, luzean 20 cm-tik gora ez dena. Bizkaraldean kolorazio arre-gorritzat ageri du, tindu olibakaraduna, beltzez ildaskatua eta orban zuri irregularrez ziprztindurikoa. Kopeta eta gena grisak ditu; hegoak, belzkarak. Beheko aldeak, berriz, zeharkako zerrenda beltz eta zuriez marratuak dauzka. Moko berdea eta hanka arre-olibakarak ditu.

TAMAINA: luzera: 17-20 cm.

BIOLOGIA: eguneko nahiz iluna-barreko jarduna dagozkio. Zaput samarra da, eta landaredi artean ezkutatuta edo hezegune-bazterretan egoten da. Gainerako uroilandekin gertatzen den legez, egiten dituen garrasiengatik hauteman daiteke eskuarki hurbilean dabilela. Gauez migratu ohi du. Ez da batere igokaria eta hegalaria gisa ere ez du eskarmentu handiegirik. Uretako landaredian egiten du habia, uraren mailaren gaindik; habia, plataforma txiki baten antzekoa izaki, uretako landareez osatzen du. Urtean bi errunaldi izan ditzake; sei edo bederatzi arrautza erruten ditu aldi bakoitzean.

Uroilanda txikiaren populazioa

gutxienezkoa da; ziur askorik, tarteka eta irregularki baino ez du habiarik egingo, Europako beste hainbat eremu zabaletan bezalatsu, hango populazioetan ere atzerakada nabarmena sumatzen baita oro har.

Atzerakada horren eragileztat jo ohi da, esaterako, hezeguneen desagertzea eta eraldatzea. Azpimarratzekoa da, halaber, migrazio-garaian heriotza ugari izaten dela argi-indar linearen aurkako talkak direla bide.

ELIKADURA: lupetzan inguraturiko harrapakin txikiez elikatzen da: intsektuak, moluskuak, krustazeoak edota dena delakoak direla. Haziak ere sartzen ditu bere dietan.

HABITATA: ur-gezatako hezeguneetan bizi ohi da, oso garaia eta oso trinkoa ez den uretako landaredi artean; ez ditu bizileku hain usutzat, adibidez, estuarioak eta eremu gazikarak.

Euskal Herrian, apenas geratzen den alerik Araban: bi bikote-ugal-tzaile baino ez. Populazio lokal urrikoa izateaz gain, espezie migratzailea da, eta ondorioz, jatorri europarra duten aleak agertu ohi dira migrazio-iraganbideetan.

GILOIA

(Crex crex)

DESKRIBAPENA: tamaina txikiko hegaztia da, 30 cm izan daitekeena luzean. Bizkarralde arrea ageri du, ilunez tindatua, ia beltza. Hegoetan kolore uniforme du, marroi-gaztaina. Beheko aldeak, berriz, grisak ditu. Haragi-kolorekoa du mokoa, punta-iluna. Hankak arrosa samarrak ditu.

TAMAINA: luzera: 13 cm.

BIOLOGIA: bakartia da, iheskorra eta izua; landaredi belarkara artean ezkutatuta egoten denez, hautemangaitza izaten da. Ilunabarreko jarduna dago. Gauez migratzen du gehienbat. Landaredi artean egiten du habia, lurrean ezkutatuta, belar lehorrezko plataforma eta guzti. Errunaldi bakarra izaten du urtean; zortzi edo hamabi arrautza erruten ditu orduan.

Ale bakan batzuk baino ez daitezke hauteman Euskal Autonomia Erkidegoko kostaldeko zenbait zatitan; bitxia eta urria den adierazgarri garbia. European, bestalde, atzerakada handia jasaten ari da.

Europari dagokionez, ondoko arrazoiak aipatu ohi dira atzerakada horren eragiletzat: ingurunearen aldaketa; lurzoru hezeen drenatzea; eta nekazaritza-jardueren areagotzea, biodibertsitatearen kontserbazioarekin bateraezinak diren usadioez balia-

tzen baita sarri askotan.

ELIKADURA: intsektuak, moluskuak, zizareak, krustazeoak eta landareak ditu elikagaitzat.

HABITATA: bizilekutzat hautatzen ditu, besteak beste: belarrezko estalki joria ageri duten eremuak; hezegune-bazterrak; basoetako soilguneak; ubideak dituzten istingadiak; eta altuera apur bateko bazka-laboreak.

Euskal Herrian, udazkenean eta udaberrian ageri ohi da, paseko hegaztien artean, eta batik bat kostaldean zehar. Barrualdeko zenbait hezegune ere aukera dezake topaleku gisa.

KURRILO ARRUNTA

(Grus grus)

DESKRIBAPENA: tamaina handiko hegaztia da, metro eta erdi izateraino haz daitekeena luzean. Hanka beltz luzeak dauzka. Kolore grisa du; isats-punta, berriz, beltza. Burua, garondoa, zintzurra eta muturra beltzak ditu, baina kasko-goria da. Lepoaren goi-aurrealdea ere beltza du; mokoia, aitzitik, arreberdexka.

TAMAINA: luzera: 90-100 cm.

BIOLOGIA: habia-leku gisa aukeratzten ditu, besteak beste, eremu hezeak eta azaleko urak dituzten laku eta aintzirak. Iberiako Penintsulako negupasa-garaian - orduan biltzen baita bertara Europako populazioaren zatirik handiena-, arte eta artelatzez osaturiko larreetan bizi ohi da; eta baita labore-lurretan ere. Migratu behar duenean, "V" itxurako taldeetan joan ohi da hegan, turuta-hotsen antzeko zaratak eginez etengabe. Udan, taldeka biltzen da, etzalekuetatik elikadura-tokietara aldatzeko asmoz. Landaredi-muino baten gainean egiten du habia. Errunaldi bakarria dagokio urtean; bi arrautza erruten ditu orduan.

Extremadurako larreetako negupasa-garaian, ezkurrez elikatzen da batik bat.

Udazkenean 60.000tik gora indibiduo lekualdatzen dira Iberiako Penintsulara. Horietatik, 500 hegazti hauteman dira Gernikan, eta 115 Abran; jalkitako aleen gehieneko kopuruak dira horiek. Europa ekialdeko populazioetan atzerakada nabarmena sumatzen da; Europa erdialdekoetan eta iparraldekoetan, aldiz, goranzko joera da nagusi.

Habiagintza-eremuetan, populazio-murritzgarritzat jo ohi da ugaltze-arrakastaren beherakada, giza-jarduerak eragindako kalteen eta argi-indar lineen aurkako talken ondorioz.

Negupasarako hautaturiko lekuetan, berriz, ondoko arrazoiak direla bide daude erasanda populazioak: larrebazkalekuen galera; argi-indar lineen aurkako talkengatiko heriotzak; ezkutuko ehiza; eta etzalekuetan eragindako enbarazuak.

ELIKADURA: haziak eta fruituak ditu elikagaitzat; artropodoak eta moluskuak ere harrapatu ohi ditu lurrean.

HABITATA: paseko hegaztien artean hauteman ahal izan da gure lurraldean. Egonaldi laburrak egin ditzake, adibidez, urtegietan edota kostaldean zehar.

ZANKULUZZEA

(Himantopus himantopus)

DESKRIBAPENA: erdi neurriko limoetako hegaztia da eta berrogei cm-ko neurria ez du gainditzen. Zuri koloretakoa da dorsal beltza izan ezik. Izugarrizko hanka luzeak arrosa koloretakoak, hegalaldietan atzetik eskegita daudenak, erraz ezagutzeko zilueta ematen diote. Beltz koloretako moko fin eta luze. Hegoak beltzak dira goitik eta behe-tik, eta axilareak zuriak. Buruan izaten duten moten kopurua aldakorra da, sexua, urtaroa eta indibiduen arabera.

TAMAINA: luzera 40 cm.

BIOLOGIA: gozo zein gazizko ur azaleko lurrean hezeetan bizitzen dira, kostaldeko aintziretan eta ibaieko ubide baxuetan batez ere. Gure lurraldean estuarioetan, urtegietan eta barnekaldeko aintziretan agertzen da. Ertzetan zein uretan ikusiak izaten dira, motelki ibiltzen modu bereziz.

Hegazti taldekoia da eta ez du bando handiak osatzen migrazioan izan ezik. Habia egiteko epean zehar koloniala da; habia lurzoruko zokogune txiki batean kokatzen du, landaretza artean edo ia babesik gabeko lekuetan eta ur azalekoetan bezala. Hiru edo lau arraultzeko

urtean behineko errunaldi egiten dute.

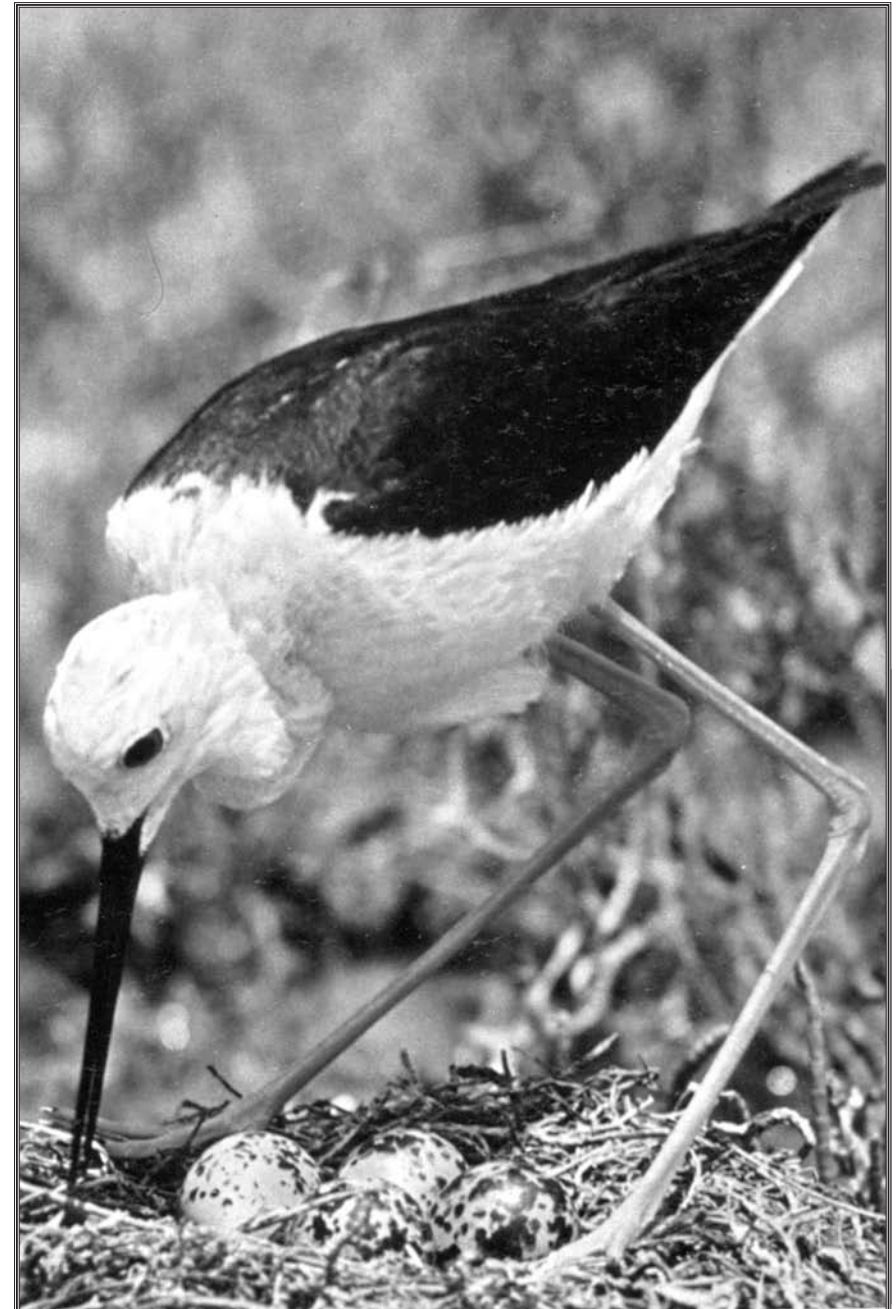
Gure lurraldean egindako behaketak, seitik hogeirako indibiduoz osatutako taldeak daudela diote. Espezie honen populazioek gorakada aurkezten ari dira. Arabako populazioak hogeit bat habiaz osatuta dago.

Alderdi mugagarriak gizakietan aurkitzen dira, hau da, gure lurraldean leku heze batzuetan ezin dute habiarik egin jatorri honengatik.

Leku hezeetan egiten den aktibitatea kontrolatzea, pertsona eta animalien sarrera mugatuz adibidez, bikote batzuen finkapena lortuko luke, kontserbaziorako neurria bezala.

ELIKADURA: ur azaleko loka-tzak miazten aurkitzen dituen intsektuz, moluskuz eta zizarek elikatzen da.

HABITATA: banaketa kosmopolita izaten duen espezie honek, Afrikan batez ere hibernatzen du. Euskal Herrian migratzaile bezala jokatu du, kostaldean zein barnekaldean agertuz. Oraindik orain Araban kokatu dira kopulatze.

ATALARRA

(*Bhurhinus oedicemus*)

DESKRIBAPENA: atalarra hanka luzeak, moko laburra, begi hori eta handiak eta lumaje arre kriptikoa dituen hegazti handia da.

TAMAINA: luzera: 40 cm. Hego luzera: 80 cm.

BIOLOGIA: korrika egiten du ihes hegan egitekotan, lurretik gertu. Lurrean txitatzen du eta txitoak nidifugoak dira. Euskal Herria, nahikoa urria da. 60 bikote baino gutxiagoko populazioa estimatzen da Euskal Herrian

ELIKADURA: ornogabeak jaten ditu baitik bat, baina batzuetan baita ornodun txikiak ere.

HABITATA: zuhaitzik gabeko lautadetan bizi da.

KALANDRIA

(*Melanocorypha calandra*)

DESKRIBAPENA: kalandria bizkarralde arre kriptikoa eta sabelalde argia dituen txori sendoa. Lepoan iduneko-itxurako orban beltz nabaria du eta mokoa konformakoa eta sendoa du.

TAMAINA: luzera: 19 cm.

BIOLOGIA: habia lurrean egiten du, belar eta sastraka artean ezkutatua.

ELIKADURA: haziak eta ornogabe Txikiak jaten du.

HABITATA: leku irekiak, soroak eta etzeak atsegin ditu.

Euskal Herriak, leku lehor eta beroenetan bizi da. 50 bikote baino gutxiagoko populazioa estimatzen da Euskal Herrian.

KAIO ILUNA

(Larus fuscus)

DESKRIBAPENA: kaio hauskara (*Larus cachinans*) baino zertxobait txikiagoa da, eta lumaje ilunagoa du, gris ilunaren eta beltzaren artekoa. Bi arraza bereiz daitezke: kolore gris iluna agertzen duen arraza britaniarra (*Larus fuscus graellsii*) eta bizkarreko aldea ia beltza duen eskandinabiarrak (*Larus fuscus fuscus*). Kaio ilun asko bi hauen tarteko estadio bezala klasifika daitezke. Gazteak marroiagoak dira, baina kaio hauskara gazteak baino ilunagoak. Kolorea gero eta argiago bilakatuz doa, lau urte betetzerakoan helduen lumajea garatu arte. Hankak eta mokoa horiak dira.

TAMAINA: luzera: 53 cm. Hego luzera: 134-145 cm.

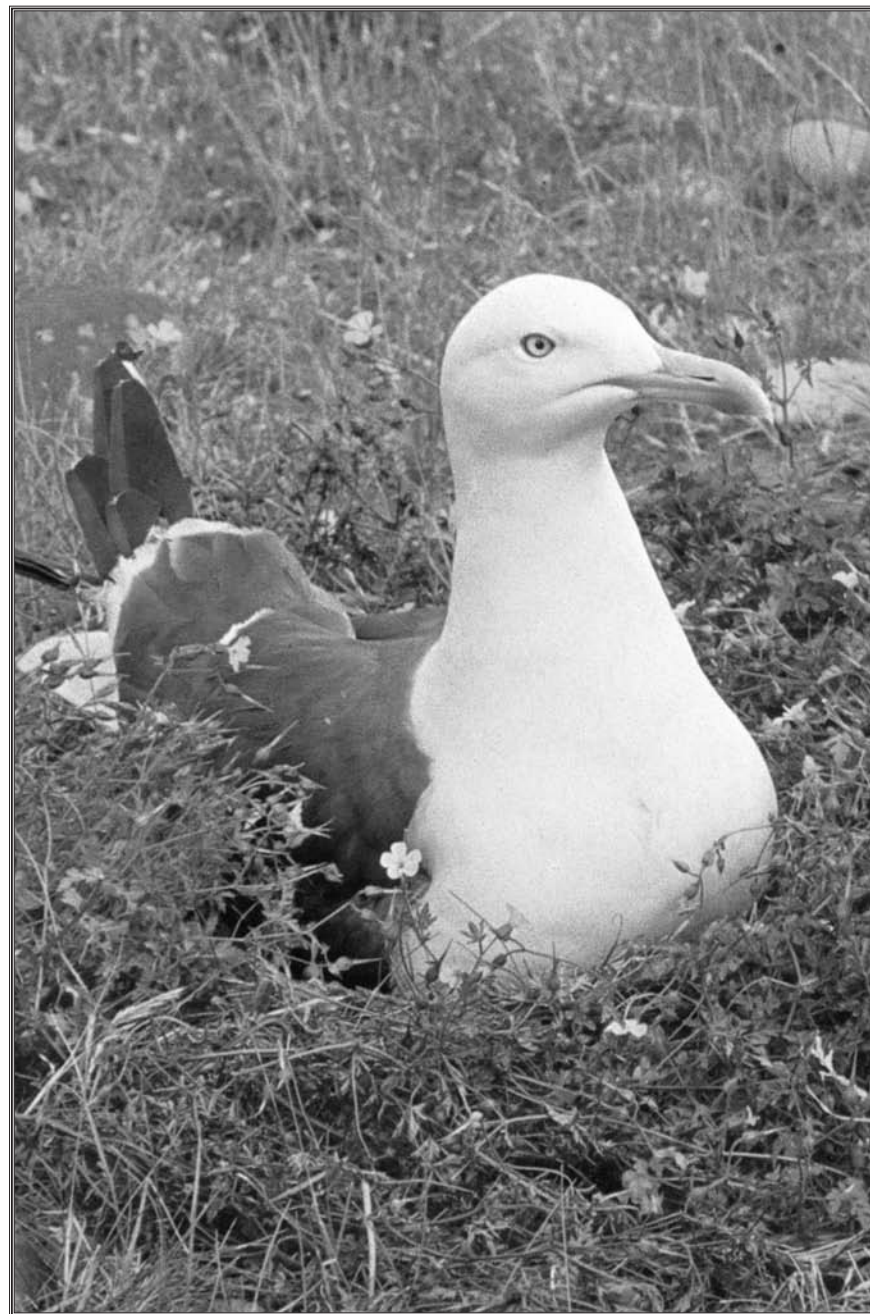
BIOLOGIA: udazkeneko migrazioa irailean hasi eta azaroan bukatzen da. Dirudienez, lehenengo heltzen direnak graellsii subespezieoak dira, eta beranduago fuscus-intermedius subespezieoak datoz. Udaberriko migrazioa martxoan gertatzen da. Kaio ilun negutarrak kaio hauskarekin ondo moldatzen dira, eta iharduera guztietan elkarrekin dabilta. Hau ere orojalea da, hau da, denetarik jaten du, bai sarraskiak eta hondakin organikoak, bai moluskuak, arrainak, harrak eta mikrougaztunak, baita arrautzak eta txitoak ere. Itsaslabar

eta uhartetxo iristezinetan kokatutako etzalekueetan kaio hauskarekin batera atseden hartzen du. Zenbait ale urte osoan zehar gertatzen dira, eta banaka batzuk euskal kostaldean ugaltzen dira.

ELIKADURA: orojalea da.

HABITATA: itsasbazterreko labar, hondartza eta kaietan bizi da. Euskal Herrian uhartetxo eta itsaslabar banaka batzuetan soilik egiten du habia.

POPULAZIO BANAKETA: Euskal herrian oso kaio ilun habigile gutxi dago, eta momentuz habigintza Jaizkibelen, Izaron eta bestelako toki bakan batzuetan soilin baieztatu ahal izan da. Gernikako itsasadarrean, sarritan zehatzagaz ikusi izaten dira nagusiren batzu umaldietan.

ZATA ARRUNTA

(Caprimulgus europaeus)

DESKRIBAPENA: hegazti gautarra, beraz, behatzeko zaila. Orbelarekiko mmimetikoa den lumaiak, orban eta ildaska ilunez apaindutako tonu gris eta arreak aurkezten ditu.

Identifikatzeko orduan, bere zilueta lagungarriagoa da, gehienetan heganikusten baita. Buztan eta hego luze eta fineko zilueta lerdinak, enara gautiar handi baten antza ematen dio. Burua zertxobait biribildua da, begi haundiak eta moko ñimiñoa bereizgarriak direlarik.

Ahotsak asko lagun dezake identifika-

tzeko orduan. Goranzko eta behe-ranzko marmarra sortzen du, asko luza daitekeen "trrr" bezalako soinuak.

TAMAINA: luzera: 27 cm. Hego-luzera: 52-56. Pisua: 75-100 g.

BIOLOGIA: habia lurrean egiten du, baso-ertzeko eta argiuneetako orbelaren eta sastraken artean; errunaldi bakoitzean bi arrautza lurraren gainean jartzen ditu. 17 egun inguru pasa ondoren, txitoak jaiotzen dira. Hirugarren egunean korrika ibiltzeko gai dira, eta 15 egunetan hegan egiteko prest daude.

Egunean lurrean etzanda egoten da, haren lumaldi kriptikoari esker ondo ezkutaturik.

Ilunabarrean hasten da mugitzen, eta siga-saga moduko hegaldada bizkor eta ixilez intsektuak harrapatzen ditu airean. Gauez entzuten da bere abestia ere, gorabehera txikiko zurrumurru luze eta monotonoa, 5 minuturainoko saiotan arituz. Armonia gutxiko baina orijinala den abesti hau gaueko ixiltasunean oso urrundik entzun daiteke eta espezie honen detektabide onena zaigu.

ELIKADURA: hegazti intsektiborua dugu hau, eta bere ahoaren tamaina handiari esker, tximeletak eta beste intsektu batzuk hegan doalarik ehizatzen ditu. Nekazaritzaren

aliatu garrantzitsua da, baina arlo honetan erabiltzen diren pestizidek larriki kaltetzen dute. Iharduera gautarra aurkeztzen du, eguna lurrean edo adarren batean pasatzen duelarik.

HABITATA: egunean zehar, gehienetan lurrean edo basoetako soiluneetan eta zuhaitzetan, adarren batean atseden hartzen du, eta, gutxiagotan, otadi-iratzedietan. Zuhaitz ugariko lorategi handi eta lasaietan ere ager daiteke. Gauean zehar, intsektu ugari dagoen edozein nekal inguruetan beha daiteke.

Bere habitata hau da: baso garbi, zuhaitz gutxiko toki zabal-garbiak, landa eta mendi ertain eta behetako larreak.

MALKAR SORBELTZA

(*Tachymarptis melba*)

DESKRIBAPENA: tamaina handiko sorbeltza, 55 zentimetro hego-luzera lor dezakeena. Gainaldean kolore arre argia izaten du, eta azpialdean zuria, arreak diren buztanpeko estal-lumak eta eztarria zeharkatzen duen marra izan.

TAMAINA: luzera: 20-22 cm. Hego luzera: 55 cm.

BIOLOGIA: malkar-sorbeltza espezie migratzailea da, eta haren alerik goiztiarrenak apirilaren bukaeran ikus daitezke gure mendietan. Udazkeneko migrazio-mugimenduak aldiz, abuztu-

tik eta azaroaren hasiera bitartean gertatu ohi dira.

16 edo 21 egunetako inkubazioa jasan ondoren txitoak jaioko dira, eta sei asteren buruan habia utziko dute, beraien kabuz baliatzeko gai batira.

ELIKADURA: airean ehizatutako intsektuz elikatzen dira.

HABITATA: espezie hau ohikoa izaten da harkaitz beroetan eta Euskal Herrian ia bakarrik aurki daiteke Arabako lurraldeko hegoaldeko mendietan.

MARTIN ARRANTZALEA

(Alcedo atthis)

DESKRIBAPENA: benetan bitxi den hegazti honek beste hegazti gehienentzat arrotz diren karaktere bereziak agertzen ditu. Karaktere hauetatik aipagarriena, kolore eta morfologia bereziaz gainera, sindaktilia da.

Sindaktilia, koraziiformeen ordenaren karaktere lehen-falangeak elkar-soldaturik egotea.

Itxura txaparreko txori deigarria, buru handia eta bere tamainarako izugarri luzea den mokoa bereizgarri dituelarik. Hegan doanean, bere sorbalda urdin metalikoa nabarmentzen da,

behekaldeko kolore-arre gorriskarekin kontrastatua. Gainera, arraseko hegaldi zuzenak, identifikazioa asko errazten du. Geldi dagoenean, lumaiean konbinatzen diren kolore deigarriei esker ezagutuko dugu: urdin berdexka, arre-gorrixka eta zuria.

TAMAINA: luzera: 28 cm. Pisua: 55-80 g.

BIOLOGIA: edertasun handiko hegaztia da martin arrantzalea, hegaturra eta hegatera zuzen eta bizkorrekoa. Bere ehiza-teknika hau da:

kokagune batetik begiratzuz egoten da, edo kolobriaren antzera, ibai eta paduren gainetan erakan, eta behin eta berriro murgiltzen da uretan harra-pakin bat lortu arte.

Gure herrialdea iparraldeko lagun askoren ugalketa, dispersio eta negu-toki gertatzen da; baina ibaieta-ko kutsadurak eta hegazti eder hauen ehizak -taxidermista axolagabeko batzurengandikoak, alegia-, bere populazioa nahikoa urrituarazi dute.

Euskal Herian oso urria da hegazti

hau, lurralde honetan populazioek murrizte handia pairatu baitute.

Erlaitz kantauriarrean martin arrantzale sedentarioek dispersio-mugimenduak aurkezten dituztela ematen du, baina alegazteak dira bideari ekiten diotenak, beti ere. Udazkenean eta neguan zehar, europar jatorriko aleen etorreraren ondorioz batez ere, inguru honetako populazio-tamaina handitu egiten da, gertaera honek populazioaren benetako egoerari buruzko informazioa nahas dezakeelarik. Ibaiertzetako lurrezko ezpona eta lubeteatan zulatutako galerietan egiten du habia, eta bertan, emeak 6-7 arrautza errungo ditu. Airetik edo bere kokalekutik uretara zut jauzi eginez harrapatzen dituen arrain txikiz elikatzen da. Horretaz gain, zapaburuak, uretako beldarrak eta baita barrazkiloak, bareak eta intsektuak ere jaten ditu.

ELIKADURA: salmonido eta ziprinidoz elikatzen da batez ere, baina ezin daiteke kirol arrantzarentzat kaltegarria denik esan, zeren eta, batetik, ziprinido asko amurraikumeren harra-pakari bait da, eta bestetik gainera, martin arrantzalea -edo arrantzaleen erregea, ingelesek deritzoten bezala: "kingfisher"- intsektujalea ere bada eta intsektu hauetako asko, hargaraian, kirol garrantzia dutenen arraultze eta arrainkumeen harra-pakari dira.

HABITATA: arrain ugaridun ibaiek eta ingurune hezeek osatzen dute.

ERLETXORI ARRUNTA

(Merops apiaster)

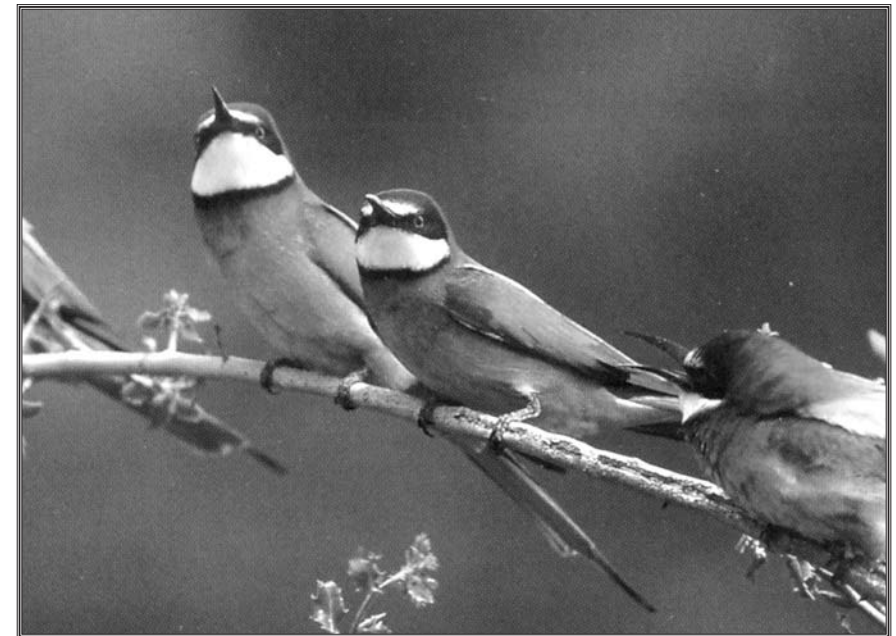
DESKRIBAPENA: erletxori arrunta seguraski Europako hegaztietan nabarrena da, kolore hori, marroi, berde eta urdin bizietako lumajearekin. Araba-zozo baten anteko tamaina duelarik, nabarmena da bere moko luze kakkoduna, hegazti intsektujalea dela adierazten duena.

TAMAINA: luzera: 28 cm.

BIOLOGIA: habia egiteko ibai eta erreka bazterrak nahiago ditu, bertan hareazko ezpondak aurkitzen baititu,

bere habia izango den zuloa egiteko aproposak. 6 edo 7 arrautza inguru erruten ditu eta hogeiren bat egunez txitatzen ditu.

Eguneko migratzaileak dira. Iberiar Penintsulako erletxoriek Gineako Golkoaren bazterretan pasatzen dute negua; maiatzaren hasiera aldean iristen dira Arabara, eta bertan irailera arte gelditzen dira. Ugaltu ondoren, erletxoriek erradiolaburreko mugimenduak egiten dituzten multzokadak osatzen dituzte. Horregatik, udako

hilabeteetan, hegazti hauek umatzen ez diren lekuetan aurki daitezke, Arabako Mendialdean esate baterako.

Europako hegomendebalde osoan hedatze aldian dagoen espeziea da. Beraz, ez dirudi haren iraupenak inolako arazo aipagarriarik duenik, salbuespen batekin, beharbada: migrazio aldian Mediterraneoko herrialde batzuetan ehiztariengandik jasaten duen jazarpen handia. Hala ere, Arabako populazioak bereziki minberak dira espezie honen umetze eremuaren iparraldeko muga daudelako.

Beraz, garrantzitsua da ugaltze koloniak jasotzen dituzten guneak zaintzea. Hori dela eta "interes berezikotzak" jota dago Arriskutan dauden Espezieen Euskal Herriko Katalogoan.

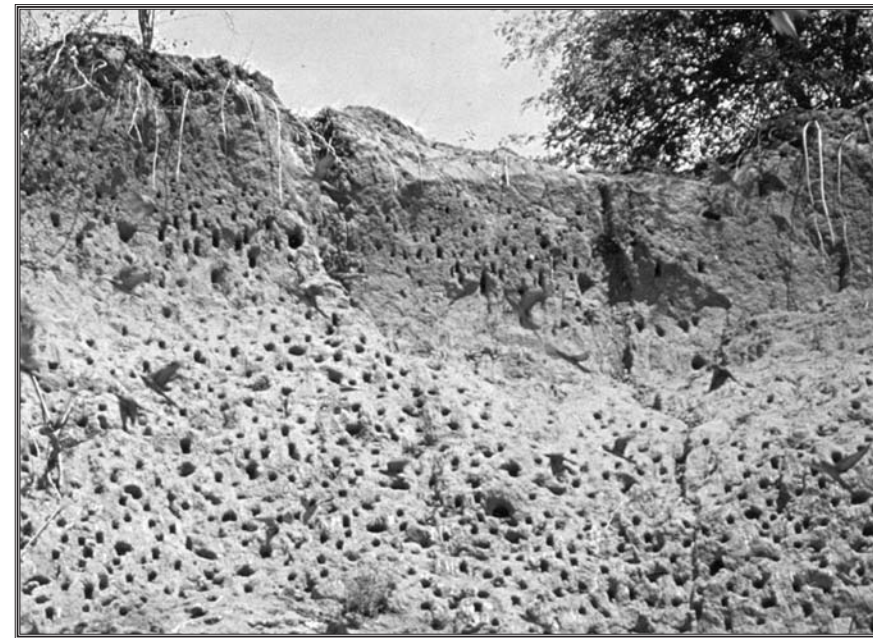
ELIKADURA: intsektuak ia bakarrik, batez ere erleak, erlastarrak eta liztorrak.

HABITATA: erletxori arruntak haran zabalak atsegin ditu, klilma mediterraniarreko aldeetan. Bertan koloniak osatuz umatzen da.

HEDAPENA: banake-

raa-eremua mundu guztian zehar hedatzen da. Umetze aldian, Itsaso Mediterraneoaren inguruan eta Asiako hegomendebaldeko estepetan biltzen da. Gutxi gora-behera Europako erletxori populazioaren herenak Iberiar Penintsulan egiten du habia; ertako alde guztietan banatzen da, iparraldeko eskualde hezeetan izan ezik.

Euskal Herian, ia Arabako Errioxan bakarrik ugaltzen da. Eskualde horretan, ohizko hegazti da, bakan batzuk Ebro ibaian gora Puentelarraraino iristen direlarik.

LEPITZULIA

(Jynx torquilla)

DESKRIBAPENA: pizidoen barnean, berezitasun handiko espeziea da, bai anatomiagatik, bai ere ohiturengatik; horregatik benetako okilak biltzen dituenetik aparteko azpifamilia bat osatzen du.

Kolorea guztiz arrea du, tonu ilunago-koaz zerbait marratua egonik; eta honegatik erraz berezi daiteke beste pizidoetatik, zeren gainbegirada batez hauena baino paseriformeen antza gehiago bait du. Zilueta luzatua da, tente mantendu ohi duen sama luzea duelarik. Udaberrian, landazabalean sarritan entzun daiteke bere apeu bereizgarria, "gueg, gueg, gueg, gueg,..." antzeko soinu jarraia.

Bere ohiturengatik zera esan dezakegu: ez dagoela basoari beste pizido guztiak bezain lotua, zeren garbiunetako lurtzoruetan egoten bait da maiz horietako inurritegiak bilatzen, hauek bait dira bere elikagai nagusi.

Habiaren egikera ere arras berezia da besteetatik: ez dute moko-kolpez hustutzen arbola, baizik eta barrunbe natural edo okilen habi zaharretaz baliatzen dira. Han jaioko da bere ume-sail ugaria.

Hegazti honen berezitasun nabarmena zera da: angeru harrigarrietan oker dezake bere burua. Euskarazko

izena, hain zuzen, hortik datoriko. Baita ere honen migrazio-karaktere transahariar gogorrak beste okil egonkorretatik bereizten du.

Ohitura urgariak eta inola ere deigarria ez den lumadia duenez, oharkabe gelditzen da espezie hau.

Halere, kantu ozena du Okil Txikiarenarekin erraz nahas daitekeena.

Hori dela eta harrigarria da Aristoteles-ekk.a.ko IV. Mendean dagoeneko deskribapen aparta egin izana; honek agerian uzten du greziar filosofo eta naturzaleak zuen behatze-ahalmen izugarria. Bai latinezko izenak (torquilla) bai euskarazko (lepitzulia) eta gaztelaniazko (torcecuello) izen arruntek erreferentzia egiten diote arriskua sumatzen duenean burua biratzeko duen gaitasunari. Inurri-txori ere esaten zaio (gaztelaniaz hormiguero), inurriak haren dietaren zati nagusia baitira. Okil berezi hauek martxoaren erditik dira ar heldu berriek beren lurraldea aldarrikatzeko egiten dituzten lehen erreklamoak. Irailaren bukaeran desagertzen dira, Europako azken migratzaileek gure latitudeak zeharkatutakoan.

TAMAINA: luzera: 17-18 cm.

BIOLOGIA: arrak habia egiteko zulo-

ak dauzkan lurraldea aukeratuko du, bera ez baita enborrak zulatzeko gai, eta ondoren bere kantua etengabeki errepikatuz emeari aukeratutako lekua erakutsiko dio. Emeak 7-8 arrautza errungo ditu, eta txitoak 12 egun inguru igaro ondoren jaioko dira.

Bikotea inkubatzen ari den bitartean (bai arrak eta bai emeak hartzen dute parte inkubazioan) arrotzen bat agertuko balitz, bere izenarekin bat datorren jarrera erakutsiko du: lumak lastu, eta gorputza tente mantentzen du, eta, burua atzera-aurrera eragiten duen bitartean, lepoari ere itzuliak ematen dizkio, modu erritmikoan mugitzeaz gain. Jarreraren honekin sugerearen antza hartzen du, eta honen aurrean etsaiak alde egingo du edo, une batez zalan-tzan geldituz, ihes egiteko aukera emango dio. Mugimendu hauek harri-parien aurka edo emea bereganatzeko erabiliko ditu.

Inurritz elikatzen da batez ere, beldar-rak, pupak ala intsektu helduak jaten dituelarik. Afrikara uztailakedo irailak aldera itzultzen dira.

HABITATA: lepitzuliak sakabanaturiko zuhaitzi hostoerokorrak dituzten eremu irekietan bizi dira. Zuhaitz zahar sakabanatuak dituen landazabalean bizi da. Haritzek, haltzek, fruta-arbolek... eratutako zuhaitziak ere atsegin ditu, habia kokatzeko zuloak topa baditzake eta bertatik hurbil larreak baldin badaude.

Euskal Herrian 1.500 bikote inguru-

koa bide den populazioa estimatu da, eta horietako gehienak kostaldeko landazabaletan banaturik bide daude. Edonola, atzeraka doa oro har Europa osoko banaketa-eremuan eta ziurrenik bai atlantiar Euskal Herrian ere; izan ere, pentsatzekoa da bertan nekazaritzarekin loturiko paisaia basogintzari loturiko jardueren kausaz eraldatu izanak hegazti honen populazioen endekapen nabaria eragin duela.

OKIL TXIKIA

(Dendrocopos minor)

DESKRIBAPENA: okil txikia, ozta-ozta 13-15 zentimetroko luzera duena, hau da, txolarrearen tamainakoa, Europan bizi diren okiletan txikiena da.

Bizkaraldea beltziska du zerrenda zuriekin, eta sabela eta bularra kolore arrekoak, ildo beltz finez estaliak.

TAMAINA: luzera: 13-15 cm. Pisua: 20 g.

BIOLOGIA: bere txikitasuna eta izaera iheskorrengatik, errazagoa izaten da mokoka entzuta bera ikustea baino. Sedentarioa da. Urtarrilaren hasiera aldetik ekainera arte, bere mokoaren kolpe hotsak entzun daitezke goizeko lehen orduetan.

Apiril aldean, araldian sartzen da eta bikoteak biltzen dira.

Arra argi bereizten da emearengandik pileoa edo txapela kolore gorrikoa duelako, emearena zuria delarik.

Estalketa maiatzaren erdialdean egiten da eta, ondoren, bikoteak bere kabia prestatzen du enbor erdi ustelen baten goiko aldean. Sarreran 3,5 zentimetro diametroa duen zulo batean datza kabia. Emeak bost edo sei arrauktze zuri jartzen ditu eta bi kideek 14 edo 15 egunez inkubatzen dituzte.

Kumeak 20-30 egunez egoten dira kaban, bitartean gurasoek jaten ematen dietelarik. Uztailaren hasie-

ra edo erdialdean dagoeneko kumeak hegan egiten ikasi dute, baina gurasoekin geratzen dira abuztuaren erdialdean beregain bizitzen hasi arte.

Txori hau gero eta bakanagoa izatearen arrazoiak bi dira: alde batetik, baso zaharren suntsitzea eta horien ordez konifero sailak landatzea, habitat honi itzurtzen baitzaio hosto galkorreko basoetan tartekaturik ez badago; eta bestetik, nekazaritzan pestizida gehiegi erabiltzea berak jaten dituen intsektu eta landare-zorriak hiltzeko.

ELIKADURA: okil txikia ez da enbor-azaletan aztarrika ibiltzen: bere janaria adaburuetan bilatzen du, batez ere landare-zorriek jotako adarretan, horietara bere ahai-deak, okil handiak, ez baitira iristen. Landare-zorriez gainera, inurriak, armiarmak, sitsak eta euliak jaten ditu.

HABITATA: ohiko baso espeziea, zuhaitz helduak dituzten basoetan aurkitu ohi dena.

TXORIANDE ARRUNTA

(Calandrella brachydactyla)

DESKRIBAPENA: neurri txikiko hegazti honek, asko nabarmentzen ez dena, hamabost cm-ko luzera eskura dezake. Bere itxura orokorra lur-antzeko argi kolorekoa da. Dorsal kolorakate gorri nabar, marra edoildazka ilunekin. Buruko goialdea gorria da, pixka bat zutituta egon ahal den harrapari-txanoaz. Beheko aldeak zuri zikinak dira, albo eta bular marradunekin. Lepoaren albo bakoitzean txikia baina nabar-garria den mota beltz bi ditu. Arre hegoak zuriz azpildutak. Moko horia eta hanka nabarrak.

TAMAINA: luzera: 15 cm. Pisua: 20-28 g.

BIOLOGIA: ohitura taldekoiak dituen hegazti honek baxu hegan egiten duten bandoak osatzen dute, eta aldi askotan oharkabetuta igarotzen dute lur-rean. Zuhaitzetan eta zuhaisketan ia ez da auzatzen. Habia lurzoruko zokogune txiki batean egiten du, mulu batzuen babesean. Kopa sakon baten itxura du hostoz, adarrez, lumaz edo ileaz egin-dakoa. Urtero hiru edo bost arraul-tzeko bi errunaldi izaten du.

Espezie honentzat estimatzen den dentsitatea 0,4 indibiduo 10 hekta-

rietan izaten da. Ez da ezagutzen jarraitzen duten jaidura, baina populazio penintsularra atzerantz doa.

Beste espezie estepario batzuei gustatzen zaien bezala, gai diren erdiguneen urritasuna alderdi mugagari bezala dugu Euskal Herrian. Habitatan erabilgarritasunen behe-rakada praktika intentsibozko nekazaritza dela eta, Penintsula Iberiarrean dauden populazioen atzerakada bortxatu du.

Kontserbaziorako neurriak Mediterranealdea okupatzen dituzten ingurugiroak mantentzera bideratu beharko lirateke, gaur egungo ustiaketa sistema mantenduz.

ELIKADURA: artropodoz eta haziz elikatzen da.

HABITATA: Mediterraneo inguruan banatzen den espezia da. Gure lurraldean, Arabako Errioxan aurkitzen da, sakabanatutako beste nukleoekin. Udako espezia bezala jotzen du. Baskaleku xerofiloak dituzten lursail alferretan eta mahastietan bizitzen da, orokorki leku erdi idorretan eta estepetan.

KUTTURLIO MONKOLABURRA

(Galerida theklae)

DESKRIBAPENA: hamabost zentimetrotako luzerara heltzen ia ez den lurreko hegazti txikia. Kutturlio arruntarekin konparatuz zaila da desberdintzea. Goiko partea arre grisa da luzerako marraz eta mora ilunez. Gorri koloretako isatseko estalki lumak hego grisekin. Arre iluneko lumazko gandorarekin, oso berezia dena, altxatuta daramana. Eztarria argia, alboak gorrizkoz zikindutak. Beheko parteak argi nabar, motarik gabe, bularrean dituen ospetsu formadunak izan ezik. Arre koloretako mokoa eta hankak dituzte.

TAMAINA: luzera: 15 cm. Pisua: 20-27 g.

BIOLOGIA: hegazti bakarti honek bikoteka edo talde txikiak osatzen ikuzia izan da. Hegalaldia apala da, uhindu, aldi askotan pausatzen. Habiari lurzoruko zokogune txiki batean kokatzen du, landarez, ilez eta luma egina; hiru edo lau arraultzeko errunaldiak urtean bi edo hiru alditan izaten dute.

50 bikote baino gutxiagoko populazioa estimatzen da Euskal Herrian. Penintsulan dagoen populazioa atzerakadan dago.

Beste espezie estepario batzuei gertatzen zaien bezala, gai diren erdiguneen urritasuna alderdi mugagarri bezala dugu gure lurraldean.

Habitaten erabilgarritasunen behararada praktika intentsibozko nekazaritza eta oihaneztapena direla eta, Penintsula Iberiarrean dauden populazioen atzerakada bortxatu du.

Kontserbaziorako neurriak Mediterranealdean okupatzen dituzten ingurugiroak mantentzeraz bideratu beharko lirateke.

ELIKADURA: haziz eta artropodoz elikatzen da.

HABITATA: Afrikako Iparraldean sakabanatzen den espezie honek zinta Atlantikarra izan ezik, Penintsula Iberiar guztira iristen da. Gure inguruko lurraldeetan, Mediterraneoko lurraldeetatik egoten da banaketa mugatuarekin.

Larre xerofiloko lurralde mistoetan bizitzen da, ezkaia, rome-roa eta karraska dauden zuhaiska gutxi landutako aldeetan, eta harrietak ere erabiltzen ditu.

LANDA TXIRTA

(Anthus campestris)

DESKRIBAPENA: hamabost zentimetrotako luzerara heltzen ia ez den tamaina txikiko hegaztia da. Arre-grisaska koloretza orekatu dortsala, zurizko bekain nabarmenarekin. Beheko parteak zuri krematsuak dira eta bularra eta alboak gaztain-gorrikoak, arinki arraiadunak. Hego nabar albo horiekin lumetan eta albo krematsudun arre isatsa. Arre moko ilun eta hanka horiak dituzte.

TAMAINA: luzera: 15 cm. Pisua: 20-25 g.

BIOLOGIA: lurreko habitetan bizkor mugitzen dira. Hegalaldi baxu eta uhindu. Migrazio epeetan talde txikiak osatzen dute. Lurzoruan kokatutako zokogune batean landarezko hondakinekin egindako kopa antzeko kabi tapizatua eraikitzen du. Normalean lau edo bost arraultzeko bi errunaldi urtero gertatzen dira.

Euskal Herrian 3.500 bikote daudela estimatzen da. Penintsularen eta Europaren populazioek atzerakada jasaten ari dira.

Ingurugiro osoan egindako erabileran datza populazioen banatzeko aldean atzerakada, hau da, baso-berritze naturala edo artifiziala zuhaitsa meheekin, abeltzantza estentsiboaren bertan behera uztea, eta nekazaritzarako lur tradizionalen eraldaketa laborantza intentsibora bideratuz.

Kontserbaziorako neurriak habitaten erabilpen ekologiko batera bideratu behar dira, artzaintza eta heskai egon ahal den lekuak mantenduz.

ELIKADURA: lurzoruan harrapatutako artropodoz elikatzen da.

HABITATA: zuhaitsa herrestariak edo larre xerofiloak dauden erliebe leuneko eta ingurune lehorreko zonalde desforestatuetan bizitzen dira, eta hesiz inguratuta dauden barrazko laboretan era bai.

Europar, Asian eta Afrikaren Iparraldean dagoen espeziea da. Gure lurraldean, behekantabriako erdi meridionala eta Mediterraneoeko zonaldeetara mugatzen da, populazio berreiatsu batzuekin zonalde honetatik at. Saharatik migratzen duen udako espezie bat da.

UR ZOZOA

(Cinclus cinclus)

DESKRIBAPENA: ibai eta erreken goialde eta erdialdeetan, urpean igeri ibiltzen da kolore marroi iluneko ur-hegazti txiki bat, paparrean orban zuri handi bat duena.

Ur zozoa, tamainaz araba-zozoaren parekoa -hau da, 18ren bat zentimetro luze-, ur korronteen gardentasunaren adierazle biologikorik hoberena da, kutsadura maila txikiena ere daukatenei itzurtzen baitzaie Arrazoi honegatik desagertu da Euskadiko ibai eta erreka askotatik. Gaur egun daudenak, lur harritsuetan eta mendi aldeetako basoetan zehar isurtzen diren ibaien goialdeetan bakarrik bizi dira, ur hotz garbiez gainera urjauzi eta korronte asko eta hondoan harribilak ugari dituztenetan, alegia. Ingurune horretan ur-zozoak bere

janaria bilatzen du. Hau, batez ere urtar intsektuek osatzen dute -ur azpian bizi ziren larbak, burduntziak nahiz efimerak- baina moluskoak, krustazeoak eta arrain txikiak ere jaten ditu.

TAMAINA: luzera: 18 cm. Pisua: 50-69 g.

BIOLOGIA: txori hau benetako urtar hegaztitzat jo daitekeen paseriforme bakarra da, bilakaerak lumaia sarria ez ezik, itxi ditzakeen sudurra eta belarriak eta uretan nahiz uretatik kanpopan ikusteko modulo begi-gainazal lauak ere eman baitizkio.

Uretan murgiltzen denean, ur azpian aurrera egiteko gai da, beti ere korrontearen kontra, energi baliakun-

tza dela medio. Hau da, janariaren bila urpean igeri egiten duten bitartean, burua hondorantz makurtuta dauka, dena ikusteko eta aldi berean ur jarioak bere gorputz osoari kontra egin eta hondoari atxikita edukitzeko.

Sedentarioak eta bakarzaleak, bakarka edo bikoteka bizi dira kilometro karratu baten eta bat eta erdiaren arteko azalera duen ehiza-lurralde batean. Negu hotzetan edo ura izozten denean bakarrik jaisten dira ibaien erdialdera edo urtegien ertzetara, udaberrian berriz ere beren "etxera" itzultzeko.

Otsailean arra bere lurraldean kabia egiten hasten da, uretatik oso hurbil

eta, askotan, aurkitu duen emearen laguntzaz bukatzen du.

Gehienetan habia tamaina handiko goroldio-esfera bat izaten da, eta ur-jauzien eta putzuen inguruko erlaitz batean edo zulo baten barruan kokatu ohi dute. Askotan, zubiak, errota edo presak bezalako giza eraikinetan ere ipintzen dituzte. Presetan, ur-gortinaren atzean eraiki ohi dute sarritan habia; izan ere, horixe da tokirik iristenena arriskutsuen gertatzen zaizkion harrapatzaileentzat, hots, mustelido, arratoi eta ur-sugeentzat. Euskal ibaietan otsaillaren bukaeran gertatzen dira lehen erruteak eta zuri koloreko 3 eta 5 arrautza bitartekoak izan ohi dira.

Jaio ondoren, kumeak habian elikatzeko dituzte 20-24 egunetan, baina lehenago ere utz dezakete habia arazoren bat sortuz gero, izan ere, 15 egun dituztenean urpean igeri egiteko gauza izaten dira dagoeneko. Hiru aste iragandakoan, gazteak beren aldetik joaten dira eta gurasoek beste errute bat egin dezakete.

Ur-zozoa nagusiki geldikorra bada ere, ale gazteek lekualdaketa baburak egiten dituzte eta beste arro hidrografiko batzuetaraino ere hel daitezke.

Ur zozoa nagusiki geldikorra bada ere, ale gazteek lekualdaketa laburak egiten dituzte eta beste arro hidrografiko batzuetaraino ere hel daitezke.

ELIKADURA: moluskuak, krustazeo-

ak, arrainak eta trikoiteroak.

HABITATA: ur garbiko ibai-erreketan bizi da, batez ere jauzi eta laster txiki ugari dituztenean.

Euskal Herriko ibai erreka gehienetan zehar banaturik dago, itsas mailatik, kotarik altuenetaraino, baina ez da azaltzen kutsaturiko ibilguetan eta urria izaten da urak geldotu egiten diren ibai-tarte zabalenetan. 1,1 bikoite/kilometroko dentsitateak detektatu dira Arnauri ibaian (Orozko) eta Arratia ibaiaren goiko tartetan.

Mendi aldeetako ur korranteak egoera onean mantentzea hegazti zoragarri honen iraupena bermatzeko modu bakarra da.

MENDI - TUNTUNA

(Prunella collaris)

DESKRIBAPENA: tutun Arruntaren antzekoa baina tamaina handiagoa eta kolore gehiagoa. Nabarmenak dira saihezt gorritak eta ezdarri zuria, orban beltz txikiak dituenak.

TAMAINA: luzera: 18 cm. Pisua: 23-35 gr.

BIOLOGIA: habia arrak eta emeak egiten dute zulo edo arrakala txikietan. Habia goroldioz, belarrez eta sustraiz estalita dago eta bertan

ELIKADURA: bai intsektuz eta ornogabe txikiz bai haziz elikatzen da. Hortaz, intsektu eta bikorjalea dugu.

HABITATA: goi-mendietako hegaztia da eta Euskadin 960 m-ko altueratik gorako mendi-mazela arrokatsetan baino ez da aurkitzen.

Haitzeko zona malkarsetan eta goialdeetan bizi da.

BUZTANZURI HORIA

(Oenanthe hispanica)

DESKRIBAPENA: buztanzuri horiak ipurtxuntxurra zuria eta hegoak, isatsa, aurpegia eta lepoa beltzak ditu. Gainerakoa zuriska du eta hankak eta mokoa beltzaak dira.

TAMAINA: luzera: 14 cm.

BIOLOGIA: habia lurlean egiten du.

ELIKADURA: intsektuak eta ornogabeak jaten ditu

HABITATA: landaredi gutxiko leku harritsetan bizi da eta migratzaile da. Euskal Herrian, klima lehor eta beroena dagoen lekuetan bizi da.

500 bikote baino gutxiagoko populazioa estimatzen da Euskal Herrian.

PITXARTXAR NABARRA

(Saxicola rubetra)

DESKRIBAPENA: espezie honek neurri txikikoa da, 13cm-ko luzerara heltzen da. Dimorfismo sexuala egoten da. Arra, goialdea arre-beltza koloretakoa dauka eta lumetan gaztain koloretako azpildurak dauzka. Buruan bekain luze eta zuri bat dauka eta begi behean marra beltzak. Hegoak, gikaldean arre ilunak dira eta barnealdeko estalkiak mota zuri batekin. Isatsa arre koloretakoa da eta oinarria zuria. Behekaldeak zurikrema koloretakoak dir, bularra eta lepoa gorrizkoak dira eta eztarriaren alboetan marra zuri bat dauka. Emea, bekain horitsua dauka eta gainetik argitsuagoa da, hegoak zuri gutxiagoak dira eta eztarriko marrak arre koloretakoak dira. mokoa eta isatsa, beltzak dira.

TAMAINA: luzera: 13 cm.

HABITATA : zonalde irekietan bizitzen da, ia zuhaitzik ez dauden belardi eta alhagunetan eta ez du 1000 metroko altitua gainditzen. Denbora luzea ematen du atseden hartzen bere posaderoan, isatsa mugitzen. Bere hegaldia zuzena da eta lurrazaletik hurbil.

Paleartikotik banatuta dago. Gure lurraldean Entzia, Aralar eta Salbadako mendiko altzoetan agertzen da, hala ere Arabar lautadako berroetako ertzeetan agertzen da. Udakoa eta transaha-

riar migratzailea da.

BIOLOGIA: aktibitate krepuskularreko animali bakarti honek, udazkena eltzean kidetasuneko taldeak osatzen ditu. Begetazio artean egiten du habia material begetadunekin, kopa itzurazkoa eta barnetik tapizatuta; urtean bat edo bi errunaldi izaten ditu bost edo sei arraultzakoak. Basikoki begetazio artean arrapatzen dituen edo lurzoru-ruan topatzen dituen artropodoak, moluskuak eta zizareak jaten ditu. Euskal Herriko populazio ugaltzaileen kopurua 500 kidera heltzen dela estimatzen da. Espezie honek atzerakada andia jasan izan du, zakabana-tzeko zonaldeak eta populaziei buruz hitz egiten ba dugu; adibidez, hirurogeietan Gipuzkoaldean ugariak ziren. Atzerakada honek Penintzula Iberiarrean ere ematen den arren, Europako populazioak oreka mantentzen dute atzerakada txikiekin.

Bere populazioek mugatzen dituzten faktoreak erdigunean egindako aldaketan bilatu behar dira, hau da, campañatan eta landetan egindako baso-berritze foreztalak, praktika intentsibozko nekazaritza edo pastizaletan kokatzen diren zuhaisken dezagerpena. Kontserbaziorako neurria okupatzen dituzten ingurugiroak mantentzea bideratu beharko lirateke, habitaten kondizioak zaintzen edo hobetzen.

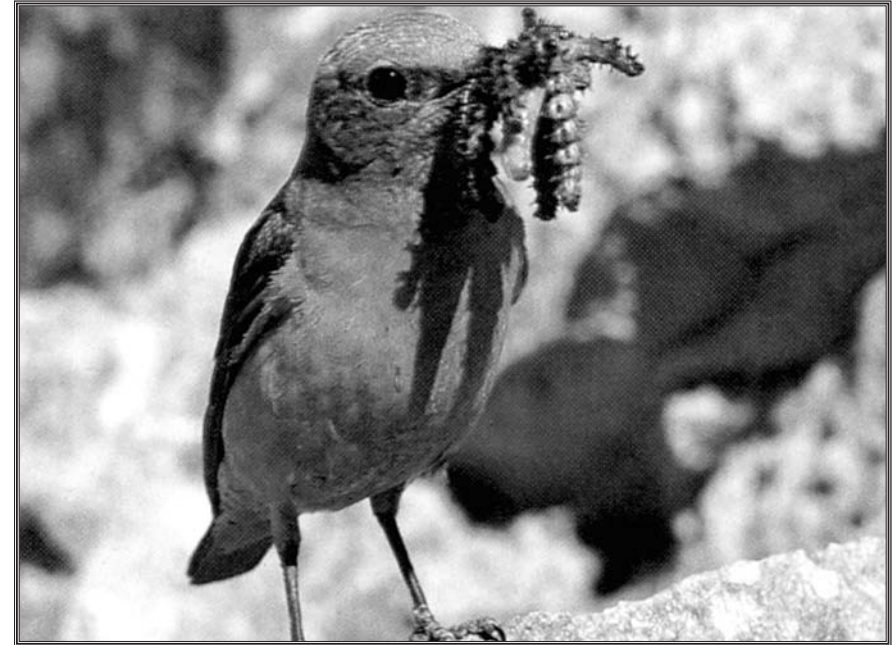

HARKAITZ -ZOZO GORRIA

(Monticola saxatilis)

DESKRIBAPENA: hegazti hau, bere izenak dioen moduan, harkaiztarra dugu, mila metrotatik gorako mailatan egoten delarik, lumaje ederra edukitzeagatik eta arrorua izateagatik presio zinegetiko handia jasan ondoren, hara izan bait da zokoratua. Harkaitz altuetan eta inguruan belardi eta saskiak dituzten eta harriak lurrazalera-tzen diren lekutan bizi den hegazti urria eta izua da. Leku horietan, bere harrapakin diren intsektu eta harrak harrapatzen ditu.

Arrak kolore askodun lumadi ikusgarria du: ipurtxuntzur zuria, eztarri, buru eta bizkar urdin harbelkarra, eta laranja koloreko azpialdeak. Hala ere, ez da erraza, ikusten, jokaera iheskor eta bakartia baitu.

HARKAITZ ZOZO URDINA

(Monticola solitarius)

DESKRIBAPENA: izaera mesfidati eta iheskorra erakusten duenez, oso hegazti ezezaguna da, nahiz eta lumaje eder eta deigarria izan. Dimorfismo sexual nabarmena aurkezten du. Arren gorputz osoak kolore urdin ilun bizia agertzen du, hego eta buztan ilunagoekin, eta hanka beltzetan ere tonu urdinak bereiz daitezke. Emea, ordea, nabardura urdinak agertzen baditu ere, orban argiz pikardatutako kolore arregrisaskaz jantzita dago.

TAMAINA: luzera: 20 cm. Hego-luzera: 33-37 cm.

BIOLOGIA: hegazti honek tamaina handi samarra eta lumaje deigarria agertzen badu ere, bere izakera iheskor eta mesfidatia dela eta gutxitan ikusi ahal izango dugu.

Sedentarioa da eta urte osoan zehar itsaslabar eta arroketan zehar korrika, saltoka, arraseko hegalditan eta, arriskuren bat somatzekotan, harrien atzean ezkutatzen beha daiteke. Zulo naturaletan, arrakaletan eta erlaitzetan belarrez, sustraitxo eta goroldioz egindako habia eraikitzen du. 4 edo 6 arrautza erruten ditu, eta, dirudenez, emeak inkubatzen ditu, elikagaiak bi helduen artean biltzen dituztelarik.

Udazkenean eta neguan inguruetakotatik elikagai bila datorren alen bat ere ikus daiteke.

Espezie hau ohikoa izaten da ingurune arroksuetan, eta Euskal Herrian itsas labarretan eta Arabako hegoaldeko mendietan banaturik dago nagusiki. Gutxitan aurkitzen da uren banalerroko mendietan, baina berriki zenbait bikote ugaltzaile azaldu dira bertan.

HABITATA: harkaizti eta horma bertikaletan, eremu arroksuetan eta penintsula barneko horma eguzkitsuetan bizi da.

ZOZO PAPAZURIA

(*Turdus torquatus*)

DESKRIBAPENA: antza handia du Zozo Arruntarekiko, baina bularra zeharkatzen dion marra zuri bereizgarria azaltzen du, emearen kasuan kolore motelagoa duena.

TAMAINA: luzera: 24 cm. Pisua: 130 g.

BIOLOGIA: gure latitudeetan urritik maiatzaren hasiera arte ikus daiteke, goi-larredien ondoan kokaturiko malda handiko harkaitzetan. Badirudi Kantauriar Mendilerroko edo Pirinioetako ugaltze-lurraldeetatik datozen hegazti transhumanteak direla, edota Britaniar Uharteetatik datozen Iberiar Penintsulatik kanpoko aleak. Euskal Herrian egin den espezie honen kumaldiari buruzko aipu bakarra izan da Gorbeian 1982an ikusi ziren espezie honetako gazte hegadunena. Hortaz, baliteke noizik behinka papazuria parkean ugaltzea, baina azken urteetan ez da horrelakorik detektatu.

Martxoan altuera txikiko zuhaitz eta zuhaisketan ugaltzen da. 14-15 egunetan zehar inkubatuko dituen 4-5 arrautza errun ohi ditu, eta eklosiaren ondoren, txitoek beste 15 egun emango dituzte habian, bertatik oraindik erabat garatuta egon gabe eta hegaldi traketsean

irteten direlarik. Normalean, urtero bi edo hiru txitaldi egoten dira.

ELIKADURA: elikadura intsektu, lur-zizare eta larbetan oinarritzen da. Barraskiloak txori hauen gurrietako bat dira, mokoaren bidez heldu ondoren harien kontra botaz apurtzen dituztelarik.

HABITATA: goi-larredien ondoan kokaturiko malda handiko harkaitzetan bizi da.

UR- BENARRIZA

(Acrocephalus paludicola)

DESKRIBAPENA: tamaina txikiko hegaztia da, 13 cm inguru izango dena luzean. Bizkaraldean base-kolore krema-argia edo olibakara du bereizgarri, baina beltzez zeharo marratua. Buruan bekain okre bat dauka, gainean lerro ilun bat ageri duena; kaskoaren erdialdea argia du. Beheko aldeak arre-argiak ditu. Moko-beltza da, eta arrosa-koloreak ditu hankak.

TAMAINA: luzera: 13 cm.

BIOLOGIA: habiagintza-eremuetan, bizilekutzat aukeratzen ditu, besteak beste: zingiradiak; istingadiak; eitebaxuko belar-eiteko landaredi zingiratarra ageri duten ur-ibilguak. Migrazio-garaian kostaldeko paduretan eta urtegietan ere ageri ohi da. Ohitura bakarti eta zuhurrak dagozkio; denbora franko ematen du landaredi artean. Aise ibili ohi da lurlean, eta korri ere egin dezake. Hegaldi laburrekoa da; hasi eta berehala egiten osterazkura. Ihitokietan egiten du habia, lurzorutik altuera gutxira. Katilu-erako habia osatzen du, belar, armiarma-sare eta biloez baliaturik; barrualdea tapizatu egiten dio. Urtean errunaldi bakarri dagozkio; bospasei arrautza erruten ditu orduan.

Oso bakanak dira Euskal

Herrian hautemandako aleak. Europako populazioa berebiziko atzerakada jasaten ari da.

Ur-benarrizaren populazioaren atzerakada ondoko eragileek sorturikoa da: habitataren narriadura, habialekuetan; eta baliabide trofikoaren gailera, pestiziden neurritz gaindiko erabilerraren ondorioz.

ELIKADURA. intsektuez elikatzen da.

HABITATA: espezie migratzaile urria da Euskal Herrian: kostaldean ageri ohi da, Txingudi aldean batik bat; barrualdeko hezeguneetan ere ikus daiteke noizean behin.

EZKAL TXINBOA

(Sylvia conspicillata)

DESKRIBAPENA: txori txikia da, 13 cm-ko luzera lortzen du. Bizkarraldekoa arre-gorritzka koloretakoa da eta burua gris-errautsa, mokoaren ertzetan beltzarana. Hegoak arre koloretakoak dira eta lumen alboak argitsuak. Isatsa grisa iluna da eta errekrize argitsu kanpo-koekin. Eztarria zuri ospetsua, bularra arrosatxoa eta beheko aldeak argitsuagoak. Emeak arrak baino diseinu gutxiago kontrastatuta dauka, marroi-grisa. Mokoa beltza da eta hankak arre ilunekoak.

TAMAINA: luzera: 13 cm. Pisua: 14-16 g.

BIOLOGIA: oso bizikorra da eta landaretza artean mugitzen da eten barik. Hegalaldia baxua eta laburra izaten da; arriskuan dagoenean sastraken artean ezkutatzen da. Landaretza artean, lurretik hurbil habia egiten du, landaretzaz egindako habiak argitsu barnetik tapizatuak egiten ditu.

Bere populazioek mugatzen dituen faktorea, bai dentsitatea bai distribuzio zonaldeari buruz hitz egiten, giro erdilehor edo zuhaiska-formako estepen gabezia izaten da.

Kontserbazio neurriak espezie honek populatzen dituen habitataren iraupena lortzera helbideratu behar dira.

ELIKADURA: fruituaz eta artropodoz elikatzen da.

HABITATA: ipuru eta txilar otalurretan bizitzen da eta karraskadun eguteratan. Larre xerofilodun muinoetan eta material mediterraneor mehea dagoen lekuetan presente dago ere. Orokorrean leku hauen lurzoru biluzien portzentaia garaia izaten da.

Mediterraneo ingurualdetik banatuta dago. Gure lurraldean bakarrik agertzen da Arabako bi herrietan.

TXINBO PAPAGORRITZA

(Sylvia cantillans)

DESKRIBAPENA: oso txori txikia da eta nekez ailegatzten da 12 cm-ko luzera neurtzera. Arrak oso kontraste polita erakusten du, bizkaraldekoa grisa-urdina eta beheko aldeak gorri-txu edo gaztain koloretakoak, zurbilagoak sabelaldean. Hegoak arre-gri-sak dira isatsa bezala. Isatseko kanpokaldeko erretrizeak argitsuak dira. Bizar-kutsua zuria da eta oso deigarria den eraztun gorria dauka.

Emeak arrek baino tonu ilunagoak ditu hain bereizgarri diren mota barik baina bizar-kutsu zirriborroekin. Mokoak grisa koloretakoa da eta hankak arre-horiak.

Mediterraneo ingurunean bantzen da. Gure lurraldean, eragin mediterraneoarko lurralde batean agertzen da, Ebroko ibarreko ingurunean. Udako hegazti migratzailea da eta udazkenean neguterako transahariako koartelera helbideratzen da.

TAMAINA: luzera: 12 cm. Pisua: 11-13 g.

BIOLOGIA: oso ekintsua da eta eten gabe aritzen da landaretza artean hegaldia laburrak zabal-

tzen. Sarrasken artean kopa itxurako habia egiten du, barnetik tapizatuta. Urtean bitan jartzen du hiru edo lau arraultze.

Euskal Herriko populazio aktiboaren kopurua ez dela 500 kide baino han-

diagokoa estimatzen da. Zonalde batzuetan espezie honen dentsitatea 0.4 kide 10 hektarietarako da. Gertakin honek tendentzia egonkorra adierazi lezake, Europa osoko populazioarekin bat.

Hegazti honen populazioen dentsitatea eta antolaketa murrizten duen faktorea, espeziea behar duen ekologikoki aproposak diren enkalbeen urritasuna da.

Mediterraneoaldera sarraskaz beteta dauden lekuetan, faktore batzuen

oreka mantentzera zuzendu beharko lirateke kontserbaziorako neurriak. Faktore hauek abeltzainzaren presioa, birpopulaketa, landaretzaren segida naturala eta suagatik sortutako atzerakada dira.

ELIKADURA: basikoki artropodoak eta fruituak jaten du.

HABITATA: karraska lehorrak dauden zonaldeetan bizi egiten da zuhaitska txikiak dauden lekuetan, eta sastraka altuak edo uniformeak dauden lekuak sahistatzen ditu.

Zozo - Txinboa

(Sylvia hortensis)

DESKRIBAPENA: neurri txikiko txoria da baina beste txinboak baino handi eta sendagoa, 15 zm-ko luzera lortzen. Arrak kukurutxo-txano grisa-beltza koloretakoa du begi behetik zabaltzen. Bizkaraldekoa, arre-grisa uniforme koloretakoa da. Hegoak ilunak dira, ia beltzak, ertze zuri batzuekin. Isatsa grisa da kanpoko alde zuriekin. Behealdean argitsua da, bularra eta hegala kremakoloretakoak. Emeak kukurutxo-txano arre-grisa koloretakoa du eta bularra eta hegala arre koloretakoak. Moko beltza eta hankak grisak.

TAMAINA: luzera: 15 cm. Pisua: 18-24 g.

BIOLOGIA: oso ekintsua da eta gelditu barik mugitzen da enbor altu eta landaretza artean. Zuhaitz eta zuhaisketan habia egiten du, kopako itxurazko habiak eginez barnetik tapizatuak. Urtean behin edo bitan jartzen du 4-5-ko errunaldiak.

Populazioa, 100 bikotekoa baino handiagoa ez dela estimatzen da. Europan, populazio batzuen atzerakada jakina da. Populazioen atzerakada ingurunearen aldaketatik izaten da, batez ere basoko guneen galtzeagatik.

tik. Galtze hau basoko sute eta nekazari-areagotzeagatik ematen da.

Kontserbaziorako neurriak habitatan iraupena lortzera helbideratu beharko lituzke, lurraren erabilpen intentsiboak saihesten.

ELIKADURA: intsektuak, artropodoak eta fruituak ere jaten ditu.

HABITATA: zuhaitzi inguruetan bizi-tzen da, karraska degradatuetan eta Aleppo pinuko pinudietan.

Mediterraneo ingurutik banatuta dago. Gure lurraldean Araban egoten da eragin mediterraneako alde batean. Udakoa eta migratzaile izakera du eta udazkena heltzen denean, Afrika saharar beheko koarteleetan hibernatzen du.

MENDI - ERREGETXO

(Regulus regulus)

DESKRIBAPENA: erregetxo Bekainzuriarekin (*Regulus ignicapillus*) batera, Europako hegaztirik txikiena da. Bekainzuritik bereizten da ez bekain zuririk eta ez begi-zirrinta beltzetik ez duelako. Gainera, Erregetxo Bekainzuria zuhaizdun eremu guztietan oso ugaria den bitartean, Iberiar Penintsulan Mendi-erregetxoa goibasoetan baino ez da aurkitzen. Ez bata, es bestea ez dira oso ezagunak baserri-inguruetan; izan ere, adar eta hostoen muturretan bizi diren intsektuak harrapatzeko espezialdu dira eta beraz, ez dira ikusten errazak zuhaitzen nahaspilaren barruan.

TAMAINA: luzera. 9 cm. Pisua: 5-7 g.

ELIKADURA: intsektujalea da.

HABITATA: mendi-erregetxoak oso populazio txikia du Euskal Herrian, eta 600 metroko altueratik gora dauden Pinu Gorriko basoetan eta adineko konifero-landaketa batzuetan baino ez da aurkitzen.

DILINDARIA*(Remiz pendulinus)*

DESKRIBAPENA: tamaina txikiko hegaztia da, 11 cm luze izateraino haz daitekeena. Sexu-dimorfismoa ageri du. Arrak grisak ditu burua eta lepoaren atzealdea, eta mozorro beltz zabal bat dauka; gaztaina-gorritza du bizkaraldea, eta hegoak orban arredunak eta ertz zuridunak ditu, isatsa bezalatsu. Emeak kolore arrea du; mozorro txikia dauka eta garondo grisaxkagoa ageri du; mokoa eta hankak beltzak dauzka.

TAMAINA: luzera. 11 cm.

BIOLOGIA: izua da izatez, eta landarediaren goiko aldean garatu ohi du bere jarduna. Bakartia da; alabaina talde txikiak eratzen ditu udazkenean eta neguan. Zuhaitzetan egiten du habia, oro har makal edo sahatsetan; adar meheren baten muturra aukeratu ohi du. Poltsa zintzilikari baten antzeko habia bitxi bat egiten du, tunel labur gisako sarrera bat duena albotik; bilo, zuntz eta ileez baliatzen da, eta tapizatu egiten dio barrualdea. Errunaldi bakarra dagokio urtean; bost edo zortzi arrautza erruten ditu orduan. Dilindarien populazioak urria behar du izan, eskueran ditugun adibideei jaramon egitera. Gure lurraldean, hain zuzen, oraindik orain gertatu da kolonizazioa eta goraka doa ezariezarian. Europan, bestalde, hedapen-prozesu nabarmenean dago; alderdi bakan batzuetan bakarrik nabari da

BELATXINGA MOKOHORIA

(Pyrrhocorax graculus)

DESKRIBAPENA: belatxingak erroien familiako hegazti beltz batzuk dira, ipar-bleak baino handitxoagoak, eta mendi multzoetan, altuera handian, koloniatan bizi direnak.

Belatxinga mokohoria eta bere ahaide mokogorriaren arteko desberdintasunik nabariena mokoan datza: lehenengoak motzagoa eta horia dauka, besteak luzea eta gorria. Halaber, mokohoria pixka bat txikiagoa da: 38ren bat zentimetroko luzera izaten du eta mokogorriak, ordea, 40 zentimetroak gainditu ditzake.

TAMAINA: luzera: 38 cm. Pisua: 170-330 g.

BIOLOGIA: belatxingek koloniatan egiten dute kabia, iritsi ezinezko har-kaiztegien gainean, zirrikitu eta hutsu-neetan.

Kabia belar eta sustrai askorekin estaltzen dute.

Mokohoriak bizitza guztian bikotean bildurik bizi dira. Arra oso maitekorra da eta emea igurtzi eta leunkiro moko-katzen du eta bere apeuak ere eskaintzen dizkio emaro.

Bi espezieotako emeek apirila eta

maiatza aldean jartzen dituzte arraultzeak -3 eta 5 artean- eta 18-19 egunez inkubatzen dituzte. Kumeei bi gurasoek ematen diete jaten kabian dauden denboran, beregain bizitzen hasi arte- 30en bat egunez belatxinga mokohoriaren kumeak eta 40en bat egunez mokogorriarenak.

Dato curioso hau eman dezakegu: batzutan, saiek arreek habia egindako barrunbe beretan kokatzen dute hauek berea. Aintzina hegazti hauek mendi multzoetako ia harkaiztegi guztietan aurkitzen ziren. Nekazaritzan erabilitako pestizidak dira haien atzerakadaren zergatia.

ELIKADURA: bi espezie hauek planeatzaile trebeak dira eta multzoa hegan egiten dute, labarren gainetik, eta harrapakinen bat begiztatzen dutenean goitik behera oldartzen dira. Batez ere, intsektuak, barraskiloak -oskola eta guzti-, harrak, haziak eta baiak jaten dituzte.

HABITATA: belatxinga biak aurkitu ohi dira mota bereko habitetan, baina Mokohoria 900-1.000 metroko altueratik gorako eremuetara mugaturik dago euskal mendietan. Hortaz, ez da oso espezie ugaria, eta haren populazioa 300-320 bikote ugaltzaile baino gutxiagokoa bide da.

BELATXINGA MOKOGORRIA

(*Pyrrhocorax pyrrhocorax*)

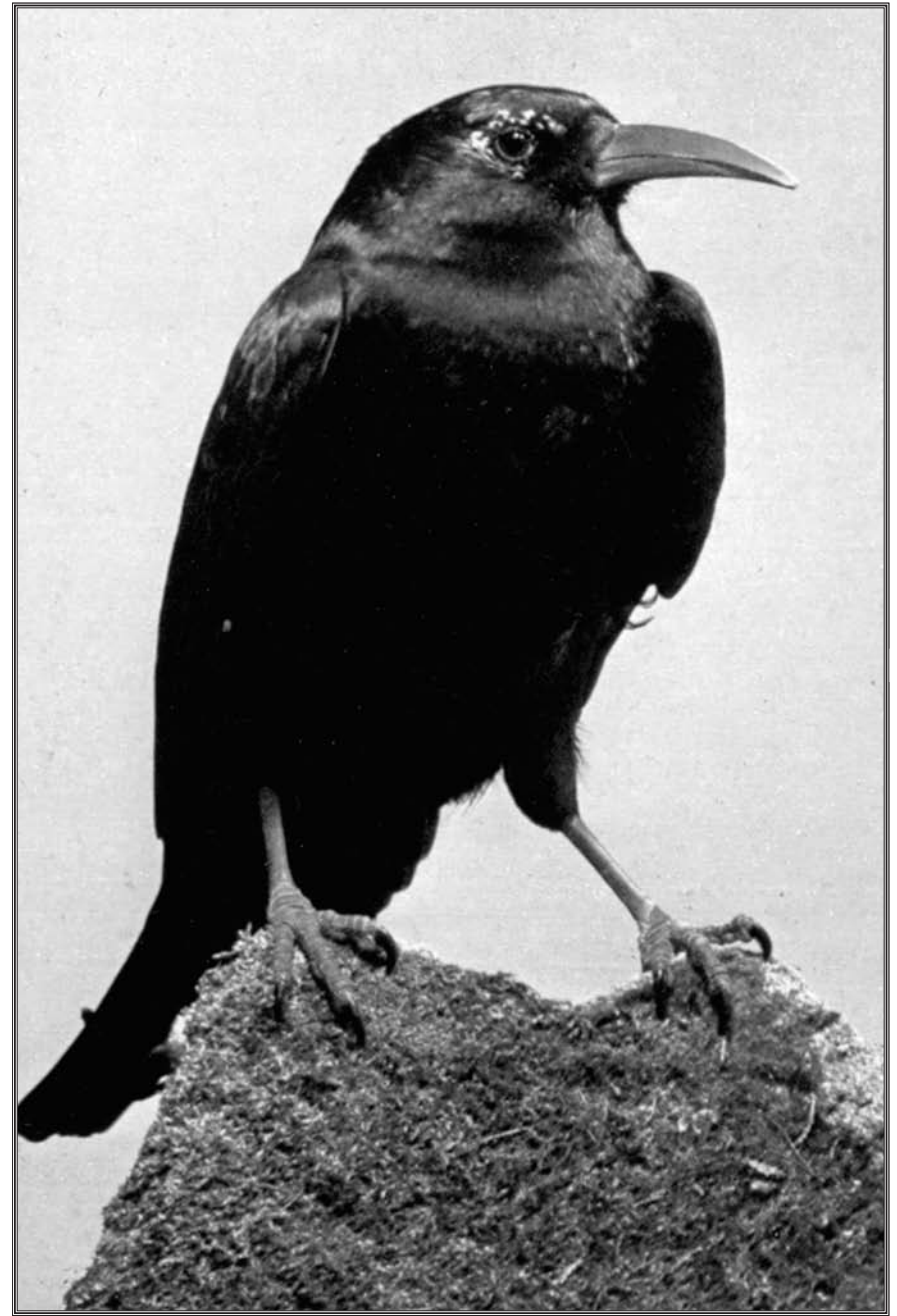
DESKRIBAPENA: beste zenbait korbidorekin, hala nola, belabeltza eta bele txikiarekin maiz nahastuak izan arren, nahiko errazak izaten dira bereizten, mokoaren eta hanken koloreari esker, eta lirainagoa delako gainera.

Belatxinga mokogorriak beltz distiratsua du lumadi osoa, etamokoa eta

hankak aldiz, gorriak.

Aire-akrobata trebeak izanik, gure harmal-horma basatienetan ibiltzen dira, mendizale eta eskalatzaileentzat gozagarri direla haien itzulipurdi zoragarriak.

TAMAINA: luzera: 40 cm. Pisua: 280-360 g.

BIOLOGIA: Iberiar Penintsulan itsas labarretan nahiz mendi-harkaitzetan egiten ditu habiak, abere ugaridun larrediekin lagunduta badaude. Euskadiko lurraldean ez du habiarik egiten itsas labarretan, eta kolonia gehienak kostatik urruneko malkarretan kokaturik daude, 800 metroko altueratik gora. Habiak zuloetan, zartadura eta kobazulo irsgaitzetan egiten ditu, koloniala nahiz bakarka.

Belatxinga mokogorria zein mokohoria oso espezie taldekoia dira ugaltze-sasoitik kanpo, eta askotan bi espezieetako aleak dituzten talde handiak eratzen dituzte.

Hura bizi den itsaslabarretako arraile-

tan eta erlaitzetan umetzen zaigu. Belar eta landare-hondakinezko habian emeak 3-5 arrautza uzten ditu, berak txitatuko dituenak.

ELIKADURA: belatxingak, hegazti insektujaaleak dira oro har, baina bien dietan da garrantzitsu samarra landare-zatikia. Intsektuen artean aipatze-koak dira tximeleta eta euli-larbak zein pupak, eta batez ere, kakalardoak.

HABITATA: harrizko amilburuak eta malkarrak nahiago bizitzeko. Sedentarioak dira.

Euskal Heriko populazio ugaltzailea 200-400 bikote ingurukoa dela estimatu da.

ERROIA*(Corvus corax)*

DESKRIBAPENA: 62 zentimetro handiera eta 1,25 zentimetro hegozabalera duelarik, erroia benetako erraldoi bat da, bera barne hartzen duen eta lorategi eta zalduetako txori txikiek osatzen duten paseriformeen ordenaren barruan.

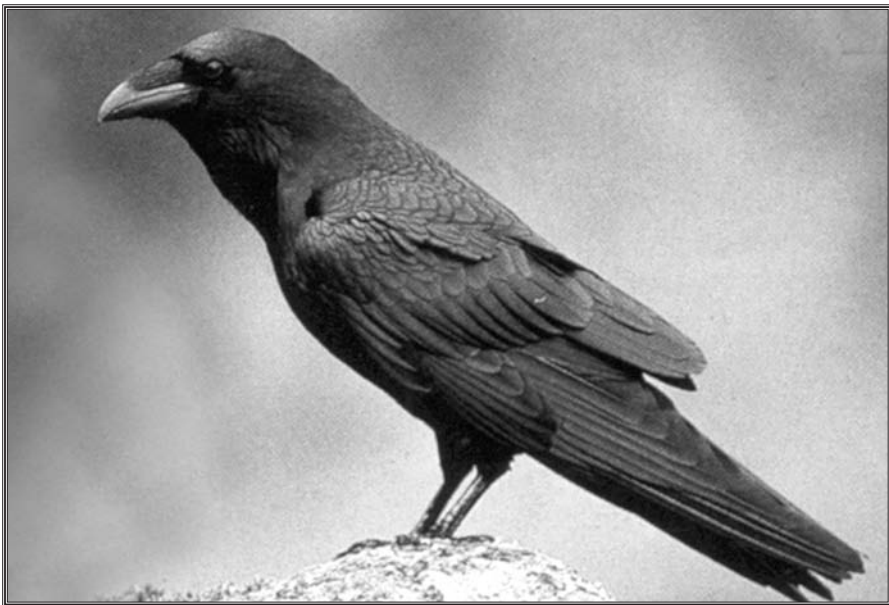
Askotan jendeak beste korbido batzuekin konfunditzen du, hala nola beleekin edo ipar-beleekin. Horietatik guztietatik bereizten da hainbat ezau-

garritan: bere tamaina handiagoa, bere eztarriko luma latzak, solte eta tenteak, mokoa, sendoagoa eta zorrotzagoa, eta ahotsa "grrak" edo "rok" antzeko soinu sakon eta errepikatua.

Bai lumaia, baita mokoa, hankak eta begiak, ere, beltz-beltzak dituelako ezaguna da hegazti hau. Bera protagonista izan duten elezahar eta mito ugariak "asturu gaitzeko" txori bihurtu dute eta, arrazoi honegatik, gizakien

gupidagabeko jazarpena jasan izan du hainbat eta hainbat urtez. Hala ere, bere aparteko adimenari eta moldatzeko duen gaitasun izugarriari esker, irautea lortu du, bere populazioak, aintzina ugariak, nabarmen murriztu badira ere.

Izaeramesfidati eta iheskorra erakusten duenez, oso hegazti ezezaguna da, nahiz eta lumaje eder eta deigarria izan.

Dimorfismo sexual nabarmena aurkezten du. Arren gorputz osoak kolore urdin ilun bizia agertzen du, hego eta buztan ilunagoekin, eta hanka beltzetan ere tonu urdinak bereiz daitezke. Emea, ordea, nabardura urdinak agertzen baditu ere, orban argiz pikardatutako kolore arregisaskaz jantzita

dago.

Hegazti honek tamaina handi samarra eta lumaje deigarria agertzen badu ere, bere izakera iheskor eta mesfidatia dela eta gutxitan ikusi ahal izango dugu.

TAMAINA: luzera: 60-65 cm. Hego-luzera: 125 Pisua: 800-1.500 g.

BIOLOGIA: bizitza guztian bikoetan bizitzeko joera duten hegaztia da.

Multzokadatan ikusten diren erroiak heldugabeko gazteak edo bikoetan bildu gabeko helduak izaten dira.

Urte hasieran arrek hegada akrobatikoak egiten dituzte emeak bereganatzeko. Inoiz ere uzten ez duten lurralde

batean bikote bakoitzak hainbat kabi ditu, noiz bata noiz bestea erabiltzen dutelarik, kumeak aurrera ateratzeko.

Zulo naturaletan, arrakaletan eta erlitzetan belarrez, sustraitxo eta goroldioz egindako habia eraikitzen du.

Otsailaren erdialdean, haietako bat okupatu eta konpontzen dute; estalketa egin eta aste batzuk geroago emeak 3-6 arraultze jartzen ditu. Hogeia egunez, horiek inkubatzen dituen bitartean, arrak ekartzen dio janaria.

Txitoak dituztenean, lurraldetasun handiko hegaztiak dira, eta habiara hurbiltzen den beste edozein erasoko dute. Amak kumeei laguntzen die arraultza apurtzen eta gero jan egiten du. Kabian bost edo sei astez egon eta gero, erroikumeak hegan egiten hasten dira, baina gurasoekin gera-

tzen dira udazkena heldu arte. Une horretatik aurrera, jaio direneko lurraldea behin-betikoz uzten dute eta alderrai ibiltzen dira beretzat aukeraturako lurralde batean finkatu arte. Bizitza luzeko hegaztiak dira: hirurogei urteetara ere iritsi daitezke.

ELIKADURA: orojaleak dira: bere dietaren %50^a haratustela eta bestelako hondakinak dira, eta gainontzekoa ornogabeak, narrastiak, mikrougaztunak, txori txikiak, zenbait arrautza, eta fruitu eta haziak.

HABITATA: harkaizti eta horma bertikaletan, eremu arroksuetan eta penintsula barneko horma eguzkitsuetan bizi da.

Euskal Herrian eremu irekietan bizi da nagusiki, batez ere itsas labarren eta mendi-harkaitzen inguruan, baina ugaria da baita zabortegeien inguruan ere.

LUGANO TARINA

(Carduelis spinus)

DESKRIBAPENA: txirriskil Arruntaren antzekoa, baina mokoa luzeagoa du eta buztanaren oinarriaren bi aldeetan orban horiak ditu. Arra erraz bereizten da brugain eta kokots beltzengatik

TAMAINA: luzera. 12 cm. Pisua: 12-18 g.

BIOLOGIA: oso noizik behinka eta oso gutxi ugaltzen da Euskal Herrian, batez ere Intsinis Pinuko landaketetan. Zenbait urtetan gertatzen den negu-oparotasunak noizik behinkako ugaltzearen aldekoa izan baliteke ere,

orain arte ez da bikote habiagilerik aurkitu Bizkaian.

ELIKADURA: udatik kanpo, haltz, alertze eta altzifre formazioetan zehar nora ezean dabilen talde joriak eratzen ditu, zuhaitz hauen hazietan datzalarik tarinen udazken neguko dietaren zatirik garrantzitsuenak.

MOKOLODIA*(Coccothraustes coccothraustes)*

DESKRIBAPENA: hegazti lodi-potoloa, neguan hori matea den oso moko handia duena. Haren lumaldia arrea izaten da nagusiki, orban zuri zabala duten hego beltzak, buztan zuria eta leopa papar beltza inguratzen dituen iduneko grisaxka izan ezik.

TAMAINA: luzera. 16-18 cm. Pisua: 48-65 g.

BIOLOGIA: nagusiki baso-hegaztia da, baina ez dakigu zein den Euskal Herrian duen ugaltze-estatusa; edonola, zalantzarik gabe oso urria da lurralde honetan. Hori dela eta

Interes Berezikotzat hartu du Arriskuan dauden Espezieen Euskadiko Zerrenda.

Zuhaitz egiten du habia. 4-6 arrautzak osatuta dago errunaldia. Txitoek sortu eta bi astetara egiten dute habiatik alde.

ELIKADURA: bere elikadura, funtsean landare-jatorrikoa dena, baiek, ernamuinek eta haziek osatuta dago, baina hark intsektuak jaten ditu, gainera, ugaltzeko aldian.

HABITATA: baso hostozabaletan, bereziki pagadietan.

MIARRITZA

(*Emberiza hortulana*)

DESKRIBAPENA: txori txikia da eta 17 cm-ko luzera lortzen du. Burua, lepoa eta bularra oliba-berde koloretakoak dira. Bizkaraldekoa arre koloretakoa da ildaska beltzekin eta ipur-txuntxur nabarra da. Hegoetako lumak horiaz eta arrez aspilduta daude. Isatsa arre-beltza da kampoko erretrize zuriekin. Eztarria, biboteak eta begieraztuna horia koloretakoak dira. Mokoia eta hankak arrosak dira. Emearen koloreak arrenak baino gutxiago kontrastatuta daude.

TAMAINA: luzera: 17 cm. Pisua: 25-34 g.

BIOLOGIA: oso izaera iheskorra da eta ikus daiteke enbor altu eta kable telefonikoetan. Talde txikiak osatzen du. Lurrean habia egiten du landaretza belarkara artean. Kopako itxuraz egite du habiak luma eta material finuz tapizatuak. Urtean bitan 4-6 arraultzeko errunaldi egiten du.

400 bikoteko populazio ugalduna estimatzen da Euskal Herrian. Penintsula Iberiarrean gero eta kide gutxiago daude eta Europako herri batzuetan ere.

Nekazaritzaren areagotzea, abeltzaintzaren uzte estentsiboa eta ekin-tza oihaeztapenagatik, habitat naturalak gutxitzen ari dira eta horren ondorioz populazioak.

Txori honen kontserbaziorako paisaje abeltzainaren aniztasuna mantendu behar da, hesiak mantendu behar dira eta pestiziden erabilpen masiboa saihestu.

ELIKADURA: basikoki artropodoak jaten du baina haziak, zurtoinak eta egin berriko horrien kimuak ere jaten du.

HABITATA. lurralde lehor eta desforestatuetan bizitzen da, alferrikako eta itxura gutxiko mediterraneoko sastrakak bezala.

Espezie honek oso zabaldua dago paleartikotik. Gure lurraldean bakarrik egoten da mediterraneoko menpean dagoen zonalde arabar batean. Udakoa eta migratzaile moduan aritzen da eta transahariar zonaldean hibernatzen du.

GAU-SAGUZAR TXIKIA

(Nyctalus leisleri)

DESKRIBAPENA tamaina ertainekoa da; gorputzaren kolorea marroi-gorritzat da bizkaraldean eta marroi-argia sabelaldean. Hego luze eta estuak dauzka; hego-mintzek ilaje sarria ageri dute gorputzean eta besoetan zehar. Belarrien kanpo-ertzak zeharkako lauzpabost toles ageri ditu. Mutur zorrotz samarra dauka.

TAMAINA: gorputza eta burua, 4-5,3 cm. Buztana, 3-4 cm. Pisua, 6-12 gr.

BIOLOGIA: saguzar zuhaiztar eta migratzailea da, eguzkia sartu orduko hasten dena hegan; bizkor eta altu

egiten du hegan. Irailean gertatzen dira estalketak. Orduan, zortzi edo bederatzi emez eraturiko haren osoa izaten dute aukeran arrek. Emeek bi kume izaten dituzte maiatz aldera eta kontu handiz ematen diete titia.

ELIKADURA: tximeleta handiak eta kakalardoak.

HABITATA: landako edo nekazaritzagiroko eremuetan bizi da, pagadi, harizti eta pinudietatik gertu daudenean. Euskal Herrian honako leku hauetan ageri da: Anboton, Solluben, Sopuertako meategi-eremuetan, Altuben, Urkiolan eta Oitz mendian.

UR SAGUZARRA

(Myotis daubentonii)

DESKRIBAPENA: arre-grisaxka du sabelaldeko ilajea, eta gris-zurixka sabelaldekoa. Isats-punta nabarmen irteten zaio mintzetik, hegan dabilenean. Belarri oboideak dauzka, trago punta-zorrotzekoak. Atzeko oinak oso handiak ditu.

TAMAINA: gorputza eta burua, 4-5,3 cm. Buztana 3-4 cm. Pisua, 6-12 gr.

BIOLOGIA: gauetik egunsentira bitarteko jarduna dagokio. Ur-azalaren gainean ehizatzen du. Bi metro inguruko altueran egiten du hegan, hegoak bizi-bizi astinduz. Urritik martxora bitartean, haizulo, tunel eta meategietan hibernatu ohi du; uda partean zuhaitzako barrunbeetan egon daiteke.

Distantzia txikiko saguzar migratzaile-

tzat jotzen da, ez baitu 10 km-tik gorako lekualdaketa egiten; noiz edo noiz, halere, 240 km-ko distantziarik ere egin izan du. Udaberrian dagokio ugalketa-garaia. Emeeek kume bat izaten dute urtero, 50-60 eguneko sabelaldiaren ostean, 6-7 asteren buruan beregain bilakatzen zaiena.

ELIKADURA: gaueko tximeletak, euliak eta eltxoak. Arrain txikiak ere harrapa eta kontsumi ditzake.

HABITATA: baso-eremuetan bizi da, ur-azalera handiak, ibaiertzak eta lakuak dituztenetan eta baita labore-lurretan ere. Euskal Herrian, Jorrios mendietan, Aulestian, Gorbeian eta Arratiako haranean ageri da.

SAGUZAR MENDIZALEA

(Hypsugo savii)

DESKRIBAPENA: neurri txikikoa da. Belarriak beste Europar Pipistrellus espezieenak baino zabalagoak eta biribilduagoak dira. Kanpoko ertza lau zeharkako tolestura ditu; zurruta laburra da, goikaldetik zabaltzen. Barneko ertzaren luzera ia bere tarte zabalaren bezain handia da. Kanpoko ertzaren oinaldean bi hortz txikiak daude gainjarrita, zurrutaren mutur borobildua barneraino orientatuta dago.

Ilajea, luzea da, ilearen oinarria marroi-beltz koloretakoa da. Bizkarraldekoa marroi-horia zurbil, marroi-urrezko edo marroi iluna urrezko muturrekin koloretakoa izan daiteke. Sabelaldekoa zurihoria koloretakoa edo zurigrisa koloretakoa da, goialdearekin kontrastatzen. Belarriak eta muturra marroi-beltz edo beltzak izaten dira kolorazio osoarekin kontrastatzen; hegalepe minzak marroi ilunak dira.

BIOLOGIA: oso gutxi ezagutzen da ugalketari buruz. Estalketa, abuztua/iraila amaitzearen hasten da. Erditzeko aterpeak 20-70 emeak ostatatzen dute. Kumeak ekaina amaitzerakoan jaiotzen dira. Emeak erditze bikiak izaten dute sarritan.

Adina maximoa: ez da ezagutzen.

ELIKADURA: ilunabar ondoren hegaldia hasten du. Hegaldia zuzena, eta isila da. Ez da izaten oso arina. Batzuetan etxeen eta zuhaitzen kopa gainetik hegan egiten du.

la gau osoa ematen du ehiza egiten.

Adriatikoko irlatan lagun batzuk egunez hegan egiten ikusi dira. Ez dute itsasoaren azaletik hegan egiten. Batez ere intsektu hegalaria txikiak jaten ditu.

HABITATA: mendien ibarretan bizitzen da, goi-mendien bazkalekutan, karrari zonaldeetan, mediterraneoan itsasertzeko ondoan dagoen irlatan, eta baita gizatar populazioetan ere. Mendian 2600 metroko altitudetan ikusita izan da.

Udako aterpeak batez ere eraikinen artesietan (ganbaretan, hormen artesietan, ladrillo arteko barrunbetan, hormen zuloetan) eta harrien arrakaletan aurkitzen dira.

Saguzar honen neguko aterpeak barnekaldeko ibar sakonetan, koba harritsuetan eta arrakaletan eta baita zuhaitzen hutsunetan ere egoten dira.

HEDAPENA: Alemanian desagertzeko zorian dago, Austrian itzali egin da. Ez da posible balorazio zehatz bat egitea jakimen faltagatik, baina hala ere Espainian dauden hazkuntza zonaldeak babestu beharko lirateke.

batez ere Europako hegoaldean bizitzen da: Espainian, Frantzia hegoaldean, Jugoslavian, Bulgarian eta Grezian. Alemanian eta Austrian, ez da aurkitu espezie hau orain dela hamarkada batzuk, Suizan badirudi errunaldiak eman direla. Oraingoz informazio gutxi dago Espainiaren banaketari buruz.

NATHUSIUS PIPISTRELOA

(*Pipistrellus nathusii*)

DESKRIBAPENA: saguzar nanoaren oso antzekoa da; handiagoa izatea du bereizgarri harekiko. Ilaje arrea ageri du bizkaraldean; eta sabelaldean gris-argia, orban ilun bat ageri duelarik maiz sorbalden parean. Aurpegia, belarriak eta albo-mintzak arreak ditu. Trago oboidea dauka.

TAMAINA: gorputza eta burua, 4,6-5,4 cm. Buztana, 3,3-4 cm. Pisua, 6-10 gr.

BIOLOGIA: gauetik egunsentira bitarteko jarduna dagokio. Bizkor egiten du hegan, 5-15 metro bitarteko altueran. Kolonia txikietan bizi da. Neguko kuartelak nahiz udako errun-lekuak, zuhaitzetako hutsarteetan edo murru eta harkaitzetako arrakaletan kokatzen ditu. Apirilean eta maiatzean dagokio estalketa-garaia. Emeak kume biluzi batez edo biz erditzen dira, 6-8 aste inguruko sabelaldiaren ostean; kumeak hegan egiteko gai dira 21 egun barru eta hilabete biren buruan beregain bilakatzen dira. Espezie migratzailea da. Abuztuaren eta irailaren amaiera aldera, Alemaniako ipar-ekialdean bizi diren populazio guztiak hego-mendebalerantz migratzen dute: Frantzia eta Suitza aldera; eta apirilean edo maiatzean itzultzen dira udako gordelekutara. Saguzar guztiek egin ohi dutenez, *Nathusius* saguzarrak ere den-

bora asko ematen du bere gorputza garbitzen.

Eguneko atsedenaldiari ekindakoan, kontu handiz orrazten du ilajea, hortzen eta atze-oin bateko azazkalen bitartez. Aho-komisuretan kokaturiko guruin berezi batzuei esker, likido koi-petsu bat jariatzen dute eta horrekin igurzten dituzte hego-mintzak; hala, malguagoak izaten dituzte eta ez zaizkie nola hala lehortzen.

ELIKADURA: intsektu hegalaria txikiak (tximeletak, eltxoak, kakalardoak).

HABITATA: baso hosto-erorkorrak eta mistoak.

Espezie negutarra da Euskal Herrian, esaterako Ibarra, Leioan eta Zornotza aldean ageri dena.

BARATZ SAGUZARRA

(Eptesicus serotinus)

DESKRIBAPENA: tamaina handiko kiroptera, belarri motzak ditu, ia triangeluarrak eta atzeko punta estua eta 5 zehar-tolesduraduna da. Tragoa belarriaren 1/3-eraino heltzen da, zertxobait barrurantz plegatua da eta goiko aldean biribildua da. Ilaia luzea da, bizkarreko kolorazioa marroi keatua da eta sabela marroi horiska, bion arteko muga es da oso nabaria.

Bellariak eta musturra beltzak dira; hegalmintzak arre-beltziska izanik. Hegoak zabalak dira.

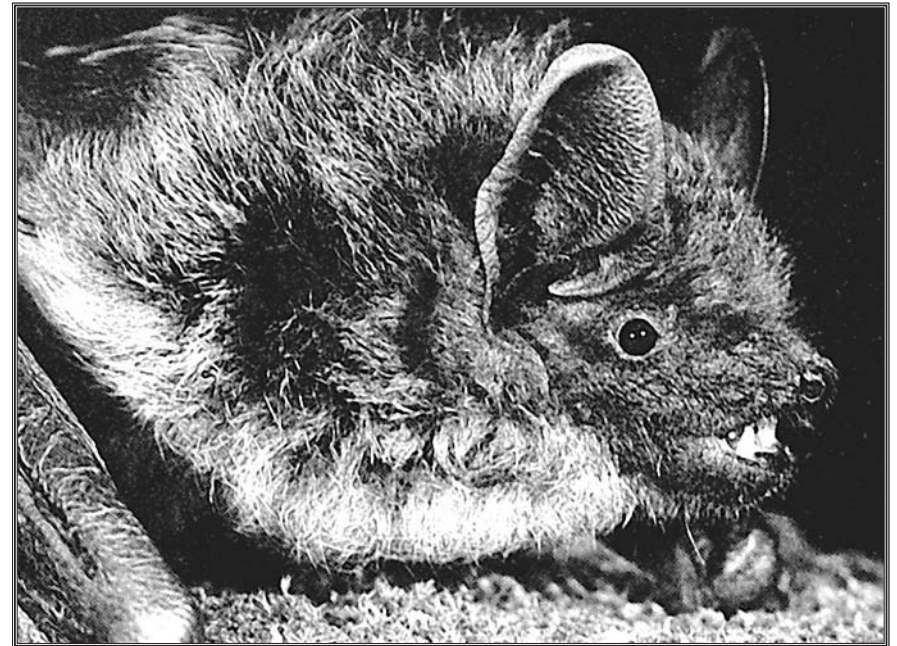
TAMAINA: gorputza eta burua: 6,2-8

cm. Buztana: 4,6-6 cm. Pisua: 17-35 gr.

BIOLOGIA: geldikorra da nahiz eta besteen aldean migratzaileena izan. Ilunabarrean hegaltzen hasten da, hegada geldoak biragune zabalak egiten ditu lorategietan eta baso mugetan, ortu eta larretan, kaleargi inguruan e.a. 6-10 metroko altueran.

ELIKADURA: zoluan edo adarretan pausatutako intsektu handiek, batez ere, osatzen dute bere elikadura.

HABITATA: giza-azarlekuetan eta haitzetan dauka aterpea.

GAU SAGUZARRA

(Nyctalus noctula)

DESKRIBAPENA: arre-horixka eta arre-gorritzta bitartekoa ageri du ilajea. Sabelaldean kolore argixeagoa du. Aurpegia, belarriak eta hego-mintza, berriz, arre-belzkarak ditu. Belarri motz eta biribilak ditu, tragoaren antzera; hegoak, aldiz, luzeak eta estuak.

TAMAINA: gorpuzta eta burua, 7-8 cm. Buztana, 3,3-4,6 cm. Pisua, 15-40 gr.

BIOLOGIA: gauetik egunsentira bitarteko jarduna dagokio. Altuera handian egiten du hegan, adaburuen gainetik ia beti eta trebetasun handiz gainera. Bizkor egiten du hegan, lerro zuzenean; hegaldia bat-batean eten dezake, ordea, harrapakinen bat ikusiz gero eta ziztu bizian amiltzen da orduan goitik-behera. Jaitzieran tolestu egin ditzake bere hego estuak, sabelaren azpitik elkar jotzeraino tolestu ere. Urritik apirilera arte, atsedean hartze- ra jotzen dute zuhaitzetako hutsarte- etara eta murruetako arrakaletara. Udazkenean eta udaberrian izaten dira estalketak. Emeak kume itu eta biluzi batez edo biz erditzen dira, 4-6 aste bitarteko sabelaldiaren ostean; lauzpabost astez ematen diete titia kumeei; hilabete horiek igaro eta gero, hegan egiteko gai

izan ohi dira kumeak eta handik gutxiren buruan bilakatzen dira beregain. Emea luze-zabal zintzilikatu ohi da horizontalean edota buruz gora; horretarako, sabelaren gainean ixten du hego-mintzaren atzeko alde eta kume erditu berriak biltzeko balioko dion poltsa osatzen. Kume jaioberriak berehalakoan ekiten dio amaren ilajea atzaparkatze- ari, eta artean zilbor-hestetik lotuta dagoelarik, amaren titiburu bati kolpe egiten saiatzen da eta hari oratuta jarraituko du, gauez ama ehizara irteten den arte. Orduan, atzealdeko oin hain ongi garatueta- tik zintzilikatu eta ama noiz itzuliko zain geratzen da patxada osoan. Eme bakoitza gai da bere kumeak ezagutzeko, egiten dituzten txilioen- gatik eta darien usainarengatik.

ELIKADURA: intsektu hegala- riak (gaueko tximeletak, koleop- teroak...).

HABITATA: baso hosto-erorko- rrak eta mistoak. Populazio- guneetan ere ibili ohi da sarri- tan. Udaberrian eta udan baka- rrik ikusi izan da Euskal Herrian, Valderejo-ko Natur Parkean. Espezie migratzailea bada ere, litekeena da urte osoa irautea hortxe.

SAGUZAR BUZTANLUZEA

(Tadarida teniotis)

DESKRIBAPENA: gris-ilun eta gris-arre bitarteko kolorea du bereizgarri ilajea. Aurpegia, begiak eta hego-mintzak, berriz, gris-belzkarak ditu. Belarri handiak dauzka, bekokiaren erdi-erdian biltzen zaizkionak. Hego luze eta estuak ditu. Trago txikikoa da.

TAMAINA: gorputza eta burua: 8,2-8,7 cm. Buztana, 4,5-5,5 cm. Pisua, 25-50 gr.

BIOLOGIA: saguzar buztanluzea ez da batere lagunkoia. Gauetik egun-sentira bitarteko jarduna dagokio. Batzuetan enarak eta sorbeltzak izan

ohi ditu hegaldi-lagun. Zuzen, bizi-bizi eta altu egiten du hegan. Hegoak bortizki astintzen baditu ere, isil-misilka hegaldatzeko da; hego-mintzak oso malguak ditu eta horiei esker leuntzen du zarata. Itsumustuan norakoa aldatzen duenetan baino ez zaio nabari hegazkada. Udan ezkutatu egiten da eta harkaitz arteko arrakaletan izaten ditu kumaldiak; neguan, ostera, haitzulo handiak aukeratzen ditu horretarako. Udazkenean izaten dira estalaketak, hibernazioa hasi baino lehen. Emeek kume itsu eta biluzi bakarra izaten dute, 75-85 egun inguruko sabelaldiaren ostean; kumeari hiruz-

palau astetan ematen dio titia, eta behin hegan ikasten duelarik beregain bilakatzen da.

ELIKADURA: intsektu hegalaria handiak (kakalardoak, tximeletak, etab.).

HABITATA: harkaitz-eremuetan eta arroiletan aurki daiteke. Espezie urria da oso Euskal Herrian; Valderejo-ko Natur Parkean, Aizkorrin eta Aralarren baino ez da bizi.

ERBINUDE ZURIA

(Mustela erminea)

DESKRIBAPENA: erbinudearen oso antzekoa da. Isats-punta beltza izatea du bereizgarri harekiko.

Gorputz lerdin eta luzanga dauka. Bizkaraldeko kolorea aldakorra izan ohi du, urte-sasoiaren arabera; neguan, zuri-zuria ageri du, eta udan, kanela-kolorea hartzen dio. Ilaje zerratua dauka; zentimetro karratu batean, 20.000 ile dauzka. Hanka laburrekoa da. Arrak emeak baino handiagoak eta astunagoak dira betiere.

TAMAINA: burua eta gorputza, 18-32 cm. Buztana, 9-14 cm. Pisua, 150-300 gr.

BIOLOGIA: eskuarki bakarrik bizi da, baina batzuetan familia-taldeak osatzen ditu. Eguneko nahiz gaueko jarduna dagozkio.

Emeek arrautza-ezarpen diferitua izaten dute. Alegia, estalketa ostean ernaldutako obulu edo arrautzak denbora apur bat behar du umetokian ezartzeko eta horrek atzerarazi

egiten du fetuaren garapena. Udaberrian eta udan izaten dira estalketak, baina enbrioien garapena hainbat hilabete atzera daiteke, erditzeak martxoan edo apirilean izaten baitira beti. Sabelaldiak berak sei aste irauten du egiaz; 4-9 kume inguru izaten dituzte kumaldi bakoitzean.

ELIKADURA: karraskariez elikatzen dira batik bat. Erbinudearen

dietaren osagarri dira, besteak beste, txori, narrasti eta fruituak ere.

HABITATA: heskai ugariko larrebelardietan bizi da.

Interes bereziko espezieztat jotzen du Espezie Mehatxatuen Euskal Katalogoak. Urria da Euskal herrian; Karrantzako haranean (Bizkaian) baino ez da bizi.

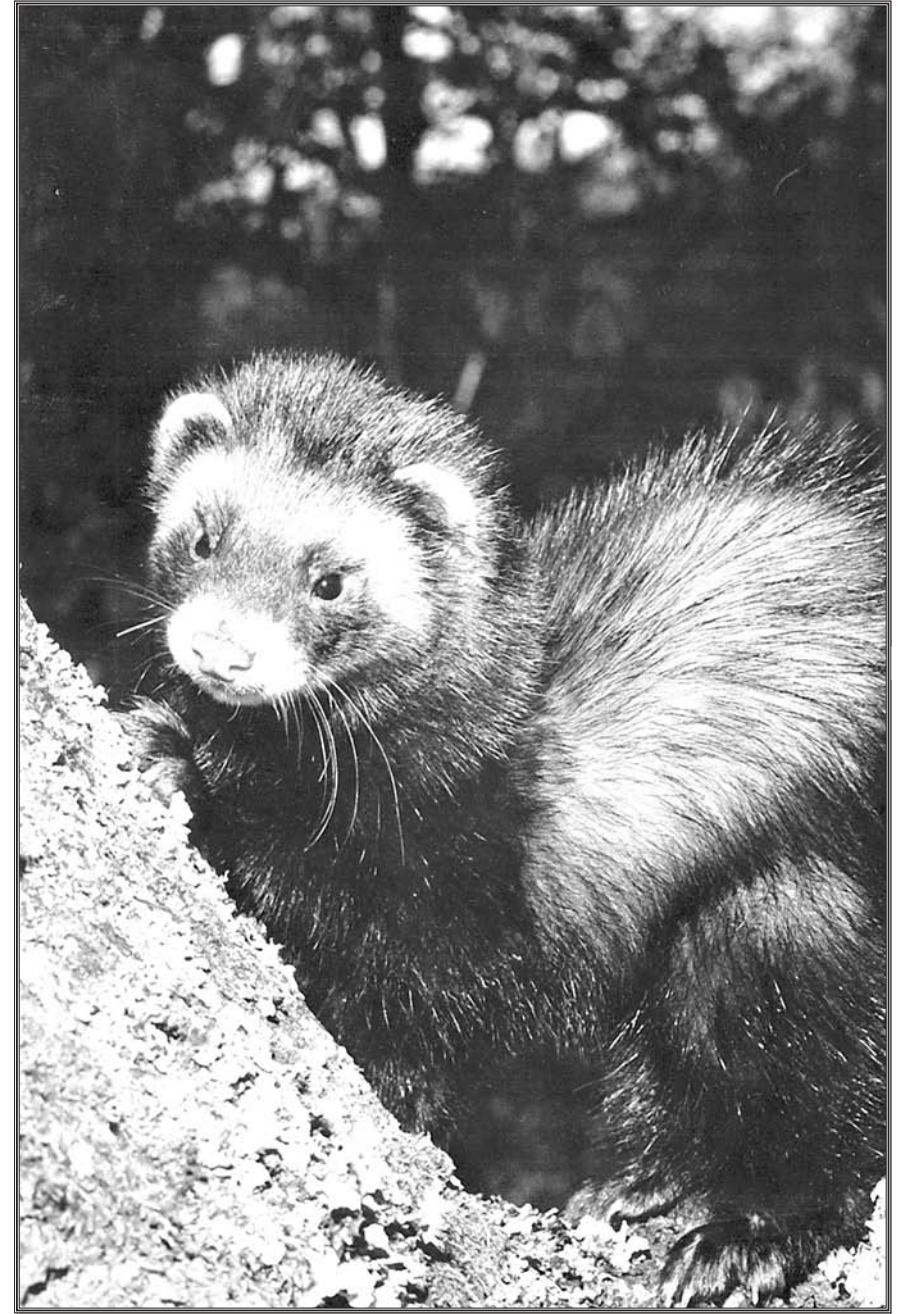

IPURTATSA

(Mustela putorius)

DESKRIBAPENA: zilueta luzea eta estua du, bizkarra makurtua izanik, llaia arre iluna, ia beltza sabelean da barruko ilea edo borla dela eta, nabaria egiten dena aldamenetan, horiska da, hain trinkoa ez baita. Aurpegia bereziena da, mutur osotik hedatzen den zetaka zuri bat, kokotsetik zabaldu eta bi aldeetatik begietaraino igo-tzen da, maskara bat balitz bezala.

Hatzek lau hatzamar eta hatzazalak luze eta zorrotzak eta ondo makatuak besterik ez dute izaten dute, mamul nagusia ilargi erdiare itxurra duelarik; saltoka mugitzen da lau hatzen luzelaburra gutxigorabehera metro erdikoa izanik. Gorotzak ibaitik hurbileko harrietan uzten ditu. Hauek jandakoa-ren arabera luzeak eta beltziskak dire-larik, 7-8 cm x 1 cm-ko tamaina dute,

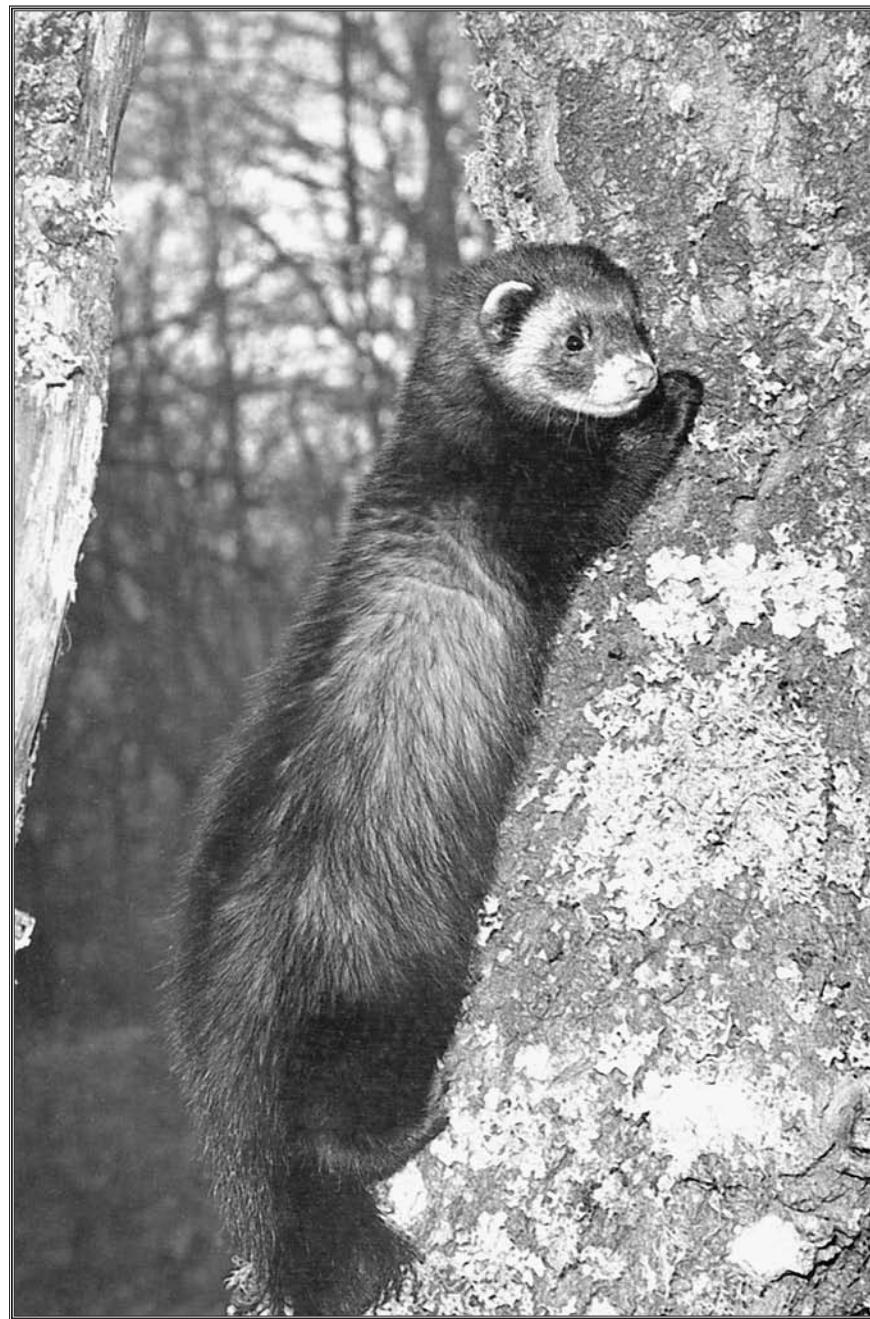
oso kirats desatsegina dute eta sarritan anfibioi hondarrek eta arrain ezkatetik osatuta daude.

TAMAINA: burua eta gorputza : 30-46 cm. buztana: 12,5-14 cm. Pisua: 620 - 980 gr.

BIOLOGIA: iluntzean hasten da bere iharduera. Egunean zehar urbazterreko enbor hutsen batean zein harri edo sasiartean izkutaturik egon ohi da. Zentzurik garatuenak usaimena eta entzumena dira, lurrazpiko galerietan zein urbazterretako sasitza korapilatsuan sartzeko izugarritzko ahalmen ona dauka. Urlehortar, narrazti eta mikrougaztun ugari jaten ditu, galerietatik hauek atzetik ziztu bizian joan astean harrapatzen dituelarik, harripakinak gorkdelekuan biltzeko joera dauka. Hertsinguraturik dagoenean oso kirats nazkarria askatzen du.

ELIKADURA: urlehortar, narrazti eta mikrougaztun.

HABITATA: ipurtatsari ingurune hezeak gustatzen zaizko. Ibaibideetan zain urmaheletan egoten da, beti ere urbazterretan babesteko landaretza ugari denean.

BASAKATUA*(Felis sylvestris)*

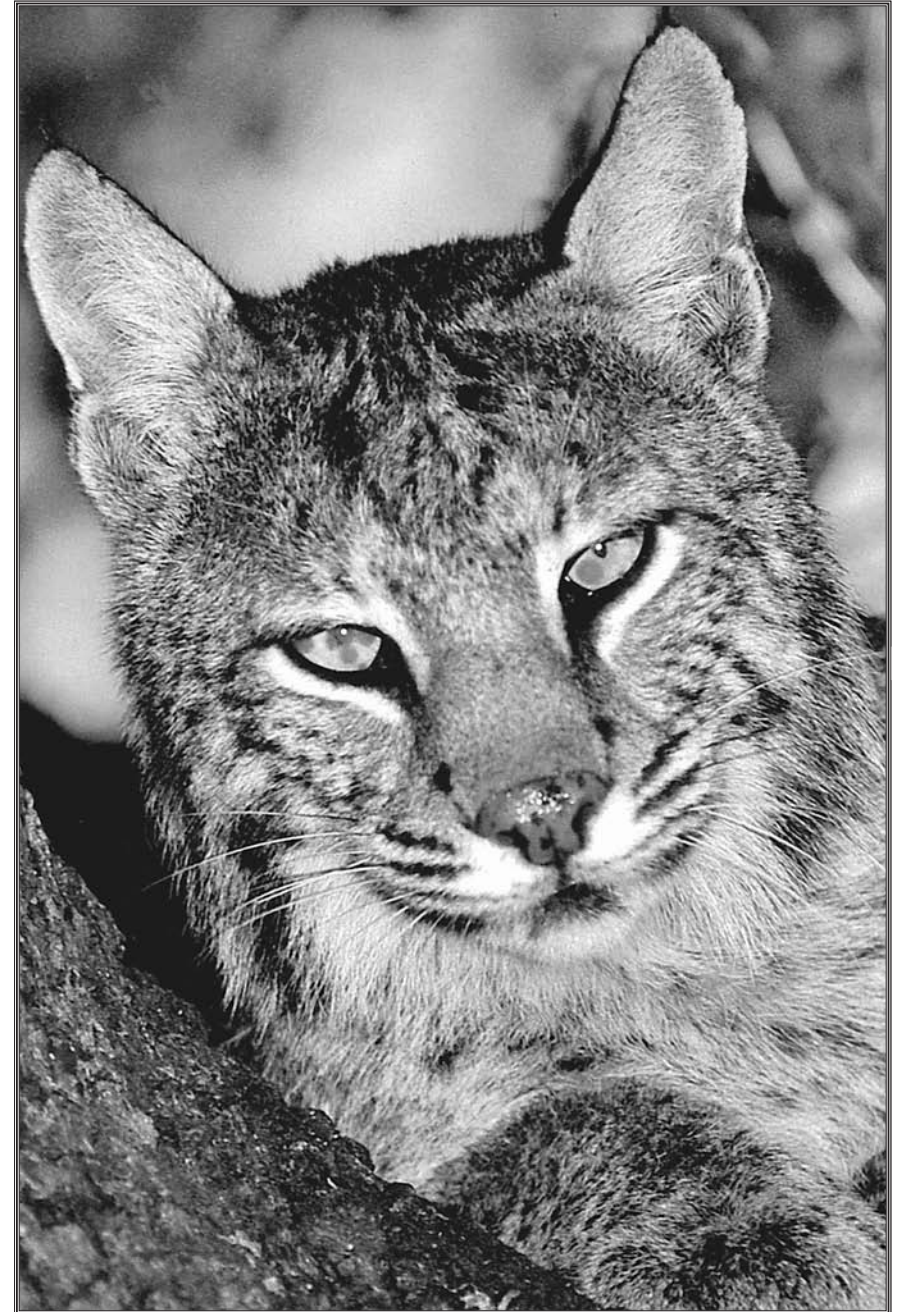
DESKRIBAPENA: argia eta indartsua, etxeko katuaren ahaide hurbila da, baina honengandik bereizten dituen hainbat ezaugarri ditu, esate baterako tamaina (askozaz handiagoa, 5 eta 8 kilogramo bitarteko pisua baitu). Horrez gainera, hankak zabalagoak ditu eta bere buztan lodia eraztun beltzak ditu eta mazo itxurakoa da amaieran. Baita ere, bere ilea luzeagoa eta sarriagoa da eta zerrenda bertikalak ditu. Azkenik, basakatuaren aurpegia zabala eta koadratuta da, eta letagin handiak dituen baraila dauka.

TAMAINA: burua eta gorputza: 50-80 cm. Buztana: 28-35 cm. Pisua 4-5 kg.

BIOLOGIA: oso gutxi dakigu basakatuaren bizitzaz, bere izaera izuti eta iheskorragatik, zalantzarik gabe.

Otsailaren amaiera aldean araldian sartu eta estalketa egiten du.

Handik 70 egunetara emeek 120 gramo baino gehiago pisatzen ez duten hiru kume egiten dituzte. Jaioberriak oso azkar hazten dira eta 10 egun geroago begiak irekitzen dituzte dagoeneko. Orduan, bi hilabetez amarekin ibiltzen dira eta honela ehiza egiten eta harrapakariengandik ihes egiten ikasten dute. Laugarren, ama bere kumeenganako etsai ager-

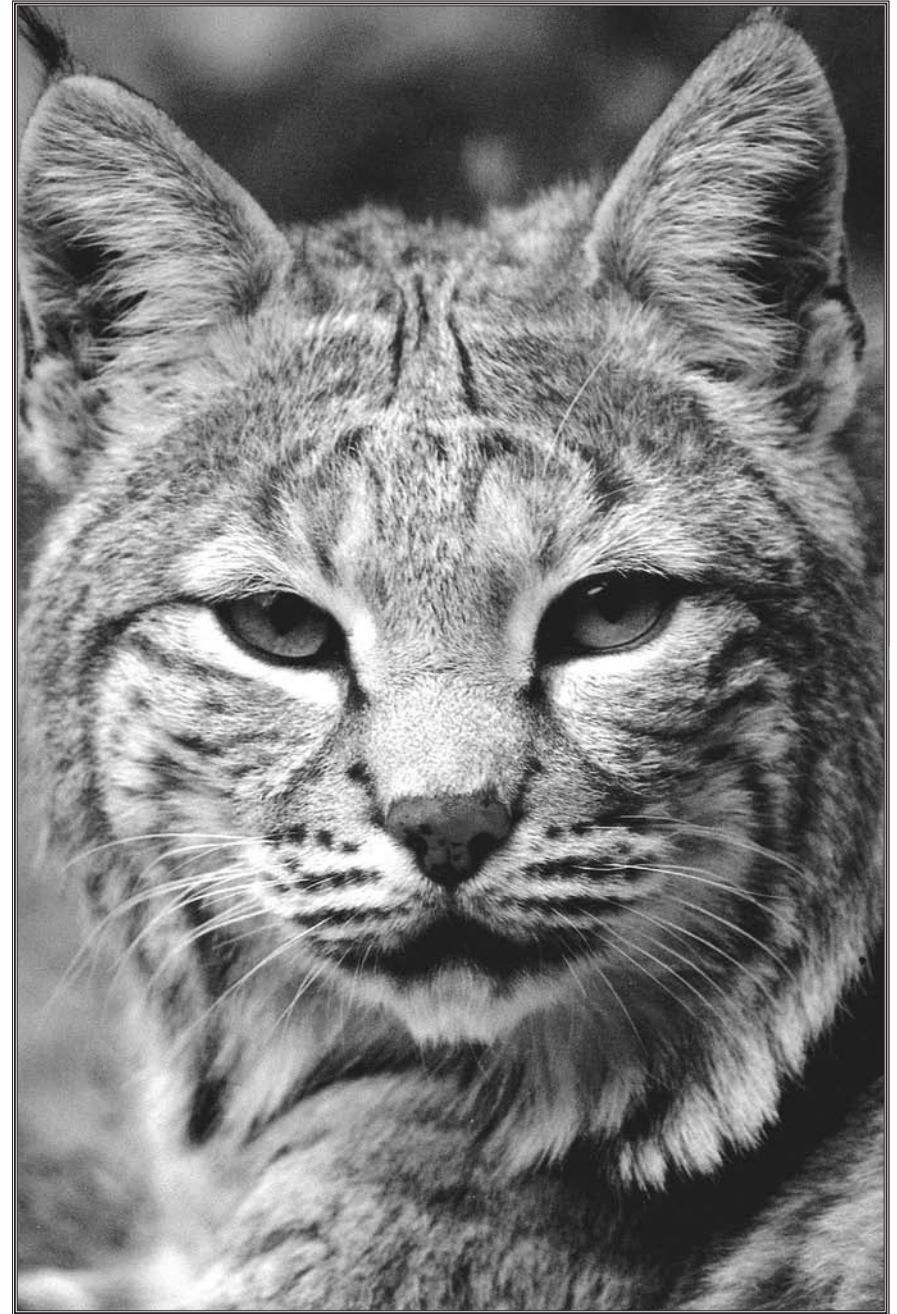
HABITATA: basoak.

HEDAPENA: mende honen hasiera arte ia Arabako baso guztietan bizi zen, baina piskanaka piskanaka urriagotuz joan zen. Gaur egun, lurralde honetako mendialde ezkutuenetako basoetan bakarrik aurkitzen da.

Desagertze isil honen zergatiek zerikusi handia dute baso soilketa-ekin eta nekazaritzan izurrien

aurka borrokatzeko erabilitako gai toxikoekin.

Beste arrisku bat, kasu honetan genetikoa, etxeko katuekin gurutzatzea da. Honek, gero eta sarriago gertatzen delarik, haren ezaugarri asko, izaera eta nortasuna galtzea eragin du, halako moduan non gaur egun zaila baita animalia hauek genetikoki garbiak diren toki bat aurkitzea Europa guztian.

AURKIBIDE

EUSKAL HERRIKO INTERES BEREZIKO ESPEZIEAK	18
ANFIBIOAK	18-26
Uhandre piriniarra (<i>Europroctus asper</i>)	18
Apo ezproidun (<i>Pelobates cultripes</i>)	24
Baso igel iberiarra (<i>Rana iberica</i>)	26
NARRASTIAK	32-72
Gardatxoa (<i>Lacerta lepida</i>)	32
Schreiber muskerra (<i>Lacerta schreiberi</i>)	38
Txaradi sugandila (<i>Psammodromus algirus</i>)	46
Suge berde horia (<i>Coluber viridiflavus</i>)	54
Eskulapioren sugea (<i>Elaphe longissima</i>).	62
Eskailera sugea (<i>Elaphe scalaris</i>)	72
HEGAZTIAK	88-218
Murgil handia (<i>Podiceps cristatus</i>)	88
Lepo beltza (<i>Podiceps nigricollis</i>)	90
Txori zezen arrunta (<i>Botarus stellaris</i>)	94
Lertxuntxo karramarrozalea (<i>Ardeola ralloides</i>)	98
Sai arrea (<i>Gyps fulvus</i>)	102

Mirotz zuria (<i>Circus cyaneus</i>)	112
Gaviraia (<i>Accipiter nisus</i>)	118
Uroilanda pikarta (<i>Porzana porzana</i>)	126
Uroilanda txikia (<i>Porzana pusilla</i>)	128
Giloia (<i>Crex crex</i>)	132
Zankaluzea (<i>Himantopus himantopus</i>)	134
Atalara (<i>Burhinus oediconemus</i>)	136
Kalandria (<i>Melanocorypha calandra</i>)	136
Kaio iluna (<i>Larus fuscus</i>)	138
Zata arrunta (<i>Caprimulgus europaeus</i>)	140
Malkar sorbeltza (<i>Tachymarptis melba</i>)	144
Martin arrantzalea (<i>Alcedo atthis</i>)	146
Erletxori arrunta (<i>Merops apiaster</i>)	150
Lepitxulia (<i>Jynx torquilla</i>)	154
Okil txikia (<i>Dendrocopos minor</i>)	158
Txoriandre arrunta (<i>Calandrella brachydactyla</i>)	162
Kutturlio mokolaburra (<i>Galerida theklae</i>)	164
Landa txirta (<i>Anthus campestris</i>)	166

Ur zozoa (<i>Cinclus cinclus</i>)	168
Mendi tuntuna (<i>Prunella collaris</i>)	174
Pitxartxar Nabarra (<i>Saxicola rubetra</i>)	176
Buztanzuri horia (<i>Oenanthe hispanica</i>)	174
Harkaitz-zozo gorria (<i>Monticola saxatilis</i>)	178
Harkaitz-zozo urdina (<i>Monticola solitarius</i>)	180
Zozo papazuria (<i>Turdus torquatus</i>)	182
Ur-benarrixa (<i>Acrocephalus paludicola</i>)	184
Ezkal-txinboa (<i>Sylvia conspicillata</i>)	186
Txinbo papagoritza (<i>Sylvia cantillans</i>)	190
Zozo-txinboa (<i>Sylvia hortensis</i>)	194
Mendi-erregetxo (<i>Regulus regulus</i>)	196
Dilindaria (<i>Remiz pendulinus</i>)	198
Belatxinga mokohoria (<i>Pyrrhocorax graculus</i>)	200
Belatxinga mokogorria (<i>SPyrrhocorax pyrrhocorax</i>)	204
Erroia (<i>Corvus corax</i>)	208
Tarina (<i>Carduelis spinus</i>)	214
Mokolodia (<i>Coccothraustes coccothraustes</i>)	216

Miarritza (<i>Emberiza hortulana</i>)	218
UGAZTUNAK	220-242
Gau-zaguzar txikia (<i>Nyctalus leisleri</i>)	220
Ur-saguzarra (<i>Myotis daubentonii</i>)	222
Savi saguzarra (<i>Hypsugo savii</i>)	224
Nathusius pipistrelloa (<i>Pipistrelus nathusii</i>)	226
Baratz saguzarra (<i>Eptesicus serotinus</i>)	228
Gau-saguzarra (<i>Nyctalus noctula</i>)	230
Saguzar buztanluzea (<i>Tadarida teniotis</i>)	232
Erbinude zuria (<i>Mustela erminea</i>)	234
Ipurtatsa (<i>Mustela putorius</i>)	238
Basakatua (<i>Felis sylvestris</i>)	242
BIBLIOGRAFIA	253

BIBLIOGRAFIA

- ALVAREZ, J., BEA, A., FAUS, J.M., CASTIEN, E. & MENDIOLA, I. 1985. Atlas de los vertebrados continentales de Alava, Vizcaya y Guipúzcoa (excepto Chiroptera). Ed. Gobierno Vasco. Vitoria.
- BARBADILLO, L.J. 1987. La guía de Incafo de los Anfibios y Reptiles de la península ibérica, Islas Baleares y Canarias. INCAFO S.A. Madrid.
- BEA, A. 1980. Nota sobre la distribución del Lagarto verdinegro (*Lacerta schreiberi* Bedriaga, 1878). Butll. Inst. Cat. Hist. Nat., 45 (Sec. Zool., 3): 185-186.
- BEA, A. 1985. La repartición de las víboras *Vipera aspis* (Linnaeus, 1758) y *Vipera seoanei* Lataste, 1879, en el País Vasco. Cuadernos de Sección, Ciencias Naturales, Eusko Ikaskuntza, 2: 7-20.
- BEA, A., GOSA, A., GUILLAUME, C.P. & GENIEZ, P. 1986. *Podarcis hispanica sebastiani* (Klemmer, 1964), nomen novum pro *Podarcis hispanica hispanica* (Steindachner, 1970) del Monte Urgull e Isla de Santa Clara (San Sebastián, España). Revista Española de Herpetología, 1: 187-205.
- BEA, A. PASCUAL, X., VILELLA, J.F., GONZALEZ, D. & ANDREU, C. 1978. Notas sobre reptiles ibéricos. III. Estudio preliminar sobre biometría y distribución de *Elaphe longissima* (Laur., 1768) en la Península Ibérica (Reptilia, Colubridae). Miscelanea Zoologica, IV (2): 191-204.
- BLANCO, J.C. & GONZALEZ, J.L. 1992. Libro Rojo de los Vertebrados de España. ICONA. Madrid.
- DELIBES, M. 1983. Distribution and ecology of the Iberian carnivores: a short review. XV Congreso Internacional de Fauna Cinegética y Silvestre, pp. 359-378. Trujillo.
- DELIBES, M. 1990. La Nutria (*lutra lutra*), en España. Serie Técnica. I.C.O.N.A. Madrid.
- ERLINGE, S. 1974. Distribution, territoriality and numbers of the weasel *Mustela nivalis* in relation to prey abundance. Oikos 25: 308-314.
- FONS, R. 1975. Premières données sur l'écologie de la pachyure étrusque *Suncus etruscus* Savii et comparaison avec deux autres Crocidurinae: *Crocidura russula* Hermann et *Crocidura suaveolens* Pallas. Vie Milieu, 25: 315-360.
- GALAN, C. 1970. Aportación al conocimiento de los Quirópteros cavernícolas del País Vasco. Munibe. 22(1/2): 61-66.
- GALAN, C. 1993. Fauna hipógea de Guipuzkoa: su ecología, biogeografía y evolución. Munibe, 45:3-163.
- GONZALEZ, F. 1991. Revisión del estado de conservación y protección de los quirópteros en España (Península y Baleares). En: BENZAL, J. & PAZ, O. (Eds.): Los murciélagos de España y Portugal, pp. 141-162. ICONA. Madrid.
- HOFFMEYER, I. 1973. Interaction and habitat selection in the mice *Apodemus flavicollis* and *Apodemus sylvaticus*. Oikos. 24. 108-116.

IBÁÑEZ, C. & IBÁÑEZ, J.I. 1980. Alimentación del tejón (*Meles meles* L. 1758) en el Rasillo de Cameros (Logroño, España). I Reunión Iberoamericana de Zoología de Vertebrados, pp. 517-527. La Rábida, 1977.

ILLANA, A. 1994. El visón europeo (*Mustela lutreola*). Distribución y conservación en Alava. Gobierno Vasco

KING, C.M. 1977. Pine marten *Martes martes*. En G.B. Corbet y H.N. Southern (ed): The Handbook of British Mammals, pp. 323-330. 2ª edición. Blackwell Scientific Publications. Oxford.

BERGER, L., JASKOWSKA, J. & MLYNARSKI, M. 1969. Plazy i gadi. Kat. Fauny Polki (Catalogus Faunae Poloniae), 39: 1-73.

BERGERANDI, A. & GOSA, A. 1992. Atlas de distribución de los anfibios y reptiles de Navarra. Dpto. de Ordenación Territorial, Vivienda y Medio Ambiente del Gobierno de Navarra. Pamplona.

BLANCO, J.C. & GONZÁLEZ, J.L. 1992. Libro Rojo de los Vertebrados de España. ICONA. Madrid.

BOULENGER, G.A. 1896-97. The Tailless Batrachians of Europe (2 vols). Ray Society. Londres.

BOULENGER, G.A. 1913. The Snakes of Europe. Methuen, Londres.

BRONGERSMA, L.D. 1967. British Turtles. Guide for the Identification of Stranded Turtles of British Coast. British Museum (Natural History), Londres.

BURTON, MAURICE & ROBERT. 1984. La vida de los reptiles y anfibios. Madrid

COOKE, A.S. & FERGUSON, P.F. 1976. Changes in status of the Frog (*Rana temporaria*) and the Toad (*Bufo bufo*) on part of the East Anglian Fenland in Britain. *Biol. Conserv.*, 9: 191-198.

CORBETT, K. 1989. The Conservation of European Reptiles and Amphibians. Christopher Helm. London.

FEJÉRVÁRY-LANGH, A.M. 1943. Beiträge und Berichtigungen zum Amphibien-Teil des ungarischen Faunenkataloges. *Fragmenta Faunistica Hungarica* 6: 42-58; 81-98.

FRETEY, J. 1975. Guide des Reptiles et Batraciens de France. Hatier, París.

FREYTAG, G.E. 1954. Der Teichmolch. Ziemsen, Wittenberg, Lutherstadt.

BOUTET, J., PETIT, P. & Centre Regional Ornithologique Aquitaine-Pyrenees. 1986. Atlas des oiseaux nicheurs d'Aquitaine 1974-1984. Conseil Regional d'Aquitaine. Burdeos.

DE JUANA, F. 1989. Situación actual de las rapaces diurnas (orden Falconiformes) en España. *Ecología*, 3: 237-292.

GARZON, J. 1977. Birds of prey in Spain, the present situation. R.D. Chancellor (ed.): World Conference on Birds of Prey, Vienna 1975. International Council for Birds Preservation. Cambridge.

MARTÍNEZ, I., NUEVO, J.A. & PÉREZ, J.M. 1995. Censo, distribución y protección de las rapaces forestales en el territorio histórico de Alava (primera fase). Informe inédito. Gobierno Vasco. Departamento de Agricultura y Pesca.

TUCKER, G.M. & HEATH, M.F. 1994. Birds in Europe: their conservation status. BirdLife International (BirdLife Conservation Series nº3). Cambridge.

GALARZA, A. & DOMÍNGUEZ, A. 1989. Avifauna de la ría de Gernika. Diputación Foral de Bizkaia. Departamento de Agricultura. Bilbao.

ÓRGANO DE EXPRESIÓN DE LA ASOCIACIÓN PARA LA DEFENSA DE LAS ESPECIES EN VÍAS DE EXTINCIÓN: A.D.E.V.E.

IRAUNGITZEKO ZORIAN DAUDEN ESPEZIEAK DEFENDATZEKO ELKARTEA

EHAA-1996ko otsailak, 7, asteazkena.
3/1996 dekretua. urtarrilaren 9koa., Elkarte herri-onurakoa dela aintzayesten duena.

Ingurumenari buruzko berezia 135 zk

DIRECTOR: Fernando Pedro Pérez. SUBDIRECTORA: Maite Legarra. REDACTORES JEFES: Jon Duñabeitia y Zuleidy Hernández. REDACTORES: Aitor Atxa, Xabier Maidagan, Oscar Azkona, Begoña Iparragirre, Aitor zarndona, Jon Murua, Nekane Beitia, Nagore Arakistain, Nekane	Martin, Kepa Zenarruzabeitia, Nerea Aizpurua, Koldo González, María Noain, Xabier Atutxa. DISEÑO GRÁFICO : Elena Carriedo Martin DEPÓSITO LEGAL: SS-608/99 ISSN: 1696-6309 Web: W.W.W. adeve.es. EDITA: ADEVE

ADMINISTRACIÓN Y REDACCIÓN EN BILBAO:
 Av.Madariaga, nº. 47- 6º C - Esc.1 - 48014 BILBAO.
Tno: (94) 4 75 28 83.
TIRADA: 4.000 ejemplares

DELEGACIÓN EN DONOSTIA-SAN SEBASTIÁN:
 C./Catalina de Erauso, 16-3º A - 20010 DONOSTIA
Tno.: - 943 458610 - **e-mail:** adeve.2@euskalnet.net

Alhóndiga Bilbao. Guggenheim-en Bilborekin bat egiten duen Philippe Starck-ek diseinatutako Aisia eta Kultura Zentro berria.

hó

Alhóndiga Bilbao

Bilbao
motion city

Lee Kuan Yew World City Prize Laureate 2010

2011, Año Internacional de los Bosques

En 2001 decidimos plantar un cinturón de árboles en la periferia de la refinería

Hoy es ya una realidad

- Más de 130.000 € destinados al proyecto de repoblación.
- Más de 10.000 árboles plantados.
- Cuatro años realizando trabajos de mantenimiento.
- Cinco años realizando seguimiento de las actuaciones.
- Más de 180 ejemplares plantados en 2011, Año Internacional de los Bosques.

CELEBRAMOS CONTIGO EL AÑO INTERNACIONAL DE LOS BOSQUES

* El proyecto "Petronor 2001" para la plantación de un cinturón arbóreo en la periferia de la refinería fue oficialmente validado por el Ministerio de Medio Ambiente, la Diputación Foral de Bizkaia y el Ayuntamiento de Muskiz. Está en consonancia con la política del Departamento de Medio Ambiente del Gobierno Vasco y ha sido muy bien valorado por la Asociación de Forestalistas de Bizkaia.